Nedim Gürsel

Yedi Dervişler

Mevlânâ, Hacı Bektaş, Abdal Musa, Kaygusuz Abdal, Merkez Efendi, Geyikli Baba ve Emir Sultan...

Roman tadında Anadolu dervişlerinin hikâyeleri

DK DOĞAN KİTAP

Türk Edebiyatı | Anlatı

Yedi Dervişler

DOĞAN KİTAPÇILIK TARAFINDAN YAYIMLANAN NEDİM GÜRSEL KİTAPLARI

Cicipapa, Toplu Öyküler
Öğleden Sonra Aşk
Boğazkesen, Fatih'in Romanı
Güneşte Ölüm, İspanya İzlenimleri
Bir Avuç Dünya, Toplu Gezi Yazıları
Uzun Sürmüş Bir Yaz
Sağ Salim Kavuşsak, Çocukluk Yılları
Resimli Dünya
Paris Yazıları, Görünümler ve Görüşler, Durumlar ve Duruşlar
İlk Kadın
İzler ve Gölgeler
Dünya Şairi Nâzım Hikmet
Çıplak Berlin
Bozkırdaki Yabancı

YEDİ DERVİŞLER

Yazan: Nedim Gürsel

Yayın hakları: © Doğan Kitapçılık AŞ
1. baskı / nisan 2007 / ISBN 978-975-293-566-2

Kapak tasarımı: Yavuz Korkut
Baskı: Şefik Matbaası / Marmara Sanayi Sitesi
M Blok No: 291 İkitelli - İSTANBUL

Doğan Kitapçılık AŞ 19 Mayıs Cad. Golden Plaza No. 1 Kat 10. 34360 Şişli - İSTANBUL
Tel. (212) 246 52 07 / 542 Faks (212) 246 44 44
www.dogankitap.com.tr / editor@dogankitap.com.tr / satis@dogankitap.com.tr

Yedi Dervişler

Nedim Gürsel

DK DOĞAN KİTAP

İçindekiler

Konya'da Sarnı 9
Hacı Bektaş'ın Işığında 29
Beydağları'nda Bir Tekke 45
Kaygusuz Abdal'ın Başından Geçenler 57
Tarzan, Merkez Efendi, Saruhan Baba ve
Şehzadeler Kenti Manisa 85
Geyikli Baba'nın İzinde 99
Geceleyin Bursa'da 107

Konya'da Sanrı

Konya'ya geldiğim gece Ay tutuldu. Gazeteler iki bin yılından önceki bu son Ay tutulmasının her yerden izlenebileceğini yazıyorlardı. Yine de Dünya'nın Ay'a düşen gölgesini bozkırda, pırıl pırıl, neredeyse saydam bir göğün altında seyretmek başka oluyor. Tek bir bulut, dekor için bile olsa bir tek yıldız görünmüyordu ay ışığında; gökyüzü öylesine lekesiz, derin, şaşırtıcıydı.

Sonra Ay kararmaya başladı. Aynı anda uzaktan, çok uzaklardan gelen silah sesleriyle teneke, tencere, kapkacak gürültülerini, araba klaksonlarıyla kadın çığlıklarını duydum. Tüm Anadolu kentlerindeki gibi Konya'da da Ay tutulması geleneksel biçimde, dünyanın gölgesini kovmak için silah atıp teneke çalarak izleniyordu demek. Oysa Konya Türkiye'nin en hızlı gelişen kentlerinden biri. Caddeler asfaltlanmış, sanayi bölgeleri, toplu konutlar, işyerleri, hatta gökdelenler inşa edilmiş. Refahlı belediyenin övünç kaynağı düzenli bir trafik, Köln kentinin hediyesi üç vagonlu tramvay bile var. Tramvay Alaeddin Tepesi'nden kenar mahallelere dek ulaşıyor ama kentte hâlâ bir havaalanı yok. Gece geç vakit THY'nin uçağıyla askeri üsse indiğimizde ay ışığında dümdüz uzanan pisti, jet hangarlarını, bagajları taşımak için silahlı nöbetçilerin arasında koşuşturan hamalları yadırgamadım desem yalan olur. Sonra, yolcuları kente götürmek için nizamiye kapısında bekleyen belediye otobüslerine doğru yürürken Ay tutuldu.

Gel de yedi yüz yıldır mavi-yeşil çinili, dilim dilim göğe yükselen koni kubbenin altında yatanı anımsama!

Güneş, hilâl ve dolunay gibi
Gel de kanatsız, kolsuz gökte dön, dolaş

Böyle diyordu Doğu'nun gelmiş geçmiş en büyük mutasavvıflarından, en coşkulu şairlerinden Celaleddin Rumi, yani bizim Mevlânâmız.

O gece gözüme uyku girmedi. Mevlânâ'nın türbesinin tam karşısındaki otelimden çıkıp ıssız sokaklarda dolaştım bir süre. Sonra Kanuni'nin oğlu II. Selim'in şehzadeliği zamanında yaptırdığı –bir TV yayınında bu padişaha "Sarhoş Selim" demem bazı çevrelerin pek hoşuna gitmediyse de, Osmanlı minyatürlerinde elinde mey kâsesiyle resmedilen Selim'in bir gece sarhoşken hamamda düşüp beyin kanamasından öldüğünü Refah'ın kalesi Konya'da anımsamamak mümkün mü!– caminin önünden geçip türbenin Dervişan Kapısı'na dayandım. Ay Dünya'dan kurtulmuş, az önceki gibi gökyüzünde parıldıyordu yine. Taş duvarın içindeki demir parmaklıklı pencereden avluya baktım. Yavuz'un bir konak yerinden getirttiği su, çeşmelerden mermer oluklara akıyordu. Önceden şadırvanın dibindeki aslan yontusunun ağzından akarmış bu su ve Şeb-i Arus törenleri havuzun çevresinde yapılırmış.

Peş peşe dizilmiş Mevlevi dervişlerin tıpkı "mukabele"deki gibi avluya girişlerini gözümün önüne getirmeye çalıştım. Başlarında kestane rengi serpuşları, gövdelerini tümüyle örten siyah feraceleriyle başka bir dünyadan gelmiş gibiydiler. Külah üstüne beyaz sarık sarmış şeyhleri arkadan yürüyordu. Semazenler daha önceden gelip teker teker dergâhın avlusunda yerlerini almışlardı. Sessizdi ortalık. Ay ışığında kaybolan yıldızların fısıltısı bile duyulmuyordu. Şeyh kurşun kubbelerin önüne bir kuzu postu serip bağdaş kurdu, dervişler de çevresini

alarak ona niyaz ettiler. Sonra yaz gecesini titreten ney taksimi başladı. Çok derinden, yılların, yüzyılların ötesinden geliyordu ses, öylesine eski, akıcı, su gibi yunmuş anılmış.

Mesnevi'nin ilk beyitini tekrarladım içimden, bir gece belki yine ay ışığı bu taş avluyu, mermer oluklara dolan suyu aydınlatırken Mevlânâ'nın sarığından çıkarıp Hüsameddin Çelebi'ye verdiği otuz altı dizenin "hat-ı talik"le yazılmış ilk satırlarını:

Bişnev ez hey çün hikâyet
Ez cüdaiha şikâyet miküned

Duy şikâyet etmede her an bu ney
Anlatır hep ayrılıklardan bu ney

Ney kamıştan ayrı düşmüş, onun için inliyordu, insansa Tanrı'dan. Her ikisi de asıllarına dönmek için yanıp tutuşmaktaydılar. Onunla halleşip kaynaşmak, bütünleşmek, onda erimek, gerçek varlıkta yok olmak için.

Kim ki aslından ayırmış canını
Öyle bekler, öyle vuslat anını

Ney sesiyle dirilen ölüler gibi üzerlerindeki siyah örtülerden sıyrılıp dönmeye başladı dervişler. Başlarında serpuşları, önü açık yakasız destegülleri ve bir kefeni andıran tennureleriyle ney, kudüm, rebap ve çalparaların eşliğinde fır dönüyorlardı. Onlar döndükçe dergâhın avlusunda bembeyaz açıyordu nilüferler. Şeyh ortalarında, kuzu postunun üzerinde bir uzak düşe, "mana âlemi"nin derinliklerine dalıp gitmişti. Bu dünyada değildi sanki, varlıktan sıyrılmış, çıktığı uzun yolculukta –"sülûk"ta– meleklerle birlikte uçmaya başlamıştı. Perdeler birer birer kalkmadaydı gözlerinden. Dervişlerse hem kendi eksen-

lerinin hem güneşin çevresinde devinip duran gezegenler gibi fır dönüyorlardı avluda. Semazenin rehberliğinde başlarını yana eğmiş, sol elleriyle yerden aldıklarını göğe açılmış sağ elleriyle evrene verirken hız almak, daha hızlı dönebilmek için ayaklarını yere her vuruşta "İsm-i Celâl"i mırıldanıyorlardı. Ne çok adı vardı Allah'ın; gökteki yıldızlar, yerdeki karıncalar kadar çok. Ve her birini öğrenmek, sevip benimsemek, sonra da haykırmak için hayat ne kadar kısaydı! Çilehanelerin bulunduğu eyvan boyunca topaç gibi dönen onlar değildi, hayır! Mevlevi büyüklerinin ruhlarıydı. Semayı kurumlaştıran Sultan Veled dönüyordu, Eflaki anlattığı menkıbelere, Sipehsalar Allah'ın celâline, Hüsameddin Çelebi Mevlânâ'nın ağzından yazdığı *Mesnevi*'nin akışına kapılmış dönüyorlardı. Tümü de, kara topraktan arınır gibi siyah örtülerini üzerlerinden atmış, haşre varmışlardı. Dönüyorlardı işte öyle, apak, esrik, "vecd" içinde. Paris'te bu avludan daha küçük bir sahnede, Tünel'deki Galata Mevlevihanesi'nin pırıl pırıl yanan kristal avizelerinin altında da görmüştüm sema yapan dervişleri. Ama onları Konya'da, Mevlânâ'nın türbesini nurlandıran ay ışığının altında düşlemek başkaydı. Çünkü bizzat Mevlânâ tarafından burada, bu kubbenin altında değilse bile az ötede, karanlıkta susan, "kör ve dilsiz" Kuyumcular Çarşısı'nda yapılmıştı ilk sema.

O zamanlar bugünkü gibi bitpazarına benzemiyordu Konya Çarşısı. Beton hanlar, birbirinden çirkin yapılar, turistlere kilim satan mağazalar yoktu. Ticarete hile karışmamıştı henüz. Ezan Aziziye Camii'nin rokoko şerefelerinden değil, fil ayaklarının üzerinde yükselen tuğla duvarını İplikçiler Çarşısı'ndaki dükkânların sırtına dayamış İplikçi Camii'nin bodur minaresinden okunuyordu. Çarşıya Ahi düzeni, Fütüvvet ahlakı egemendi. Her sanat erbabının loncada belli bir yeri, saygınlığı vardı. Terziler pirleri İdris Peygamber'den, dericiler Ahi Evren'den, ekmekçiler Ömer-i Berberi'den, kuyumcular Nasır bin Abdullah'tan, sakalar Selman-ı Kufi'den icazet alıyor, yün

kuşak sarıyorlardı. Şimdiki gibi yazın turistlerden kışın Konya'nın Türk halkından oluşan aceleci bir kalabalık doldurmuyordu sokakları; Selçuklu başkentinde Müslümanlarla Hıristiyanlar, Yahudilerle Mecusiler bir arada uyum içinde yaşıyor, Gürcülerle Karamanlılar, Araplarla Tatarlar, Türkmenlerle Rumlar, Haçlı dökünütüsü Latinlerle Ermeniler aynı dükkândan alışveriş edip aynı handa konaklayabiliyorlardı.

İşte o dönemde, yani çarşının adını hak ettiği günlerde, bir akşamüstü efkâr dağıtmaya çıkmıştı Mevlânâ. Kutlu elleri cübbesinin yenlerinde dalgın yürüyor, aklı hâlâ bir gece kaybolan, bir daha da geri dönmeyen can yoldaşı, gönüldeşi Şems-i Tebrizi'de, dükkânlarının önüne dizilmiş esnafın selamlarına karşılık vermeye çalışıyordu. Yalnızca ustalar değil, kalfalarla çıraklar da Fütüvvet ehlinden gördükleri terbiyeyle bu büyük bilgenin, hem "Müderris" hem "Şeyh" olan bu deryanın önünde saygıyla eğiliyor, onu dükkânlarına buyur etmek için birbirleriyle yarışıyorlardı. Ama efkârlıydı hazret, yaşamını altüst eden bir evliyanın, onu daha ilk karşılaşmalarında cezbeden bir ulu kişinin, Tebrizli Şems denilen o suretin peşine takılmış yürüyordu. Bu dalgın yürüyüşü, bu "hal"i aynı topraktan yüzyıllar sonra filiz veren kör bir ozan sazıyla şöyle seslendirecekti:

Uzun ince bir yoldayım
Yürüyorum gündüz gece
Bilmiyorum ne haldeyim
Yürüyorum gündüz gece

Birden durdu Mevlânâ, çarşının derinliklerinden gelen sese kulak kabarttı. O durunca tezgâhlar da durdu. Körükler işlemez, külhanlar yakılmaz, çeliğe su verilmez oldu. Örste altın döven çekiçlerin sesine benzeyen ses sürüp gidiyordu ama. Altın varakların yaprak yaprak yayılıp inceldiğini düşündü.

Iyice dövülüp kâğıtlaştıktan sonra bir müzehhip dükkânında elyazması kitapları süsleyeceklerdi. Gençliğini feda ettiği o kitap deryasının sayfalarında yaşayacaklardı bundan böyle. Suda oynaşan balıklar, rengârenk çiniler gibi. Bir hoş oldu Mevlânâ'nın içi. Onu kitaplardan koparıp aşk denizine saldıran Şems'in acısını kalbinin derinliklerinde duyumsadı. Acı tazeydi daha, aradan uzun yıllar geçmesine rağmen yara kapanmamıştı. Sağ elini cüppesinin yakasına götürdü, kirpiklerini kıstı. Bozkırda üşüyen bir Rum abdalına benziyordu böyle. Onun kadar yalnız, garip, terk edilmiş. Birden, içinden yükselen coşkuya teslim olmuş gibi sağ omzunun üzerine düştü başı. Ve oracıkta, bir kuyumcu dükkânından gelen çekiç seslerinin uyumlu akışına kapılıp yavaştan dönmeye başladı. Döndükçe Şems'in acısı azaldı, ferahladı yüreği. Döndükçe çekiç sesleri çoğaldı, örsün üzerinde altın varaklar incelip dümdüz oldular. Ve onu böyle kendinden geçmiş dönerken gören dükkânın sahibi Selahaddin coşarak çıraklara daha hızlı çekiç sallamalarını buyurdu. Kendisi de dışarıya fırlayıp dönmeye başladı. Aşk kırgını Mevlânâ'yla kuyumcu Selahaddin semada kucaklaştılar. Çekiçler altın varakları paramparça ettikçe kuyumcu ustası sakın durmamalarını, daha hızlı dövmelerini haykırıyordu çıraklarına. Belki de içinden, Mevlânâ'yla bir sohbet meclisinde ona *"Mesnevi"*yi pek uzun tutmuşsun, ben olsaydım "Ete kemiğe büründüm Yunus diye göründüm der bitirirdim" diyen bir Türkmen kocasının, Taptuk Emre'nin manisini saçan derviş Yunus'un dizelerini mırıldanıyordu. O da Yunus Emre gibi "ümmi"ydi çünkü. Aşkın, meğerse bir uzun hece olduğunu nereden bilecekti!

Canlar canını buldum
Bu canım yağma olsun
Assı ziyandan geçtim
Dükkânım yağma olsun

Ve altınları ezilip parçalandıkça, dükkânı yağmalandıkça, kendinden geçip coşuyordu usta. Mevlânâ'yla böyle sarmaş dolaş dönüp durdukça, ileri yaşına rağmen gençleştiğini, çarşının hayhuyundan uzaklaşıp mürşidinin kollarında kanatlanarak yıldızların arasına karıştığını duyumsuyordu.

Bu karşılaşmadan sonra Mevlânâ'nın müridi oldu, ölünceye dek de yanından ayrılmadı kuyumcu Selahaddin. Onun adı "Zerkûb"du artık, makamıysa mürşidinin gönül aynası. Ayna parladıkça sureti vuruyordu gönlüne, aslından daha güzel, daha gerçek, çok daha yakın. Mevlânâ'ya Şems'in acısını unutturmakla kalmayıp *Mesnevi*'nin esin kaynaklarından da biri oldu.

* * *

1249 yılında, Selçuklu devletinin temellerini sarsan Moğol belası doruktayken işte böyle Konya Çarşısı'nda, bir kuyumcu dükkânının önünde başlamıştı sema. O gün bugündür hâlâ sürmekte. Ve dervişler her dönüşte biraz daha yaklaşmaktalar "Vahdet-i Vücud"a, dünyadan biraz daha uzaklaşmaktalar. Durmak bilmeyen bir akışta, bir güzel coşkuda eriyip tükenmekteler kandilde yanan mumlar gibi. Mevlânâ'nın deyimiyle söylersek:

Diken içindeler, ama gül gibiler
Hapisteler, ama şarap gibiler
Balçık içindeler, ama gönül gibiler
Gece içindeler, ama sabah gibiler

Sema, şeyhin çektiği gülbengle birden sona erdi. Dervişler geldikleri gibi, peş peşe çıktılar avludan. Belki çilehanelere dağıldılar, belki yandaki gül bahçesine. Bu saatten sonra mutfağa gidecek halleri yoktu ya! Onların şeyhleriyle

birlikte böyle ortadan kaybolmalarında bir keramet vardı elbet. "Tanrı'nın sırrı" Şems-i Tebrizi de böyle aydınlık bir gecenin sonunda, ay batar yağmur çiselerken sırra kadem basmamış mıydı?

Dergâhın önünde taş kesilmiştim. Otele dönmek gelmiyordu içimden. Bir yerlerde köpekler uluyordu. Caddenin öbür yanındaki Üçler Mezarlığı'ndan yükselen baykuş çığlığını duydum. Aynı anda suyun sesi dindi, tuhaf bir sessizlik kapladı avluyu. Aradan ne kadar zaman geçti anımsamıyorum. Avluya bakan demirli pencereye yapışmış, hiçbir yere kıpırdayamıyordum. Giderek bozkır gecesinin serinliği azaldı, karanlık indi kubbelere. Belki ay buluta girdi, belki ben öyle sandım. Türbenin içini göremiyordum bulunduğum yerden. Ama Mevlevi inancına göre Şems kıble kapısından çıkabilirdi her an, giyenin o anda ortadan kaybolduğu sivri külahının altından ışıldayan yüzü, yakıcı bakışlarıyla Mevlânâ'yı cezbettiği gibi beni de kendi dünyasına çekebilir, kendi denizinde eritip yok edebilirdi. Korkmuyordum, hayır. Tam tersine izini sürmek, Mevlânâ gibi peşinden yollara düşmek, bozkırı geçip çöller aşmak, Şam'a, hatta Tebriz'e dek gidip şeyhin sırrına ermek istiyordum. Ama büyülenmiş gibi pencerenin demir parmaklıklarına yapışmıştım bir kez, kalkıp da hiçbir yere gidemezdim. Ay ışığında, gün doğana dek o dönemi hayal edebilirdim ancak. Böyle yalnız, efsunlu ve dalgın... Şeyh gizlendiği yerden çıkıp yanıma gelse, ya da arkamdan yavaşça yaklaşıp kutlu eliyle dokunsa omzuma. Dönüp baktığımda kimseyi göremesem! Ya da, ne bileyim, bir haber gönderse gaipten, işmar verse. Derken ışığa boğuldu tüm avlu. Ay ışığından sandım ama. değildi. Işık çoğaldı giderek, gözlerim kamaştı. Ak sakallı bir dervişin pencerenin parmaklıklarına doğru yaklaştığını görür gibi oldum. Yüzü güneş kadar parlaktı, bakamadım. Gözlerimi kapatmak zorunda kaldım bir an. Açtığımda kimseler yoktu. Ay ışığında ıssızdı avlu. Tam

önümde taşın üzerine boylu boyunca serilmiş bir tennure duruyordu. Üzerindeki kan lekelerini fark edince irkildim. Sonra, ak sakallı derviş gibi, tennure de yok oluverdi.

Peki ama kimdi bu Şems? Adı söylencelere karışmış, hakkında yalan yanlış bunca öykü anlatılan bu gizemli derviş nasıl böylesine etkileyebilmişti Mevlânâ'yı, *Divan-ı Kebir*'deki en güzel şiirlerin esin kaynağı olabilmişti?

Eski kaynaklar Şems'in adından da anlaşılacağı gibi Tebriz'de doğduğunu, "riyazat"la vakit geçiren bir gezgin derviş olduğunu, gittiği yerlerde kervansaraylara konduğunu, bu nedenle de ona "Uçan Şems" (Şems-i Pervane) denildiğini yazıyorlar. Günümüze kalan tek yapıtı *Makalat*'ta anlattıklarına bakılırsa birçok keramette bulunduğu, sufilerin deyimiyle "üveysi", yani şiddetli cezbeye muktedir bir şeyh olduğu anlaşılıyor. Pek az bildiğimiz yaşamı gizlerle dolu. Örneğin *Mukaalât*'ta şöyle diyor:

> Benim Tebriz'de Ebû-Bekr adlı bir şeyhim vardı. Sepet örer, onunla geçinirdi. Ondan birçok vilayetler elde ettim. Fakat bende bir şey vardı ki, şeyhim onu görmüyordu. Hiç kimse de görmemişti ya zaten. İşte onu hudavendigârım Mevlânâ gördü.

Şems iki felaketin arasındaki yıllarda geliyor Konya'ya. En büyük Selçuklu hükümdarı Alaeddin Keykubad'ın ölümüyle (1237) Moğol egemenliğine yol açan Kösedağ yenilgisi (1243) arasında. "Tanrı bereketini daim etsin, Tebrizli Şemseddin'in gelişi, altı yüz kırk iki cumadelâhırasının yirmi altıncı cumartesi sabahıdır" diye tarih düşülmesini buyuruyor Mevlânâ. Gelir gelmez de o güne dek verdiği derslerle halkın büyük ilgisini ve sevgisini kazanan Mevlânâ'yı medreseden ayırıp bir halvet hücresine kapatarak, gerçeğe bilgi yoluyla değil sevgi yoluyla ulaşmalarını öneriyor. Bu iki okyanusun karşılaşmalarını şöyle anlatıyor Eflaki:

Mevlânâ devrin en önemli kültür merkezi Karatay Medresesi'nde ders vermekte. Öğrencilerinden biri hocasına "başköşe"nin neresi olduğunu soruyor. Mevlânâ "Bilginlerin başköşesinin sofanın ortası, âriflerin başköşesinin bir evin köşesi, sufilerin başköşesinin sofanın kenarı, âşıkların başköşesinin ise dostun kucağı" olduğunu söyledikten sonra kürsüden kalkıyor, ön sırada kendisini dinleyen vezirlerle devlet büyüklerinin yanından geçerek en arka sırada, halkın arasında oturan Şems-i Tebrizi'nin yanına yerleşiyor. Ve iki "âşık" bir daha ayrılmıyorlar birbirlerinden. Ta ki dedikodular ortalığı sarana, Mevlânâ'yı eskisi kadar sık göremeyen, onun sohbetinden yoksun kalan müritlerinin baskısı sonucu Şems'in Konya'yı terk etmesine dek. Yine Hüsameddin Çelebi'ye şöyle yazmasını buyuruyor Mevlânâ:

> Ruhların hulâsası, kandil konan yerin, sırçanın ve kandilin sırrı, önce gelenlerle sonra gelenler içinde Tanrı nûru, Allah ömrünü uzun etsin ve hayırlısıyla bizi kavuştursun, altı yüz kırk üç yılı şevvalinin yirmi birinci perşembe günü gitti.

Bektaşi geleneğinde de Şems'in hakkında çıkarılmış çeşitli söylenceler var. Mevlânâ'yla ilk karşılaşmasını *Vilayetnâme,* Eflaki'den çok daha ilginç bir alegoriyle anlatıyor. *Vilâyetname*'ye göre de Tebrizli şeyh çok ulu bir veli. Mevlânâ'nın isteği üzerine Hacı Bektaş Konya'ya gönderiyor onu. Gelir gelmez kör, çolak ve kötürüm olan Sultan Veled'i iyileştiriyor. Ama salt bu kerameti için taht kurmuyor Mevlânâ'nın gönlünde. Bir gün, yine Karatay Medresesi'nde, Mevlânâ ders verirken öyle bir keramette bulunuyor ki, herkes kabul ediyor üstünlüğünü. Bu keramet bilgiyle aşk, batınla zahir açısından da önemli. Aslında Karatay Medresesi'nin yapılış tarihiyle, Şems'in Konya'ya ilk gelişi arasında birkaç yıl var ama olsun. Mevlânâ'yı bu medresede ders verirken düşle-

mek, iki okyanusun ilk kez bu yapının kubbesi altında karşılaştıklarını varsaymak söylenceye daha uygun, çok daha şiirsel. Çünkü Karatay, Selçuklu mimarisinin günümüze dek gelebilmiş ender başyapıtlarından biri. Taşla sırlı tuğlanın, çini sanatıyla taş oymacılığının halleşip kaynaştığı, som mermerden kapıları, sülüs yazılı kitabeleri, kemerleri ve kubbesiyle, kubbe askılarının dilimlerinde ne yazık ki zamanın hışmına dayanamayıp dökülmüş mavi, vişneçürüğü, koyu lacivert çinileriyle insanı büyüleyen bir yer. "İçeriye girince gökyüzünün, mavi rengi ile yıldızlarıyla, kehkeşanıyla, alâimisemalarıyla kubbe halinde küçülerek, minyatürleşerek aşağıya indiği görülür" diye yazıyor İbrahim Hakkı Konyalı bu medreseden söz ederken. Adının da, aslında Karatay değil "Karatayı" olması gerektiğini ekliyor.

Her neyse işte bu kubbenin altındaki havuzun çevresine toplanmış suhtelerin Mevlânâ'yı dinlediklerini düşünün. Hazret önündeki rahlede açık duran Kuran'a dalmış, bir ayetin derin anlamını yorumlamakta. Birden saçı sakalına karışmış, pejmürde kılıklı bir derviş ayağının çamuruyla giriyor sahanlığa, suhte çemberini yararak rahlenin karşısına bağdaş kurup oturmuş Mevlânâ'nın yanına varıyor. Kuran'ı kaptığı gibi, başka kitaplarla birlikte havuza atıyor. Kubbeden suya vuran yıldızların ışığında bir süre yüzdükten sonra, ağırlaşan sayfalarıyla dibe çökmeye başlıyor kitaplar. Mevlânâ bu kendini bilmez dervişe hiç olmazsa Kuran'ı çıkarmasını söylüyor. Derviş Kuran'ı havuzdan alıp, sayfalarının tozunu silktikten sonra eski yerine, Mevlânâ'nın önündeki rahlenin üzerine bırakıyor. Ve iki "umman", ellerinde mey kâseleri, hanende ve sazendelerin eşliğinde semaya başlıyorlar. Onlar döndükçe kubbe de dönüyor üzerlerinde, gökten havuza, çinilerin ışığıyla birlikte yıldızlar düşüyor.

Şems, belli ki, çok etkileyici niteliklere sahip. Aynı zaman-

da hazırcevap ve asi. Bilgiyi –elbette din bilgisini– cezbe yoluyla pekiştirme eğiliminde. Allah'ın cemalini ima yoluyla anlatmak için leğende ayı seyrettiğini söyleyen bir şeyhe "Boynunda çıban mı var, başını leğenden kaldırıp göğe baksana be adam!" diyebiliyor. Kendini ne medreseye layık görüyor ne de tekkeye. Onun yeri, gerçek yuvası, gariplerin konup göçtüğü kervansaraylar. Sultan Veled son mesnevisi olan *İntibaname*'de, onunla karşılaşmadan önce sabahlara dek kendi boyundaki bir çerağın ışığında kitap okuyan Mevlânâ'nın o geldikten sonra nasıl köklü bir değişiklik geçirdiğini, Şems'e "meftun" olduğunu şöyle anlatıyor:

> Zamanında bir gönül sahibi, padişahlar padişahı, ulu bir kâmil zuhur etti. Halkın yanında lâkabı Şems-i Tebriz idi. Fakat can gözü açık olanlarla nûrların nûruydu, Tanrı'nın sırrı... Âlemde sevgiliydi ve Tanrı'nın dilediği erdi. Mevlânâ'ya ulaşınca her ikisi birbirlerini koçtular. Mevlânâ onun yüzüne, güzelliğine, Tanrı'ya mahsus huylarına, o iki kanlı nerkis gözlerine, o keyfiyete sığmayan temizliğine, zevkine, o inci gibi sırlarla dolu olan ve sözüyle hür kişilere dirlik bağışlayan ağzına meftun oldu. Tanrı, kıskançlığından onu âlemde kimse görmesin diye gizlemişti. Mevlânâ ona öylesine kapıldı ki âdeta o, Leylâ idi, kendisi Mecnun. Onsuz huzuru kalmadı, onu görmedikçe, yüzüne bakmadıkça âdeta nûrsuz bir hale düşüyordu. Gece gündüz ondan ayrılmaksızın beraber yaşamaktaydı, ayrılığına tahammülü yoktu. Adeta onun denizinde yaşayan bir balık kesilmişti, candan, gönülden ona bir kul olmuştu.

Bize bu bilgileri aktaran, sayesinde hem Mevlânâ hem de Şems hakkında doğru bilgiler edinebildiğimiz Abdülbâki Gölpınarlı da, bugün Konya'da birbirinden uzak iki türbede yatan bu iki velinin ilişkisini o kendine özgü üslubuyla bakın nasıl özetliyor:

O, bulut altına girmeyen yakıcı, kavurucu bir güneş. Yanmış, yakmış, ziyasıyla ortalığı aydınlatmış, kâinata, Mevlânâ'yı göstermiştir. O, dibi, kıyısı görünmeyen, dalgalanıp köpüren bir deniz. Coşmuş, kabarmış, kıyıya değer biçilmez bir inci olan Mevlânâ'yı armağan etmiştir.

Konya üzerine kuşkusuz en özgün, en yetkin metinlerden birini yazan Ahmet Hamdi Tanpınar da, *Beş Şehir*'de Şems'in gizemli kişiliğine değinmeden edemiyor:

Şüphesiz mıknatıs gibi çekici bir şahsiyeti vardı. Mevlânâ ile baş başa sohbetlerinde ona, menakıb kitaplarında nakledilenlerden çok başka şeyler söylemişti. Belki de hiç konuşmuyordu. Sadece mevcudiyeti ile bakışlarıyla ve sükûtu ile etrafını doldurıyordu. Şems-i Tebrizi'de adından başlayarak –çünkü bu adamda o devirde bir moda olan Şems adı bile mânâlaşır– ölümüne varıncaya kadar her şey muamma ve sırdır.

Şems Konya'yı terk edince onun yokluğuna dayanamadı Mevlânâ. En içli, en kederli ayrılık şiirlerini onun için yazdı, sürekli yolunu gözledi. Sonunda oğlu Sultan Veled'i Şam'a gönderip –bir rivayete göre kendisi gidip– onun yeniden Konya'ya gelmesini sağladı.

Güneşim ayım geldi
Gözüm kulağım geldi
Gümüş bedenlim geldi
Altın madenim geldi.
Başımın sarhoşluğu geldi
Gözümün nûru geldi.(...)
Yolumu vuran geldi.
Gümüş bedenli güzel
Kapımdan ansızın çıkageldi.(...)

Şarap içmeliyim şarap,
Şimşekler saçmalı aklım,
Bunun tam vakti.
Kuş olmalıyım, uçmalıyım,
Kolum, kanadım geldi.
Bir anda aydınlık içinde dünya
Bir anda dünya sabahlar gibi
İşte bağırmanın tam zamanı şimdi
İşte kükremenin tam zamanı
Benim koca aslanım geldi.

İki koca aslanın yine birlikte kükremeleri, halvetten çıkıp aşk denizine dalmaları, semaya durup cezbeye gelmeleri iyice çileden çıkarttı Mevlânâ'nın müritlerini. Oğlu Alaeddin Çelebi'nin de katıldığı bir komployla Şems'i dergâhın avlusunda pusuya düşürdüler. O zaman ne şu karşıdaki havuz vardı, ne de ay ışığında akıp duran su. Gecenin bu geç saatinde bile önünden ayrılamadığım mavi çinili kubbe de yoktu elbet, Mevlânâ henüz sağdı. Ama babası "Bilginler Sultanı Bahaeddin Veled" ailesiyle birlikte Horasan'ın Belh kentinden kalkıp Konya'ya konduğunda, onlara I. Alaeddin Keykubad'ın ihsan ettiği gül bahçesinde yapılan türbe ve dergâh o zamanlar da vardı. İşte bu dergâhın bir hücresinde Mevlânâ ile sohbetteyken Alaeddin Çelebi dışarıya çağırdı Şems'i. Şeyhin karısına, yani birlikte büyüdüğü Mevlânâ'nın evlatlığı Kimya Hatun'a âşıktı belki, belki de yalnızca babasını baştan çıkaran bu yabancıdan öç almak istiyordu. Şeyh Mevlânâ'ya "Beni ölüme çağırıyorlar" dedi. Sessizlik oldu bir an. Iki gönüldeşin göz göze geldiklerini düşleyebiliyorum. Aslında zaten göz gözeydiler, ama can gözleriyle görüyorlardı artık evreni, doğadaki sesleri can kulaklarıyla dinlemeye alışmışlardı. Bazen, bu hoş seslere pis dedikoduların da karıştığı oluyordu.

Düşman saçma sapan laflar eder
duyar can kulağım.
Benim için kötü şeyler düşünür,
görür can gözüm.
Üzerime köpeğini salar,
ısırır köpek ayağımı,
çok acılar çekerim, çok acılar.
Köpek değilim, onu ısıramam,
ısırırım dudağımı

diye yakınmıyor muydu bir şiirinde Mevlânâ. Evet, ürpertici bir sessizlik kaplamıştı dergâhı. Dışarıda, gül bahçesindeki serviler hışırdıyordu belki, belki hava yağmurluydu. Çiseleyen yağmurun sesiydi duyulan. Mutlaka yağmur çiseliyor olmalıydı, "korkarak, yavaş sesle bir ihanet konuşması gibi; beyaz ve çıplak mürtet ayaklarının ıslak ve karanlık toprağın üstünde koşması gibi."

Bu mürtet ayaklarının avluda çıkardıkları sesi duymuştu şeyhin can kulağı. "Beni ölüme çağırıyorlar" demesi bundandı. Uzun süren sessizlikten sonra Mevlânâ "Yaratış da onun, buyruk da. Kutlu olsun âlemlerin Rabbi Tanrı" deyince dışarıya çıktı Şems ve gölgeler karanlıkta şeyhin üzerine hançer üşürdüler, sonra da ölüsünü bir kuyuya attılar.

Mevlânâ, Şems'in dönüp bıraktıkları yerden sohbete devam etmesini boşuna bekledi. Dakikalar, saatler, aylar, yıllar geçti aradan. Yaz geldi, sonra güz, sonra kış ve ilkyaz geldi ama Şems bir daha geri gelmedi. Ölümünü uzun süre gizlediler. Mevlânâ gönüldeşinin bir gün döneceğini umdu hep, onu beklemekten bıkıp usanmadı. Şiirde, sazda, semada aradı avuntuyu. Belki, bir şiirinde ima ettiği gibi, gerçeği bilmesine rağmen Şems'in öldürüldüğüne inanmak istemedi:

Kulağını ver dinle
Bak ases başı ne diyor:
Bu mahallede bizden bir gönül eri kayboldu diyor
Derken ansızın biri yolda izini buldu diyor
Belirtilerini görün işte diyor
İşte al kanlar içinde bir elbise diyor. (...)
Âşıkların kanı hiç eskimiyor, unutulmuyor.
Âşıkların kanı nasılsa hep öyle kalıyor.
Hep öyle taze, sıcak (...)
Bir gün sen de böyle öldürülürsen
Sonsuzluğa erecek, hep diri kalacaksın, diri.
Böyle bir şehidin canından
Selam Tebriz'e!

Bir başka şiirinde de:

Nerde bir topluluk görürsen, tellal
hiç durma, bağır
kaçan bir kul gördünüz mü ey insanlar de (...)
İş ki çıksın bir habercik getirsin biri ondan bana, tellal
çıksın biri ondan bana bir şeyler desin iş ki,
söyle, verdim canımı ona gitti, tellal
verdim canımı ona gitti

diye haykırıyor. Kuyumcu Selahaddin'e rastlayıncaya dek Şems'ten haber getirdiğini söyleyene üstünde başında ne varsa bağışlıyordu Mevlânâ. Sonra haber yalan çıkınca hiç üzülmüyor, kendisini uyaranlara "Ben yalan habere sarığımla giysilerimi verdim, doğru olsaydı canımı verirdim" diyordu.

* * *

Ertesi gün korkunç bir turist kalabalığıyla birlikte girdim dergâhın avlusuna. Ay ışığı yerini yakıcı güneşe bırakmış, dün

geceki sarıdan iz kalmamıştı. Önce çilehanelerin bulunduğu bölümü gezdim. Bakkal dükkânından pek farkı yoktu. Refahlı belediyeye bağlı olduklarını tahmin ettiğim bu Mevlânâ tacirlerini, zevksizliğin doruğunda bir Mevlevilik anlayışını tabak, çanak, çömlek, ıvır zıvır turistik eşyalar aracılığıyla dünyanın dört bir yanından gelen insanlara pazarlayan bu din bezirgânlarını İsa gibi tapınaktan kovmak geldi içimden. Boşuna "Konya bir altın tastır içinde akrep kaynar" dememiş Mevlânâ. Dergâh müzelikten çıkmış çıfıt çarşısına dönmüştü. Yine de derviş eşyalarının sergilendiği vitrinlerin önünde, alışverişten uzak durmaya çalışarak saatler geçirdim. Bu vitrinlerde yozlaştıkları, çağın gerisinde kaldıkları gerekçesiyle Cumhuriyet'ten sonra kapatılan tekke ve zaviyelerin ruhu soluk alıp veriyordu çünkü. Bense Konya'ya bu ilk gelişimde Şems'te cisimleşen bu ruhun peşine düşmüştüm. Eski kültürümüzün belki de en güçlü yönlerinden birini oluşturan Mevleviliğin simgesi eşyalarla tanışmak, kullanıldıkları devri anlamak, eski işlevlerini bulup ortaya çıkarmak istiyordum.

Bu eşyaların dünyasına girebilmek için Ortaçağ Anadolusu'nun toplumsal dokusunu, tarihsel olayları, Moğol istilası ve ayaklanmalarla başlayan karışıklığın yol açtığı açlık ve yıkım günlerini bilmek yeterli değildi. O devirde insanların neden tasavvufa yöneldiklerini, bu dünyadan, giderek içinde yaşadıkları gerçeklerden uzaklaşıp nasıl mistisizme kapıldıklarını, mutluluğu Mevlânâ'nın "balçık dünya" dediği bu dünyada arayacak yerde neden öbür dünyaya yöneldiklerini, Hacı Bektaş gibi barışın simgesi "güvercin donunda" Horasan'dan gelip bu topraklara yerleşen velilerin bu oluşumdaki rollerini anlamak, onların menakıbnamelerde anlatılan olağanüstü yaşamlarına eski deyimle söylersek "nüfuz" etmek de gerekiyordu. İşte gezgin dervişlerin yırtıcı hayvanlara karşı kullandıkları, ağızlarında kûfî harflerle Ali yazan "teber"lere, geyik ve koç boynuzundan yapılmış "nefir"lere, çile-

deyken uzanmayı önleyen "mütteka"lara, gururlarını yenme kibirlerini dizginlemek için çarşı pazarda dilenirken boyunlarına astıkları "keşkül-i fukara"lara hep bu gözle bakmaya çalıştım. Saray çevrelerine yakın olmakla birlikte Mevlevilik de, yoksul Anadolu köylüsünün bağrından doğmuş Bektaşilik gibi alçakgönüllülüğü, dostluk ve kardeşliği, sevgiyi öngörüyor, gerçeğe ulaşmanın yollarını bu niteliklerde arıyordu. Büyük bir olasılıkla Mevlânâ'nın yazmadığı, ama ona atfedilen ünlü dörtlükteki gibi halk için bir sığınak, o devirde benzeri olmayan bir hoşgörü merkeziydi tekkeler.

Gel, gel, ne olursan ol, gel
İster kâfir, ister putperest, ister Mecusi ol, gel
Bizim dergâhımız, umutsuzluk dergâhı değildir
Yüz kere tövbeni bozmuş olsan da gel.

Türbenin girişinde bu dörtlük yazılıydı. İçindeyse *Konya Tarihi* yazarı İbrahim Hakkı Konyalı'nın belirttiğine göre belli bir sıra izlemeyen tam otuz iki sanduka vardı. Türbe, adı üstünde, bir müzeden çok aile kabristanını andırıyordu. Yeşil kubbenin altında yatan Mevlânâ ile oğlu Sultan Veled'in cevizden yapılmış, Selçuk oymacılığının birer başyapıtı niteliğindeki sandukaları, baş taraflarındaki serpuşlara dolanmış sarıkları ve kitabeleriyle, üzerlerini örten som yeşil lahuri şallarıyla gerçekten etkileyiciydi. *Divan-ı Kebir*'den alınmış dizelerin çepeçevre kuşattığı sandukaların önünde durdum. Evet, ölülerle dirilerin yerleri ayrıydı. Dün gece bir sanrı görmüştüm, Şems'in etkisine kapılarak birbirine karıştırmıştım "iki âlemi".

Gerçekte, Yunus Emre'nin dediği gibi "Yalancı dünyaya konup göçenler / Ne söylerler ne bir haber verirler." Yine de, Mevlânâ'nın kubbede yankılanan sesini duymak istedim. Farsçaydı bu ses, Yunus'unki gibi Türkçe'nin pırıltısından,

aydınlığından ne yazık ki uzaktı; ama yine de sarıp sarmalıyor, bir akarsu gibi alıp götürüyordu. Yine A. Kadir'in Türkçesinden dinleyelim:

Biz gittik kalanlar sağ olsun
doğan, eninde sonunda ölür.
Gökkubbede oturanlar iyi bilir
damdan bir taş atıldı mı, düşer.
Kötü idiysek, geçtik gittik kötülüğümüzde
iyi idiysek, hayırla anın bizi
Zamanın tek eri olsan bile
bir gün gidersin sen de tek tek gidenler gibi.

Mevlânâ da, gezgin bir dervişken yolu Konya'ya da düşen Yunus gibi "kalanlara selam olsun!" demekle yetinmiyor, biz bu dünyadan göçsek bile yaşamın gürül gürül akıp gittiğini söylüyordu:

Şu akıp giden kum seline bak
ne durması var, ne dinlenmesi
Bak birdenbire bir dünya nasıl bozulur
Nasıl atar bir başka dünyanın temelini

Onun ölümünden, çok değil bir "rub-ı asır", yani çeyrek yüzyıl sonra yıkıldı Selçuklu, koskoca bir imparatorluk dağılıverdi. Bir dünya bozulup yerine başka bir dünya kurulurken kitabelerdeki zafer yazıları kaldı yıkılmış sarayların ardından. O yazıları koruyup onaranlara. bin bir emekle okuyup bize aktaranlara selam olsun!

Konya-Paris, 1997

Hacı Bektaş'ın Işığında

Kaynağını doğuda Kösedağları'ndan alan Kızılırmak'ın, İç Anadolu'da geniş bir yay çizerek kıraç topraklara hayat verdikten sonra Karadeniz'e döküldüğünü biliyordum. Yazın suyunun bunca az, akışınınsa böyle yavaş olduğunu bilmiyordum ama. Avanos'un içinden geçen Kızılırmak Kapadokya'nın da sınırını çiziyor. İrili ufaklı fallusları andıran peribacalarının eril coğrafyasını geride bıraktığınızda bozkırın dünyasına dalıyorsunuz. Yani eğri çizgilerin, kadın memelerini çağrıştıran çıplak, boz tepelerin dişi dünyasına. Mağara evler, doğanın oyduğu taşlar, güvercinlikler, eski kiliselerle yeraltı kentleri geride kalıyor. Kurumuş dere yataklarından fışkıran tek tük yeşillikleri, kızgın güneşte yanan kayaları, buğday tarlaları ve geceleyin boşluğu bir anda dolduran yıldızlarıyla bozkır, önünüzde alacalı bir top kumaş gibi açılıyor.

Köprüyü geçerken aşağıya baktım. Su, adına inat, yosun yeşiliydi. İlkyazda Erciyes'te eriyen karın dereleri besleyerek düze ineceğini, karaçalılarla birlikte taşı toprağı da sürüklerken ırmağı kızıla boyayacağını düşündüm. "Coştuğunda mutlaka bir can alır, demişti Yaşar Poyraz, akarsuyu mümkünü yok durduramazsın." Ama çoban Yaşar Poyraz'la tanışmadık henüz. Sinan onu, inekleri suya sürerken görüntülemedi.

Hırkadağı'nın yamacındaki köyüne –Eski Yaylacık'a– varıp yaşlı babasından Hacı Bektaş'ın kerametlerini de dinlemedik. Yolun başındayız daha. Yol uzun, hava sıcak. Ve "gü-

neş tepemizde ateşten bir sarık / toprak çıplak ayaklarımıza çarık." Nâzım Hikmet Kurtuluş Savaşı yıllarının Anadolu'sunu bu dizelerle dile getiriyordu. Güneş tepemizde yine, ama ayaklarımızda çarık yok. Kağnıyla değil, yaylıyla da değil, arabayla gidiyoruz. Yine de, o yılların yoksulluğunu, tarlaların ıssızlığını anımsatan bir şeyler var bu coğrafyada.

Kızılırmak boyunca ilerledik. Suyun ortasında yer yer adacıklar oluşmuş, kuşların sığındığı sazlıklar gövermişti. Kavaklar kıyı boyunca allı pullu, sıra sıraydılar; kasetçalardaki kadın sesinin "Ah kavaklar! Kavaklar! Acı düştü peşime" diye haykırışındaki gibi. Sezen Aksu söylüyordu. Ama Sivas'ta yakılan eski dostum Metin Altıok'un acısıydı dile gelen; yalnızlığı, kimsesizliği, bozkırda bir başına kalmışlığıydı. "Ah kavaklar ah kavaklar / Bedenim üşür, yüreğim sızlar." Aksu söylerken yörenin simgesi kavaklar yavaşça salınıyordu sabahın seher vaktinde. Bu deyişi çok severim. "Ali'yi gördüm Ali'yi / Sabahın seher vaktinde" diyen Bektaşi nefesinden ötürü. Ama değil kendisini, Hacıbektaş ilçesinin panayır yerini andıran çarşısında resimlerini bile görmedik Hazreti Ali'nin. Daha görmedik. Düldül'e binip Zülfikâr'ı çekmemişti. Onun Allah'ın yeryüzündeki "tecelli"si olduğu da pek umurumuzda değildi. Buna inananlar vardı, biliyorduk. Onların inancına da saygımız sonsuzdu. Hacı Bektaş'ın piri Ahmet Yesevi turna donuna girip Türkistan semalarında görünmüştü, bir taşkın akarsuyun –Amuderya'nın– kıyısına konmadan önce. Pencereden başımı çıkarıp gökyüzüne baktım. Ne turnalar vardı görünürde, ne pembe beyaz bulutlar. Derin mavide bir tek leke bile yoktu. Olmasın! Turnanın kendisi önemli değil bu bahiste; imgesi, çağrıştırdığı dünya önemli. Toprak uçsuz bucaksız ve kırmızıydı. Nâzım'ın *Memleketimden İnsan Manzaraları*'nda yazdığına bakılırsa biber gibi de acı.

Derken asfalt yoldan ayrıldık. Engebeli bir arazide bulduk kendimizi. Karşıda, güneşte kavrulan çıplak tepelerin yama-

cına tünemiş bir ağaç gördüm. Öyle tek başına, cılız bir ağaç. Zeytin değil, ahlat hiç değil. Ne incire benziyor ne duta. Yaprakları sert, dalları kuru, kupkuruydu. Yanına varıp gölgesine oturdum. Birden dile geldi, kendini tanıttı bana. Ağaç konuşur mu hiç! demeyin. Eğer bozkırda sabahın seher vaktinde Hacı Bektaş'a gidiyorsanız, yol uzun hava sıcaksa, gölgesine oturduğunuz ağacın yapraklarını hışırdatıyorsa rüzgâr, Hünkârın makamına varıp eşiğine yüz sürmeye niyetliyseniz ağaç da konuşur elbet, rüzgâr da. "Neden öyle uzun uzun baktın, tanıyamadın mı yoksa" dedi ağaç, "ben alıcım. Çok değil bundan yedi yüzyıl önce yoksul bir köylü de senin gibi yanıma gelmiş, gölgemde dinlenmişti. Sonradan erenler arasına karıştığını duydum. Yedide keramet vardır, sen bilmezsin." Nasıl bilmem! Üçte, yedide, kırkta elbette keramet vardır. "Allah bir Muhammed Ali" üçlüsünün, yani Şiiliğin bir kolu olan Alevi inancının kök saldığı bu topraklarda yedi yüzyıl önce bir yoksul köylü yaşamış, gölgesine sığındığım ağacın meyvelerini öküzüne yükleyip Hacı Bektaş Veli'nin kapısını çalmıştı. Adı Yunus'tu. Sonradan adına, şeyhi Taptuk Emre'nin de adı eklenecek, nefesleri dillerden düşmeyecekti. Yine de biz ağaçtan değil *Vilayetnâme*'den alalım haberi:

> Yunus, ekincilikle geçinir, yoksul bir adamdı. Bir yıl kıtlık olmuştu, ekin bitmemişti. Hacı Bektaş'ın vasfını o da duymuştu. Gideyim, biraz bir şey isteyeyim, dedi. Bir öküze alıç yükledi, vara vara Karahöyük'e geldi, Hünkâr'a, yoksul bir adamım, ekinimden bir şey alamadım, yemişimi alın, karşılığını lütfedin ehlimle, ayalimle aşkınıza yiyeyim, dedi.

Hacı Bektaş, alıç karşılığında buğday değil nefes önerir Yunus'a. O dönemin Anadolu'sunu düşünün. Moğol istilası devlet otoritesini yok etmiş, açlık ve yoksulluk halkı kırıp geçirmekte. Saraya yakınlığıyla bilinen Mevlevi tarikatı kent-

lerde örgütlenirken, kırsal alanda "kolonizatör" dervişlerin kurduğu tekkeler köylünün umut kapısı olmuş. Yunus nefesi ne yapsın, ona çoluk çocuğunu beslemek için buğday gerek. Hünkârın her alıca on nefes önermesine rağmen buğday istemekte direniyor. Bunun üzerine taşıyabildiği kadar öküzüne buğday yükleyip gönderiyorlar. Ama yolda bir düşüncedir alıyor Yunus'u. Pişman olup gerisin geriye tekkeye dönüyor, Hünkâr'dan nasip istiyor.

> Halifeler, gidip Hünkâr'a bildirdiler. Hünkâr, o iş, bundan böyle olmaz, o kilidin anahtarını Taptuk Emre'ye sunduk. Ona gitsin, nasibini ondan alsın, dedi. Halifeler Hünkâr'ın sözünü Yunus Emre'ye söylediler, o da Taptuk Emre'ye gitti, Hünkâr'ın selamını söyledi, olanı biteni anlattı. Taptuk selamı aldı, safa geldin, kademler getirdin, halin bize malum oldu, hizmet et, emek ver, nasibini al dedi.

Yunus'un Taptuk Emre'den nasip aldıktan sonra nasıl dilinin çözülüp şiirler söylediğini, bu şiirlerin sözlü halk geleneğinden günümüze ulaşarak tüm insanlığa seslendiklerini biliyoruz. Mezarının Bektaş ilçesine yakın, bir höyüğün yamacında olduğunu bildiğimiz gibi. Ama bilmediğimiz, belki de işimize gelmediği için unuttuğumuz bir şey var: Anadolu'da gelişip serpilen Alevi-Bektaşi kültürünün, köktenci İslam'a oranla daha hoşgörülü, eşitlikçi, kadına da yer veren demokratik bir kültür olduğu. İçinde Orta Asya kökenli inanışlarla, özellikle de Şamanizmle Hıristiyanlığın bazı unsurlarını barındıran, yani bir tür "syncretisme" (dinsel karışım, bağdaşım) olarak tanımlayabileceğimiz bu kültürün ayrıntılı bir çözümlemesini yapacak değilim. Bektaşiliğin, söz konusu "syncretisme"in yanı sıra bir bilinç birikimi (gnose) olduğunu, Aleviliğinse (Ali soyundan gelen demektir) onun değişik bir görünümü biçiminde algılandığını belirtmekle yetineyim. İrene Melikoff

Bektaşilerin toplumda seçkin bir kesim oluşturduklarını, tekkeler çevresinde okumuş insanların toplandığını, Alevilerinse konar göçer ve büyük ölçüde eğitimsiz olduklarını yazıyor (Hacı Bektaş, *Efsaneden Gerçeğe*). Bektaşilikle Hıristiyanlık açısından altının çizilmesi gereken bir başka olgu da, Hıristiyanların Mesih inancıyla Alevilerin Mehdi beklentisi (kaybolan on ikinci imamın bir gün ortaya çıkıp yeryüzünden yoksulluk ve adaletsizliği kaldıracağı inancı) arasındaki benzerlik ya da "Allah bir Muhammed Ali" anlayışıyla Teslis (Baba-Oğul-Ruhülkudüs) üçlüsünün neredeyse birebir örtüşmesidir. Hacı Bektaş'ın Kapadokyalı Hıristiyanlar arasında Aziz Haralambos adıyla yaygınlık kazandığını, efsane ve kerametlerinin anlatıldığını burada anımsatmalıyım. Zaten her yıl ağustosta, Kırşehir'in Hacıbektaş ilçesinde yapılan törenler boyunca bu konu da gündeme geliyor, halk ozanlarının sunduğu şiir dinletilerinin, semah ve ayini cem törenlerinin yanı sıra düzenlenen panellerde Alevi Bektaşi kültürü derinlemesine tartışılıyor. Bu arada, başbakanımız başta olmak üzere Alevi oylarının peşine düşen siyasetçilerimiz de buralara dek gelip nutuk atmaktan geri kalmıyorlar.

Biz işin özüne dönelim yine, Bektaşiliğin kurucusu (daha doğrusu esin kaynağı) Hacı Bektaş Veli'nin efsanevi yaşamını anlatan en eski belge olarak bilinen *Vilayetnâme*'den (15. yüzyıl) Hünkâr'ın Rum ülkesine, yani Anadolu'ya barışın simgesi bir beyaz güvercin donunda gelip bugün adını taşıyan köye, o zamanki adıyla Suluca Karahöyük'e nasıl konduğunu öğrenelim.

Rum erenlerine, Hoca Ahmed Yesevi'nin halifelerinden Hacı Bektaş Veli'nin, yani bir Horasan ereninin yola çıktığı malum oluyor. Rum erenleri dediysem sözgelişi elbet, aslında bu ayrıcalık Âşık Paşazade'nin "Bacıyan-ı Rûm" diye adlandırdığı kadın erenlerden birine, Sivrihisarlı Seyid Nureddin kızı Fatma Bacı'ya ait. Diyeceğim, Hünkâr'ın Anadolu'ya

gelişinde bir kadın önemli rol oynuyor. Bu da, sanırım, Bektaşilikte kadına tanınan hakların somut bir göstergesi. Ne var ki, Horasan'dan güvercin donunda uçarak gelen Hacı Bektaş'ın yolunu kesmek için vilayet kanatlarını "arş altında Sidre'ye kadar" birbirine çatıyor erenler, böylece Hünkâr'ın Anadolu'ya ayak basmasını engellemeye çalışıyorlar. Ama Hacı Bektaş, *Vilayetnâme*'nin deyimiyle "ulu arşın tavanına" yükselip onları atlatmayı başarıyor. Ve Çepni boyunun kışlağı, yedi haneden ibaret Suluca Karahöyük'te bir kayanın üzerine konuyor. Konar konmaz da hamur gibi yumuşayan kayaya gömülüyor kutlu ayakları. Erenler, Beyazıd Sultan'ın halifelerinden Hacı Doğrul'u üzerine gönderiyorlar. Şahin donuna bürünen Doğrul güvercinin üzerine saldırınca, birden silkinerek insan donuna dönüyor Hacı Bektaş ve elini uzatıp şahini öyle bir tutuyor ki, aklı başından gidiyor Hacı Doğrul'un. Hemen ayağa kalkıp peymançe duruyor (özür diliyor), "Ben ettim sen etme" diyor. Hacı Bektaş'ın yanıtı son derece anlamlı: "Ey Doğrul!" diyor, "er erin üzerine böyle gelmez; siz bize zalim donunda geldiniz, bizse size mazlum donunda; eğer güvercinden daha mazlum bir yaratık bulsaydık, onun donuna girer gelirdik."

Bu sözlerin evrensel bir barış mesajı taşıdığı kesin. Ve hiç kuşkusuz ülkemizin ve dünyanın barışa her zamankinden daha çok gereksinimi var. Zaten bozkırda, irili ufaklı tepelerin, hasadı kalkmış tarlaların, uçsuz bucaksız düzlüğün ortasında güzel bir dinginlik kuşatıyor insanı, iç varlığınız "ulvi" bir duyguyla ürperiyor. Anadolu sufiliğinin neden bu coğrafyada yeşerdiğini, bu kıraç topraklardan, kızgın kayalardan, dalları rüzgârda salınan bu yalnız ağaçlardan kaynaklandığını daha iyi anlıyorsunuz. Derken zamanın akışına bırakıyorsunuz kendinizi. Burada zaman kentteki kadar hızlı akmıyor, yekpare bir değirmen taşı gibi ağır ağır dönüyor. Dönerken de nice efsaneyi, inancı, söylenceyi taşıyor günümüze. Hırkada-

ğı'nın öyküsünde olduğu gibi, yöre halkının ortak belleğini oluşturuyor. Sırtını, sönmüş bir volkan olan dağın güney yamacına dayamış Eski Yaylacık köyünde, Çoban Yaşar'ın babasından dinledim bu öyküyü. Sonra, *Vilayetnâme*'de anlatılanlarla bire bir örtüştüğünü gördüm. Ve hiç şaşırmadım.

Günlerden bir gün, Suluca Karahöyük'ün ikliminden yakınan, kışın çok soğuk yazın çok sıcak olduğunu söyleyen abdallarıyla seyre çıkmış Hacı Bektaş. Havadar bir dağın tepesine varınca, durup çalıçırpı toplamışlar; gece olunca bir güzel ateş yakmışlar. Alevlerin aydınlığında coşup semaha girmiş Hünkâr. Abdalları da ona uymuşlar. Derken hırkasını çıkarıp harlı ateşe atmış. Hırka yanıp kül oldukta küllerini savurarak "bu küllerin düştüğü yerde odun hiç tükenmesin!" buyurmuş. Ve ağaçlar fışkırmış her yandan, dünya yeşile kesmiş. Dağa da Hırkadağı denilmiş. "Erenler bu dağın odunu kıyamete dek bitmez buyurmuşlarsa da, inanma!" diye sürdürdü konuşmasını Çoban Yaşar'ın babası, "kese kese o ağaçların tümünü yok ettik." Oysa *Vilayetnâme*'den biliyordum, Hacı Bektaş bu köyden geçerken çömleğe tereyağı basan bir kadın görüp onu sınamak için biraz yağ istemiş, vermeyince de "Kadın işin hiç bitmesin!" diye lanet okumuş. Bunun üzerine peşine düşen köylülerden kurtulmak için dağın tepesine varıp oradaki ardıcın yapraklarının arasına gizlenmiş; böylece kendisini köylülerin gazabından kurtaran ağaca da "Ağaç yeşilin gitmesin!" diye dua etmiş. O gün bugündür kadının ev işi hiç bitmez ama, ardıcın yeşili çoktan gitmiş bile. Bakışlarımı Çoban Yaşar'ın babasından yukarıya, Hırkadağı'na doğru çevirdiğimde bir yalnız ağaç –Orta Asya Şamanlarından Bektaşi babalarına nice ermişin kutsal saydığı bir tek ardıç– görebildim. Onun da yaprakları kurumuş, gölgesi seyrelmişti. Dağın tepesi çırılçıplaktı, diyeceğim.

* * *

Hacı Bektaş Veli Külliyesi belediyenin tam karşısında, Özgürlük Parkı'nın yanındaki tekke ve müzeden oluşuyor. Hacı Bektaş'ın ölümünden, hadi onun diliyle söyleyelim "Hakk'a yürümesinden" sonra Orhan Gazi'den başlamak üzere Murat Gazi, Yıldırım Bayezid ve Yavuz Sultan Selim tarafından yaptırılan eklemelerle 16. yüzyılda tamamlanmış. Fatih'in sofu oğlu II. Bayezid de türbenin kubbelerini kurşunla kaplattırmış.

Külliyeye "Nadan Avlusu" adı verilen birinci avludan giriyoruz. Doğu yönündeki "Üçler Çeşmesi"nin önü ana baba günü. Ziyaretçiler kutsal sudan içebilmek için itişip kakışıyorlar. Aralarında çocuklar, yaşlı teyzeler, ak saçlı dedelerle sakatlar da var. Uzaktan Arapça kitabeyi göremiyorum ama, "Mührü Süleyman" denilen, taşa işlenmiş altı köşeli yıldızı seçebiliyorum. Sinan'ı yıldızın önünde bırakıp "Üçler Kapısı"ndan ikinci avluya, yani "Dergâh Avlusu"na giriyorum. Burada kare planlı bir zemin düzeyinde havuz var, havuzun kapıya bakan duvarındaysa mermerden on iki dilimli "Hüseyni" bir taç. Dilimler Bektaşilikteki on iki makamı, dolayısıyla da on iki imamı simgeliyor olmalı. Tacın karşısında hiç oyalanmadan tekkenin ikinci çeşmesi "Aslanlı Çeşme"nin de önüne birikmiş kalabalığı yararak, Anadolu'dan insan manzaralarını –kasketli, şalvarlı, yanık yüzlü köylüleri, bacılarla yumurcakları, başlarındaki kırmızı kuşaklarda "Mürvet Ya Ali!" yazan delikanlıları –ardımda bırakıp Aşevi'ne dalıyorum. Orada, dervişlerle mihmanların karın doyurdukları yemekhanenin ocağında, yedi kulplu kara kazanın beni beklediğini biliyorum. İçinde yedi öküzün birden kaynatıldığı söylenen –ya da Kaygusuz Abdal'ın ünlü şiirindeki gibi yedi kere kaynatılmasına rağmen bir türlü kaynamayan şaşkın kazların piştiği– bu devasa kazanın dibinde üç gün üç gece kalmıştı Karadonlu Can Baba.

Bu zat Suluca Karahöyük'e gelip Hünkâr'ın elini öptüğünde, safanazar isteyip himmet dilediğinde yoksul bir köylüydü. Aç biilaçtı. Eğnine kara bir giysi, başına kara bir külah

geçirmiş, başına kırmızı sarmıştı. Hünkâr gözünü, arkasını sıvazlayıp nasibini verdikten sonra onu, Tatar hanı Kavus'u İsa dininden çıkarıp Müslüman yapması için Tatar ülkesine gönderdi. Gel gelelim Han'ın yanında bir ulu keşiş vardı. Keşiş delil istedi. "Bir büyük kazan içine girsin, ağzına dek su doldurun, kapağını sıvayın, üç gün altında kızgın ateş yakın, üç gün kaynatın, sözü doğruysa bir şey olmaz, bunun dinine gireriz" dedi. Can Baba kazana girince Hacı Bektaş Veli eliyle yeri kazıp bir pınar fışkırttı. Pınar dile gelip "Erenler Şahı" dedi, "ilk söylediğinizde Horasan'dan, Nişabur kentinden aktım, Erciyes'e geldim; ikinci emrinizde Erciyes'i yedi kez tavaf ettim, üçüncüsünde eştiğiniz yerden çıktım." Hünkâr pınardan bir avuç su aldı, çevredeki kızgın kayalardan birinin üzerine serpti, kayadan çıkan buğu göğe yükseldi. Neden böyle yaptığını sorduklarında "Karadonlu Can Baba'yı Kavus Han kazana koymuş kaynatıyor, onun suyunu iyileştiriyorum" diye yanıtladı. Üçüncü günün sonunda kazanı açıp baktıklarında bir de ne görsünler! Karadonlu Can Baba içeride bağdaş kurmuş oturuyor, buram buram da terliyor.

Yedi kulplu kazanın karşısında uzun süre kaldım. *Vilayetnâme*'nin en güzel öykülerinden birini, Karadonlu Can Baba'nın öyküsünü bir ses kulağıma fısıldıyordu. Derken ses kesildi ansızın. Pirleri Hacı Bektaş adına kazan kaldırıp kelle koparan Yeniçeriler düştü aklıma. Sefere çıkmadan önce gülbeng çekişlerini anımsadım:

Bize bu yolun erkânı Hacı Bektaş Veli'den gelir
Serden geçen erler gelsin bu yana
Ele, dile, bele ihanet olmaz
Yazarım fermanı kıyarım cana

Padişahın önü sıra dizilmiş yürüyorlardı. Kabak kafalı, kaytan bıyıklıydılar. At kuyruğunu andıran bir tutam saç bı-

rakmışlardı tepelerinde. Bir el palada, öteki hayalarında, davul zurna eşliğinde ilerliyorlardı, iki adımda bir durup arkalarına bakarak. Civelek taburunun tüysüz oğlanları geliyorsa yola devam, yoksa "istemezük, yürümezük!" diyerek kazan kaldırıyor, kılıç üşürüp kelle koparıyorlardı. Ve pirlerinin adını haykırıyorlardı bir ağızdan:

Hacı Bektaş pirimizdir yürütür cansız duvarı
Orduya etti dualar himmetidir Bişümâr
Şanlıdır Yeniçeriler daima şöhret şiar
Pençeli bayrağı bir de kara kazan yadigâr.

Aşevinden çıkıp hemen yanındaki camiye girdim. Girdim, çünkü Bektaşi öğretisine, ibadetleri namaz değil cem olan Alevilerin inancına aykırı bir konumdaydı. 1826'da Yeniçeri Ocağı'nı topa tutup kapattıktan sonra buraya bir Nakşibendi Şeyhi atayan II. Mahmud tarafından yaptırılmıştı. Duvarda "Diyanet İşleri" imzalı bir duyuru asılıydı. Hayretle okudum:

İslam dinine göre yatırlarda
1. Adak adanmaz.
2. Kurban kesilmez.
3. Mum yakılmaz.
4. Bez-çaput bağlanmaz.
5. Kâğıt para yapıştırılmaz.
6. Eğilerek ve emekleyerek girilmez.
7. Taş atılmaz.
8. Yenilecek şeyler bırakılmaz.
9. El yüz sürülmez.
10. Türbe ve yatırlardan medet-şifa umulmaz.
11. Türbe ve yatırların etrafında dönülmez.
12. Türbelerin içinde yatılmaz.

Gel gelelim, Diyanet İşleri Başkanlığı'nca dayatılan bu on iki emrin tam tersini yapıyordu halkımız. Evet, adak adıyor, kurban kesiyor, mum yakıyor, ağaçlara bez-çaput bağlıyor, türbenin eşiğine el yüz sürüp erenlerin sandukalarının çevresinde emekleyerek dönüyordu. Şifa uman hastalar, avluda ekmek dilenen yoksullar, sakatlarla çulsuzlar da vardı aralarında. Bozguna uğramış bir ordunun askerleri gibiydiler; öyle yorgun, umarsız, kör ve topal, bir başlarına.

Onlardan başka neler mi gördüm Hünkâr'ın tekkesinde? Revaklı, serin bir avludan girilen türbede Hacı Bektaş'ınki başta olmak üzere şeyh ve müritlerin yeşil kumaş kaplı sandukalarını, camekân içinde sergilenen şamdanları, çerağlarla tırnak işi kilimleri, çevreleri, alem ve tespihleri, güllaptanlarla her biri pabuç büyüklüğündeki keşkülleri, enfiye kutularını, kaşağıları, kamberiyeleri, teslim taşlarını, pelenkleri, cilbentleri, ne işe yaradıkları meçhul neşterleri. Ve Hünkâr'ın üstüne binip Kızılırmak'ı geçtiği, Mekke'ye, Medine'ye uçtuğu, hatta yedi kat arşa yükselip Peygamber Efendimiz'le buluştuğu seccadeleri. İnsan yüzü suretinde "Ya Allah, Muhammed Ali" yazan fildişi levhalar, tuğra biçiminde tasnif edilmiş "Ya Hazreti Bektaş Veli"ler de vardı bir köşede. Sonra Hünkâr'ın, başında elifi taç sırtında hırka, bir eliyle aslan ötekiyle ceylan okşar tasvirleri. Tarikata girme, ikrar verme, nasip alma ve cem törenlerinin yapıldığı "Meydan Evi"nin döşemesine serilmiş on iki makam postu ahşap döşemeyi boydan boya kaplamıştı. Duvarlarda "aşk"ın iki gözü iki çeşmeydi. Hazreti Ali'nin Kûfi yazısıyla dağlayarak bir ceylan derisine yazdığı söylenen "Secde Suresi"nden bir ayet kıvrıla büküle dönüyordu. Ali bir cam altı resminde devenin yularını tutmuş kendi cenazesini kaldırıyordu. Tabutun içindeki de Ali, deveyi güden de. Bir boz atın üstünde gelip kendi ölüsünü yıkayan Hacı Bektaş'ı anımsadım. Avlunun Balım Sultan türbesinin girişinde, Anadolu kadar yaşlı, gövdesi kağşamış bir karadut vardı. Horasan erenle-

rinden birinin ateşten alıp Rum ülkesine doğru fırlattığı bir yanar odundan türeyen bu ağacın, Konya'daki Emir Cem Sultan halifesi Hak Ahmed tarafından getirilip buraya dikildiğini yazıyordu *Vilayetnâme*. Balım Sultan'dan ise hiç söz etmiyordu. Bektaşi tarikatının gerçek kurucusunun II. Beyazıd devrinde Dimetoka'dan Hacı Bektaş'a postnişin olarak atanan Balım Sultan olduğunu, Mevleviliğin kurallarını nasıl Mevlânâ'nın oğlu Sultan Veled koymuşsa, Bektaşi erkânını da Hünkâr'ın değil, Rumeli'den getirilen Balım Sultan'ın sistemleştirdiğini başka kaynaklardan öğrenecektim.

Karadutun gölgesinde dinlenemeden ayrıldım tekkeden. Çilehaneye vardığımızda gün batıyordu. Halk orada da toplanmış, mutfakta kurban kesiyor, et kaynatıyor, çevredeki çamlara çaput bağlayıp adak adıyordu. Kan kokusu vardı havada. Az ilerdeki kayanın mağarasında erbain çıkaran (kırk gün çile dolduran) Hacı Bektaş'ın bir yumrukta açtığı deliğin önü kalabalıktı. İnsanlar oraya da mum dikiyor, mağaranın girişinde secde edip toprağı öpüyorlardı. Aşağıda, yamaç boydan boya çadırlarla doluydu. Derken Çadırkent'in meydanında aşure dağıtıldığı haberi geldi. Sinan oraya doğru yöneldi, bense biri diz çökmüş saz çalan, öteki sapını sımsıkı kavradığı sazıyla ayakta durmuş bozkırı selamlayan iki halk ozanının heykelinin önünde durdum. Kaidenin yanındaki mermere Sivas'ta yakılan otuz üç aydınımızın adları kazınmıştı. Çoğu dostum, bazıları uzaktan tanıdığım, değer verdiğim insanlardı.

Hararet nardadır, sacda değildir
Keramet hırkada, taçda değildir
Her ne arar isen kendinde ara
Kudüs'de, Mekke'de, Hac'da değildir

diyordu Hacı Bektaş. Bu nedenle karşı mağarada halvete girmiş, kendi içinde uzun ve meşakkatli bir yolculuğa çıkmıştı.

Mekke'ye gitmeye gerek duymadan mağaranın bulunduğu tepeye Arafat, yanındaki kaynaktan akan çeşmenin suyuna Zemzem demişti. Aşağıda bozkır göz alabildiğine uzanıyordu. Hünkâr'ın coğrafyasını keşfetmek için çıktığım bu yolculuğu ben de onun gibi içimde sürdürmeye karar verdim. Ve Çadırkent'te çıralar yanarken, Suluca Karahöyük'te gün akşam oldu.

* * *

İlçe belediyesince düzenlenen festival olanca yoğunluğu, coşkusu, kalabalığı ve her türlü kasetten incik boncuğa, Hazreti Ali'nin resimlerinden Hacı Bektaş tişörtlerine, binbir hediyelik eşyanın satıldığı sergileriyle devam ededursun, resmi programı izlemekten vazgeçiyoruz. Alevi-Bektaşi kültürünün bugün gerçekten yaşayan "authentique" (sahih) yönü ilgilendiriyor bizi, gün boyu kapalı salonlarda yapılan paneller, gösteriler, dinletiler değil. Ve kadim dostum, Alevi Dernekleri Genel Başkanı Atilla Erden sayesinde Hüseyin Hürrem Ulusoy'un evine konuk oluyoruz.

Hüseyin Bey Hacı Bektaş soyundan geldiğine inanılan eski ve köklü bir aileden. Dedesi Ahmed Celaleddin Çelebi son postnişin, yani Hacı Bektaş Veli'den günümüze uzanan tarikat zincirinin son halkasıymış. Sivas Kongresi dönüşü Mustafa Kemal'i evinde konuk etmiş, Kurtuluş Savaşı'nda kullanılmak üzere tüm servetini Kemal Paşa'nın emirlerine sunmuş. Mustafa Kemal'in başkanlığında toplanan Birinci Meclis'te başkan yardımcılığında bulunmuş. Ahşap dolapları bir Ermeni ustasının elinden çıktığı ilk bakışta belli olan konuk odasının duvarındaki fotoğrafta atının üzerinden bakıyor. Kararlı ve kendinden emin. Elifi tacı andıran bir kalpak geçirmiş başına, gözleri dalgın. Sanki gözlerine eski cemlerin, semahların, "Hû" çekilen zikirlerin yorgunluğu sinmiş. Altta Mustafa Kemal'in "Çelebi Efendi Hazretlerine" diyerek imzaladığı kal-

paklı bir fotoğrafı asılı. Şeyh ile laik Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu aynı duvarda halvet olmuşlar. Yazı devriminden sonra ilçe halkına Latin alfabesini, Fransızca da bilen Cemaleddin Efendi öğretmiş. Hüseyin Bey'in yüksek tavanlı, geniş sofasında, babasının yaptığı yağlıboya tabloların altındaki koltuklara oturuyoruz. Yurdun dört bir yanından, Düzce'den, Ankara'dan, Sivas'tan, Urfa'nın tek Alevi Köyü Kısas'tan gelen konukların arasındayız. Yeterince kadın olmadığı için cem yapılamıyor, ama saz ve keman eşliğinde söylenen, bugüne dek hiç duymadığım, hepsi birbirinden güzel nefeslerin akışına bırakıyorum kendimi. Gözlerimi kapatınca, başlarına sarılı kırmızı kuşaklarda "Ya Ali!" yazan erkekli kadınlı bir topluluğun halka olup semah döndüklerini görür gibi oluyorum. Ve Şeyh Ahmed Cemaleddin Çelebi'nin özel ozanı Sıtkı Baba'nın dizeleri yankılanıyor kulaklarımda:

Fehmeyleyip ilm-i zâtın seçene
Arif meydanında üstat dediler
Benlik dağlarını delip geçene
Aferin o ere Ferhat dediler

Anadolu tasavvuf düşüncesinde her şey dönüp dolaşıp "benlik" kavramına, bugünün diliyle söylersek "ego"nun aşılmasına geliyor. Kendi varlığından geçip bir yüce varlıkta erimek, adına ister Tanrı ister Dost deyin, ne derseniz deyin, yoklukta varolabilmek. "Vahdet-i Vücud"un özü, sanıyorum, bu "benlik dağları"nın aşılmasında gerçek anlamını buluyor. Ne diyordu Yunus Emre, "Bana bende demen bende değilem / Bir ben vardır bende benden içeri" mi diyordu, yoksa Ferhat'ın külüngü müydü dağları delip hasta ve yoksul Arzen halkını suya kavuşturan? İlle de Yunus'la Nâzım arasında bir seçim yapmak gerekmiyor. Her ikisi de kültürümüzün bir parçası, ne birinden ne de ötekinden vazgeçebiliriz. Ferhat,

Yunus'un şiirlerinde "abıhayat" akıtmak için delecek dağları, benliğinden geçmek için külüngünü savuracak, Nâzım'sa *Ferhat ile Şirin*'de yazdığı gibi halkın dertlerine çare bulmak, hastaları iyileştirmek, yaraları sarmak için.

Diyeceğim, Âşık Sıtkı Baba'nın nefeslerini dinleyerek "dem" alıyoruz; Bektaşi erkânını son postnişin dedesinden devralıp sürdüren Hüseyin Hürrem Ulusoy'un meclisinde "dem"leniyoruz. "Dolu"lar sakinin denetiminde "aşk-ı muhabbet" adına kaldırılıyor. Bir Bektaşi nefesinde söylendiği gibi "İçtiğimiz doluysa, daldığımız umman." Sonra Hacı Bektaş Veli'nin menkıbelerine, Aleviliğe, Muhammed Ali aşkına, oradan güncel sorunlara uzanan bir sohbete dalıyoruz. Sadık bir *Atlas* okuru Hüseyin Bey, bir doğa hayranı. Ankara'da Türkçe öğretmenliği yapıyor. "Balım Sultan Sohbeti" adı verilen buluşmamızda söz baldan tatlı, saza doyum olmuyor. Yanımda bağdaş kurup oturmuş ozanın her sözünde bir "hikmet" var çünkü, saza her vuruşunda sanki Horasan erenleri tüm abdallarıyla ayaklanmış geliyorlar. Hep birden semah dönüyorlar derken. Başta pirlerin piri Hoca Ahmet Yesevi, onun Rum'a gönderdiği halifesi isyankâr Baba İlyas, onun halifesi, "katına her gün yedi denizle sekiz ırmak uğrayan" Hünkâr Hacı Bektaş Veli, onun halifesi Taptuk Emre, Taptuk'un manisini "vardığı illere saçan" Yunus Emre, işte dağları yürüten Abdal Musa, onun halifesi Kaygusuz Abdal, üveysi derviş Şems-i Tebrizi ve gönül yoldaşı Mevlânâ da giriyorlar semaha, kanlı Sivas'ta asılan Pir Sultan Abdal'la daha niceleri de. Yanı başımda saz çalan ozanla birlikte Orta Asya bozkırlarından Anadolu'ya doğru bir akışın, isyanların, kırımların, ille de aşkların, o güzel aşklarla âşıkların serüvenlerini haykırıyorlar. Dünya bir hızlı akış şimdi, bir uzun haykırış. İşte böyle, Hacı Bektaş'a giden yollar bir değil ki! Bin bir yolu var Hakk'a ermenin.

Hacı Bektaş, 2002.

Beydağları'nda Bir Tekke

Antalya'dan yola çıktığımızda gün ağarmamıştı. Hava biraz puslu gibiydi. Derken güneş doğdu. Öyle şaşırtıcı, hiç nazlanmadan, sanki birdenbire. Ve Beydağları tüm heybetiyle karşımıza dikildi. Bu dağları her görüşümde tanımlaması güç bir duyguyla ürperirim. Yerkürenin doğuş sancıları kıpırdar içimde. Dağların denize böyle dimdik inişlerinde, ya da gökyüzüne kat kat yükselişlerinde doğa yasalarını tanımayan, insanoğlunun hiçbir zaman anlayamayacağı bir giz saklıdır. Testere dişlerini andıran kayaları, derin uçurumlarıyla korkunçturlar. Kışın dorukları hep karlıdır. İlkyaza doğru, kadıkaçıran yağmurları başlamadan önce, ak bulutlar örter doruklarını. Yazın amansız sıcağında lacivert, mor, çivit mavisidirler, uzak bir vaha gibi. Günbatımında kararırlar. Ve yıldızlı gece yavaşça örter yamaçlarını.

Dağlar önümüzde aşılmaz bir engeldi. Neyse ki Abdal Musa'ya gidiyorduk, dorukların ardına değil. Orada, Elmalı'nın Tekke köyündeki dergâhında bizi bekliyordu Hacı Bektaş Veli'nin halifesi. Orhan Bey zamanında yaşadığını, Geyikli Baba'yla birlikte 1326'da Bursa'nın fethine katıldığını, sonra Bektaşiliği yaymak üzere bu yöreye gelip Tekke'yi mekân tuttuğunu eski kaynaklardan okumuştum. Adı nice efsaneye karışmıştı Abdal Musa'nın. Nice ozan onun için şiir düzmüş, türkü yakmış, saz çalmıştı. Nice

derviş nasip almıştı nurundan. Diyeceğim, hiç karşılaşmamış da olsak, makamına varıp eşiğine yüz sürmesem de, yakından tanıyor gibiydim Musa'yı. Anadolu'nun bu ilk Bektaşi tekkesini, kuruluşundan yüzyıllar sonra ziyarete giderken, Abdalan-ı Rum'un serüveni –hani ne derler, "bir sinema şeridi gibi" mi?– geçiyordu gözlerimin önünden. Orta Asya bozkırlarından başlayıp Anadolu'ya, oradan da Balkanlar'a uzanan bu uzun yürüyüşün başlıca konaklarını anımsıyordum.

Peygamberin öldüğü yaşa erdiğinde kuru kerpiçle örülü bir kuyunun içine girip orada ömrünün sonuna dek yıllarca halvet eden Pir-i Türkistan'dan, diğer adıyla Ahmed Yesevi'den icazet almışlar, batıya doğru dalga dalga akan konar göçer Türk boylarıyla birlikte Anadolu'ya gelmişler, burayı yurt edinip bükme elif taçları, tahtadan kılıçları, ak libasları, hırkaları, palhenk taşlı kuşakları ve batıni inançlarıyla tekkeler kurmuşlar, Hoca Yesevi manisini saçmaya başlamışlardı. Turna kuşunun uçuşuna öykünen hareketlerle semaya durduklarında dünya da duruyor, yürüdüklerinde dağlar da yürüyordu. Vecd içinde hu çekerken kendilerinden geçip gayp âlemine dalıyor, ummanda balık, ateşte kor oluyorlardı. Ya koç ya geyikti bindikleri. Kimi zaman da aslan. Zemzemle yıkanmış, Ali aşkıyla bilenmiştiler. Güzel gözlü, alçakgönüllü, keramet ehliydiler. Dergâhlarında "çarp-darp" yapan, yani dört darbede saç, sakal, kaş ve bıyık kesip boyunlarına keşkül asan dervişler vardı. Sevecenlikleri, adaletleri, insancıl davranışları, engin bilgileriyle kısa zamanda halkın yüreğinde taht kurdular. Ve Rus bebekleri gibi birbirlerinden çıkarak çoğaldılar. İçlerinde en ulu kişi, Horasan'dan güvercin donunda gelip Suluca Kara Höyük'e konan Hünkâr Hacı Bektaş Veli'ydi. Abdal Musa da onun halifesi. Bektaşi meydanındaki on iki posttan on birincisi olan ayakçı postu onun makamıydı.

Kim ne bilür bizi ne soydanuz
Ne bir zerre oddan ne hod sudanuz
Bizim hususumuz ma'rifet söyler
Biz Horasan mülkindeki boydanuz
Musa Tür'da durub münâcât eyler
Neslimüz sorarsan asıl Hoy'danuz

diyordu bir şiirinde, atalarının Azerbaycan'ın Hoy kentinden geldiğini belirterek. Tarikat silsilesiniyse bir Bektaşi nefesi şöyle dile getiriyordu:

Horasan'dan Rûm'a zuhur eyleyen
Pirim Hacı Bektaş Veli değil mi
Binip cansız duvarları yürüten
Pirim Hacı Bektaş Veli değil mi
Doksan altı bin Horasan pirleri
Elli yedi bin de Rûm erenleri
Cümlesinin serfırazı serveri
Pirim Hacı Bektaş değil mi
Balım Sultan arkadaşı yoldaşı
Kızıl Deli Sultan dürür hem eşi
Abdal Musa Sultan dersen ne kişi
Pirim Hacı Bektaş Veli değil mi

Abdal Musa'nın efsanevi yaşam öyküsünü *Vilayetname-i Sultan Abdal Musa*'da, okumuş, Elmalı yöresinde yaşayan Alevi çevrelerinde özellikle de Tahtacı köylerinde hâlâ anlatılan menkıbeleri bir kez de yerinde dinlemeye karar vermiştim. Bu menkıbeler çağları aşıp günümüze ulaşmış, sözlü gelenekte olduğu kadar halkın hayal gücünde de yerini almıştı. Tekkeye vardığımızda Bektaşi Babası, türbedar Hüseyin Eriş'ten çok değişik versiyonlarını dinleyecektim bu menkıbelerin. Ama yola yeni çıkmıştık henüz. Gün yeni ağarıyordu. Ve biz

yaklaştıkça dağlar uzaklaşıyordu. Antalya Radyosu Bölge Müdürlüğü'nün minibüsünde dört kişiydik. Nuri Erkal, Neslihan Pakel, şoförümüz, bir de ben. Düzlerçamı'na geldiğimizde, Büyük İskender'in bile ele geçiremediği Termessos'a sapmayı düşündük bir an. Ulusal Park boyunca çamların arasından geçerek antik kente varabilir, harabeleri gördükten sonra Elmalı'ya oradan devam edebilirdik. Ne var ki Abdal Musa için çıkmıştık yola, ona gidiyorduk. Termessos yoluna sapma önerimi Nuri Erkal, Âşık Veli'nin bir şiiriyle yanıtladı:

Akdeniz yakası Aydın illeri
Kuşlar gider bizim Abdal Musa'ya
Cemalin görünce yürüdü dağlar
Taşlar gider bizim Abdal Musa'ya

Katardan ayrılan turna mozular
Her andıkça sinelerim sızılar
İrili ufaklı emlik kuzular
Koçlar gider bizim Abdal Musa'ya

Baba Kaygusuz'dan almış cehdini
Bilin mi İbrahim Edhem vaktini
Padişahlar tacı ile tahtını
Boşlar gider Abdal Musa'ya

Veli'm eydur dergâhtan evveli
Seyyid Abdal Musa Bektaş-ı Veli
Hüseyin aşkına didemin seli
Çağlar gider bizim Abdal Musa'ya

Kuşlar, koçlar ve dağlar Abdal Musa'ya gitsin de, biz gitmeyelim, olacak şey miydi? Biz de pirin çağrısına uymuş, yola dü-

zülmüştük. Korkuteli'ne doğru Güver Uçurumu'ndan geçtik. Aşağıda derin yarlar, suyu kurumuş bir dere, yukarıda turaç kuşları vardı. Düze indiğimizde asfalt yol boyunca elma yüklü kamyonlar gördük. Adı üstünde Elmalı'dan geliyorlardı.

* * *

Kocaman, kıpkırmızı, sulu elmalar götürüyorlardı yurdun dört bucağına. Minibüsün camından çevreye bakıyordum. Gördüğüm anız yüklü tarlalar, taş tepelerdi. Kurumuş dere yataklarında telli kavaklar salınıyordu. Abdal Musa karşı tepeleri yürüttüğünde kavaklar da takılmış mıydı peşine? Kim bilir belki yalnızca taşa geçiyordu şeyhin hükmü, ağaçlara değil. *Vilayetnâme*'de anımsıyordum:

> Abdal Musa Sultan 'Hû' dedi, durugeldi. Dahi beni seven yürüsün!" dediği gibi cemi dağlar ve taşlar ardınca kopdı, bile geldi. Genceli şehrini basdı altına aldı. Meğer ol şehirde bir koca karıcık var idi. Bir ineciği var idi. Ol ineğin südüni her zaman Abdal Musa Sultan'a getürürdi. Heman onun evi kurtuldı, kaldı, gayrisi cümle zır ü zeber oldı. Fukarâ eyitdiler: "Dağlar bile yüridi Sultanım!" dediler. Abdal Musa Sultan eyitdi: "Dur dağım dur, senin yanında olsun bizim mezarımız" dedikde dağ durdı. Bu kez taşlar durmadı. "Girü geliyorlar" dediler. Abdal Musa Sultan dahi: "Durmaz mısınuz" deyü kara çomak ile bir kez vurdu, taşlar da sakin oldı ve kendü fukara ile Teke Beğin'e vardılar.

Bu Teke beyinin öyküsüne de geleceğim ama önce şunu belirteyim: Sünni İslam'da mucize yoktur. Muhammed bile sizin gibi, benim gibi Allah'ın bir kuludur, o kadar. Allah kelamını göndermek üzere onu, yani en sevdiği kulu Muhammed'i seçmiştir. Gel gelelim tasavvuf geleneğinde taşlar da yürür, dağlar da. Yeter ki keramet ehli bir şeyh emreylesin. Gerçi Ku-

ran'da da dağların yürütüleceği yazılıdır. Ama yalnızca Allahü Teala'nın gücü yetebilir buna. Üstelik dağların yürütülmesi kıyamet alametlerindendir. Neyse ki, biz Abdal Musa'ya giderken ne dağlar yürüdü, ne taşlar. Kavaklar da takılmadı peşimize. Güneş çıplak yamaçları kızdırmaya başlamadan, dingin bir ortamda, bir güzel serinlikte vardık Elmalı'ya.

* * *

Kayalık, neredeyse çıplak bir dağa sırtını dayamış Elmalı'da dikkatimi çeken ilk şey kavak ağaçları oldu. Dağın etekleri boyunca yemyeşil sıralanmış, rüzgârda salınıyorlardı. Bir su kaynağı olmalı, diye düşündüm. Yalnızca kente değil, güneydeki bağlara, ovaya, bir zamanlar yörede sıkça rastlanan ve efsaneye bakılırsa Abdal Musa'nın tersine döndürdüğü su değirmenlerine yetecek genişlikte bir yeraltı ırmağı. Yanılmamışım. Irmağı göremedim ama methini Ömer Paşa Hazretleri'nin şeyhi Ahi Baba'nın türbedarından duydum. Türbe, Saraybosna fatihi, Ketenci Ömer Paşa caminin avlusundaydı. Bu yapı, Halk Kitaplığı olarak kullanılan kurşun kubbeli eski medresesi, revaklı avlusu, şadırvanı ve avludaki yaşlı çınar ağacıyla kuytu bir Anadolu kasabasının mavi çinili camii olarak kalacak belleğimde. Yedi dilimli bordürlerin içine alınıp celisülüs hat ile bezenmiş, lacivert zemin üzerindeki küçük hançer yaprakları, ince saplı beyaz laleleri, papatyalarla nar çiçeklerini belki bir ömür boyu anımsayacağım. Türbenin az ötesinden başlayan çarşıda, futüvvet döneminden kalmış izlenimi uyandıran eski berber dükkânıyla yorgancıyı da. Bu sessiz, kendi halinde yaşayan, geçmişin hayaliyle yetinen dünyanın kapısını aralayabilmek için Antalya'nın beton yapılarını, kumsalda güneşleyen turist kalabalığını geride bırakıp Beydağları'na doğru uzanmak, bir bakıma çağ değiştirmek gerekiyor. Abdal Musa'nın müritleriyle daha Elmalı'da, cami av-

lusundaki çınarın gövdesine asılmış levhayı okurken tanışıyorsunuz: "ELMALIMIZIN EREN VE EVLİYALARI." Ahi Baba'dan Baltası Gedik'e, Vahap Ümmi'den Kaygusuz Abdal'a tam dokuz isim. Listenin sonuna, bir de Kıbrıs fatihleri eklenmiş. Fetih döneminde bile tahta kılıç kuşanan Horasan erenleriyle militarist ideolojiyi aynı çizgide birleştiren anlayışı kınıyorum burada. Abdal Musa, Anadolu'ya güvercin donunda gelen Hacı Bektaş Veli'nin müridiydi, adı "Barış Harekâtı" olsa da, kanlı ve gereksiz bir savaşın galibi değil. Neyse ki, dağın yamacına varıp, Halveti şeyhlerinden Ümmi Sinan'ın türbesini ziyaret etmeden önce tanıştığımız Ömer Paşa Camii'nin imamı, şeyhin müritlerinden Niyazi-i Mısri'nin öyküsünü anlatarak içimize biraz su serpti.

Mısri, bir gece düşünde Abdülkadir Geylani'yi görüyor. "Biliyorum" diyor Geylani, "sen kendine bir mürşit arıyorsun. Bu dünya kötü. Eşitsizlik, haksızlık, yokluk yoksulluk diz boyu. Bu dünya sana göre değil. Aradığını bu zulüm ortamında bulamazsın. Var git Diyar-ı Rûm'a. Orada egemenler adil, insanlar uysal, erenler hoşgörülüdür. Aradığın da dağların ardında seni bekliyor."

Yollara düşüyor Mısri, dere tepe düz gidiyor. Arkasını dönüp baktığında bir de ne görsün. Bir arpa boyu yol ya gitmiş ya gitmemiş. Yılmıyor ama. Sonunda muradına ereceğini, mürşidine kavuşacağını, onunla halvet olup hasret gidereceğini biliyor. Derken, Elmalı'ya varmazdan önce, bir handa gecelerken bir düş daha görüyor. Bozkırda yapayalnızdır. Çevrede ne bir ses ne bir nefes. Ne de bir kervan. Az sonra gece olacak, bir anda yoğun karanlık dolduracak boşluğu. Yine de yoluna devam ediyor, yılmadan, yakınmadan, çıplak ayakları kan içinde yürüyerek. Birden kalabalığın ortasında buluyor kendini. Elindeki ibrikle kalaycılar çarşısında bir dükkândan içeriye giriyor. "Boşuna geldin" diyor kalaycı, "ben bu ibriğin dışını kalaylayabilirim ancak. O zaman da, ne aldığın aptes

makbul olur, ne kıldığın namaz. Onun içini Elmalı'da Sinan-ı Ümmi derler bir ulu kişi vardır, ancak o kalaylayabilir."

Uyandığında pas tutmuş, ağı dolu bir bakır ibrik gibi duyumsuyor kendini. Bu dünyanın kirinden yunup arınması, kalaylanması gerek. Nice gezgin derviş gibi, bozkırda tek başına, gece gündüz demeden yürüyor. Sonunda dağlar görünüyor uzaktan. Ve dağların ardında Elmalı. "Dost illerinin menzili ki Ali göründü / Derd-i dile derman olan Elmalı göründü" diyerek Ümmi Sinan'ın tekkesine varıp eşiğine yüz sürüyor, kutlu ellerinden öpüp şeyhe mürit oluyor.

Biz de vardık Ümmi Sinan'ın makamına. Mısri'nin neden onca yolu kat edip buralara geldiğini, şeyhe mürit olduğunu anlayabilmemiz içinse tekkenin girişine yazılmış dizeleri okumamız gerekti:

Berü gel nefsini bilmek dilersen
Nedir göstereyim haller içinde
Âşık olan kişi aşkın tadını
Bulamaz şükker-ü ballar içinde

Sonra şadırvanlı, küçük avludan yukarıya, konuk odasına çıktık. Duvardaki levhada, deriye yaldızla işlenmiş vav'lar, dağın yamacından aşağıya yuvarlanan taşlar gibi Abdal Musa'ya gidiyorlardı. Biz de vav'ların peşine düştük. Bir hızlı akışta, Elmalı Ovası'ndaki Tekke köyüne doğru bir güzel yuvarlanışta, vardık Abdal Musa'ya.

* * *

Menhal'de (tekkenin girişi) Bektaşi babalarından, türbedar Hüseyin Eriş karşılıyor bizi. Gelişimizi önceden bildiği için de hiç yadırgamıyor. "Baba" dediysem gözünüzün önüne ak sakallı, sarıklı bir şeyh gelmesin. Hüseyin çok genç ve mo-

dern görünüşlü. Bektaşilik konusunda da oldukça bilgili. Saz çalıp semah döndüğünü söylüyor:

– İbadetimizin bir parçasıdır semah. Bilseniz ne çok şey anlatır.

– Ne mesela?

– Tanrı'nın çevresinde döndüğümüzü anlatır, yerden alıp göğe vererek. Kadın erkek ayrımı yapmayız. Karnımızı bir güzel doyurduktan sonra hem semah döner hem deyiş okuruz.

Sazını alıp çalmaya başlıyor. Hoş bir edayla doluyor menhal. Türbenin içini merak ediyorum ama Hüseyin'i dinlemeden girmek olmaz. Bir köşeye oturuyoruz. Saz bitmez tükenmez bir özlemi dile getiriyor sanki; Tanrı'ya kavuşmak, Varlık'ta yok olmak için yanıp tutuşan bir dervişin vecd içinde dönüşünü, dönerken de saçılıp dökülüşünü vurguluyor, öylesine hızlı ve kararlı. Karşı ağacın dalından elma toplar gibi tellerin üzerinde geziniyor parmaklar. Duvarda Hazreti Ali'nin bir temsili resmi var. Sağında Abdal Musa solunda Kaygusuz Abdal. Musa bükme elif tacını giymiş başına, Kaygusuz zırhlı ve miğferli. Belli ki tekkeye girmemiş daha, Musa'ya mürit olmamış. Alaiye Beyi'nin şımarık oğlu konumunda. Saz yavaşlar gibi oluyor bir an, sonra yine coşuyor. Hüseyin'in kazma sallamaktan nasır tutmuş parmakları açılıp bükülüyor sapın üzerinde. Sağ eliyle bir tellere vuruyor, bir gövdeye. Bakışlarım Ali'nin karşı duvardaki bir başka resmine yöneliyor bu kez. Yanına "Hz. İmam'ı Ali (R. A.)" yazıp Zülfikâr'ı asmışlar. Kılıcın altında şu ibare okunuyor: "La feta illa Ali la seyfe illa Zülfikâr." Hasan ile Hüseyin'in resimleriyse Kâbe'nin tam üstünde. Onları Kerbela'da, aç ve susuz, katledilmelerinden önce dua ederken düşünüyorum. Acıyla, kanla, kapışmayla yoğrulmuş İslam tarihi canlanıyor gözümde. Ülkemizi bu tarihin bir halkası olmaktan kurtaran, laik cumhuriyetimizin kurucusu Atatürk, oturduğumuz Yörük kilimleriyle kaplı sedirin yanı başından bize bakıyor.

Beyaz alçıdan büstünün altında "Türk Övün Çalış Güven" yazılı. Sandukalarla kutsal eşyaların bulunduğu bölümün girişinde yine Abdal Musa'yla Kaygusuz'un resimleri asılı. Musa bu kez sağ elini kalbinin üzerine koymuş, sol elini havaya kaldırıp koltukaltından bir ok çekmekte. Kaygusuz miğferi çıkarmış başından. Mürşit "Geyiğe attığın ok bu mu?" diye soruyor müridin şaşkın bakışlarına aldırmadan. Bir bey oğluyken Abdal Musa'nın çekim alanına giren, dünya nimetlerinden vazgeçip yoklukla yetinen Kaygusuz'un öyküsünü de anlatacağım elbet. Bu geyik efsanesi Anadolu Bektaşi geleneğinin en güzel efsanelerinden biri çünkü. Ne var ki, Hüseyin giriyor araya. Tekkenin duvarlarında yankılanan sazına sözünü de katıyor. Kendi halince hoş geldin diyor bize:

Sevgili dostlar Elmalı'ya
Hoş geldiniz hoş geldiniz
Abdal Musa tekkesine
Hoş geldiniz hoş geldiniz

Hu diyelim erenlere, hu
Has bahçede güllere,
Hak yolunda pirlere
Hoş geldiniz, hoş geldiniz.

Bilmem bir zamanlar gül var mıydı bu tekkenin bahçesinde. Az önce gelirken baktım. Gördüğüm tek tük kavak ağaçları, Abdal Musa'yla yaşıt olduğu söylenen bir ulu çınar ve mezar taşlarıydı. Bir de karşıdaki dağ. Pirin cemâlini görünce yürüyen, o dur! deyince duran kıraç dağ. Bu dağın yamacına değil de, alçakgönüllülüğünden olsa gerek, düze kurmuştu tekkesini Abdal Musa, cümle âleme "halim selim ol" dercesine. Bu öğüt, dervişlerine nefes verir gibi verdiği diğer

öğütlerle birlikte, dergâhın duvarında da yazılıydı. Eski zamanları düşündüm. Tekkenin kendi içinde bir ekonomik birim olduğu, dervişlerin yalnızca ibadetle meşgul olmayıp üretim de yaptıkları dönemi. Abdal Musa öğütlerinden birinde, "Vaktini zayi etme" demiyor muydu? Evliya Çelebi'nin *Seyahatnamesi*'nde "Al-i Aba Fukarası Abdal Musa Baba Ziyaretgâhı" başlığı altında yazdıkları geldi aklıma.

> Dağ eteğinde yüz ev vardır. Abdal Musa evkafıdır. O tekkenin tamirine, yiyip içeceğine memurdurlar. Bu köyün kıblesinde etrafı dört bin adımlık bir bağ ortasında bir ulu kubbe altında Abdal Musa Baba gömülüdür. Bir sivri kubbedir. Alemi altındır. Sandukasının dört tarafında âyet-i kerimeler yazılıdır. (...) Kubbenin dört tarafı bahçedir. Ondan dışarıda misafirhane ve meydanlar, mutfaklar, mescitler, akarsular, köşkler vardır. (...) Derler ki, Musa Baba bu tekkeyi yapalı ocağında ateş sönmemiştir. On binden fazla katırı, binden fazla sığırı, yedi yüz kısrağı, yedi değirmeni, bağ ve bahçeleri vardır. Anadolu halkı bu sultana inanırlar. Birçok kerametleri görülmüştür.

Evliya, her zaman olduğu gibi, sayıları biraz abartıyor belki. Ama tekkenin o çağdaki, yani XVII. yüzyıldaki ekonomik durumu üzerine önemli bilgiler de veriyor. Bugün durum daha değişik. Tekke onarılmış belki, bahçe de düzenlenmiş. Ama külliyeden hemen hiçbir iz yok. Evliya'nın belirttiği gibi altın olmasa da, alem kaldırıldığı Antalya Müzesi'nden geri getirilip yerine konmuş. Sivri kubbe de öyle, beş saatlik yoldan görülüyor. Hacı Bektaş Dergâhı'ndan sonra Anadolu Bektaşiliği'nin en büyük merkezi olan Tekke köyünde, Kültür Bakanlığı'nın da katkısıyla bir cemevi yapılmakta. Bütün bunlar Alevi-Bektaşi kültürünün, yörede hâlâ varlığını sürdürdüğünün kanıtı. Her yıl ülkenin dört bir yanından gelen ozan ve babaların eşliğinde, haziran ayının ilk haftasını izleyen cumartesi ve pazar

günleri Abdal Musa'yı anma törenleri yapılıyor. Hak dolusu içilip semah dönülüyor, gülbengler çekiliyor.

Sonunda Hüseyin'in sazı sustu. Kubbenin altındaki sandukaların içinde son uykularını uyuyan Abdal Musa ve Kaygusuz'un makamlarına girip yüz sürdük. Şeyhin hırkası ve kara çomağı bir camekânda sergileniyordu. Hazreti Hüseyin'den kaldığı söylenen biat değneğiyle tahta kılıcını da gördüm. Bu kılıcın, içinde yaşadığımız şu savaş ortamında daha bir anlam kazandığını, güzelleştiğini düşündüm. Hüseyin, aklımdan geçeni okumuş gibi yanıma gelerek:

– En çok bu kılıcı sevdin sen! dedi.

Doğru, en çok bu kılıcı sevdim Hüseyin. Sazın, közün, konukseverliğinle birlikte elbet. Abdal Musa bir öğüdünde "Dünya için gönlünü mahzun etme" diyor. Çocuklarımıza öyle bir dünya bırakmalıyız ki, mahzun olmalarına değsin.

Antalya-Paris, 2001-2002

Kaygusuz Abdal'ın Başından Geçenler

Gözüm o Kalenderi dervişinde kaldı, kendisinde değil elbet, suretinde. Yani duvardaki resminde. Yakasız, dar ve kolsuz, yekpare bir libas giymiş, boynuna teslim taşı asmıştı. Belinde tarikat kemeri vardı. Ortadan ayrılmış siyah saçları omuzlarına dek sarkıyor, düşük bıyıklarına eşlik ediyordu. Yanındaki ağacın gövdesine bir yılan sarılıydı. Ayağının dibinde dehşet saçan iki yaratık, aslanla akrep dervişe niyaz etmiş emir beklemekteydiler. Şeytanın iğvasına kapılmadan inanç gücüyle yenmişti onları, dağ tepe demeden sanki düze çıkmıştı, ama ne pahasına? Dünyadan el etek çekerek, günlerce halvete kapanıp zikrederek, nefsini yok sayıp körelterek. Resimden "dört vuruş"a rağbet etmediği, yani Kalenderilerin yaptığı gibi saç, kaş, bıyık ve sakalını usturayla tıraş etmediği anlaşılıyordu. Yalnızca sakalını kırkmakla yetinmişti.

Ben bu derde düşeli
Bu sakalı kırkaram
Dost ile birleşeli
Bu sakalı kırkaram

Ben kırkaram o biter
Çimende bülbül öter
Usta berber der yeter
Bu sakalı kırkaram

Kaygusuz Abdal menem
Fartu furtu bilmenem
Bir tüyünü koymanam
Ben bu sakalı kırkaram

Elmalı'dan dönüşte aklım, Abdal Musa Tekkesi'nin duvarından bakan Kaygusuz'un resmindeydi. Onu, Topkapı Müzesi'nde gördüğüm bir başka resminden de anımsıyordum. Abdülbâki Gölpınarlı'nın yazdığına bakılırsa, Levni'nin ünlü minyatüründe nefir çalan derviş Kaygusuz Abdal'ı temsil ediyordu. Alânyâ yolunda, Abdal Musa'ya mürit olmadan önce buralarda at binmiş, av avlamış, sefa sürmüş bir bey oğlu olan Alaeddin'i hayal ediyor, derviş olup Gaybi ve Kaygusuz adlarını almadan önceki halini gözümde canlandırmaya çalışıyordum. O zaman Levni'nin portresindeki gibi deve tüyü bir serpuş yoktu başında, belki sarık, belki miğfer vardı. Sol kulağından bir küpe sarkmıyordu herhalde, kim bilir belki de sarkıyordu. Ama kırmızı taşlı, çark motifli kemer takısı olamazdı belinde. Bal rengi hırkayla dar şalvar değil, kaftan giyiyordu mutlaka. Koluna tespih ve uzun saplı kaşık da dolamıyordu. Ya yerde unutulmuş gibi duran keşkül-i fukara? Bir bey oğluna yakışmazdı elbet, soykütüğü Babai Ayaklanması'nı desteklemiş, Karamanoğulları'ndan Nûre-Sûfî'ye dek çıkan Alaiye Beyi Hüsamettin Mahmut'un oğlu şehzade Alaeddin elinde keşkül, kapı kapı dolaşıp dilenemezdi. Nefsini köreltmek, aşağılanmak için kafasını da kazıtmazdı herhalde. Bütün bunların olabilmesi için önemli bir değişiklik, bir mucize gerekiyordu. Bu mucize gerçekleştiğinde Gaybi adını alacak, yani kaybolacaktı. Daha doğrusu başka bir dünyaya yeniden doğacak, bu yaşanası, bu yalan, bu rezil dünyadan vazgeçip "gayp âlemi"ne dalacaktı. Ama acele etmeyelim. Alanya yolundayız, mevsim ilkyaz, hava ılık. Alaiye Beyi'nin oğlunun başına gelenleri öğrenmemize vakit var daha.

Kaygusuz bu resimlerden hangisine benziyordu acaba? Tekkedekine mi, müzedekine mi yoksa? Belki de hiçbirine benzemiyordu. Sarkık bıyıklı ve esmer olduğundan neredeyse eminim. Ne de olsa Karamanoğlu soyundandı. Peki ya gözleri? Selçuk çinilerinde gördüğümüz bağdaş kurup oturan sultanlarınki gibi çekik miydi acaba, yoksa faltaşı gibi açılmış, zeytin taneleri gibi pırıl pırıl mı? Bunu hiçbir zaman bilemeyeceğiz. Yine de, Kaygusuz'un gözlerinin Abdal Musa'ya intisap ettikten bir süre sonra eski parıltılarını yitirdiğini tahmin edebiliriz. Evet halka halka olmuştu gözlerinin altı, bakışlarına da uzak bir yalnızlık inmişti. Belli ki içindeki yaşama sevincini bastırmış, gençlik ateşini söndürmüş, halvet olup hırka giymişti. İçinde başka bir ateş vardı artık, sanki bir köz parçası. Yanıp tutuşması zaman alacak bir od. Ne ışıltısı vuruyordu bakışlarına, ne parıltısı gönlünü aydınlatıyordu. Gönlünü cilalamıştı gerçi, silip parlatmıştı. Ama bu başka bir gönüldü, sevdaya düştüğünde hızla çarpan yürek değil. Gönül aynasına suretler yansıyacaktı, yol alıp gözünden perdeler kalktıkça. İçindeki atılganlık, başkaldırı güdüsü, tat düşkünlüğü giderek azalacak, yerini yokluğa, yoksunluğa, tevekküle bırakacaktı. Oysa, kendi deyimiyle "bu derde düşüp sakalını kırkmadan önce" tuttuğunu koparan, gözü pek bir delikanlı, bir bey oğluydu.

Dönemin tüm bey oğulları gibi at binip kılıç kuşanmayı, ok atmayı, güreşmeyi ve arkadaşlarını seviyordu. Tüm bey oğullarının ille de sevmediği bilgiye de susamıştı; okumaya, öğrenmeye doyamıyor, bildiklerini paylaşmaktan ayrı bir tat alıyordu. Çok iyi yetiştirmişti kendini, devrin önemli bilginlerinden ders almakla yetinmemiş, bizzat kendisi yaşamış, görmüş ve anlamıştı. Daha doğrusu anladığını sanıyordu. Gerçek bilgiye şeriat değil tarikat sayesinde ulaşacaktı çünkü, ama dedim ya, acelemiz yok. Onun tarikata girmeden ne işler gördüğünü hayal etmeye devam edebiliriz. Alanya çok uzak değil, yol da boş. Ne var ki kent merkezine gelmeden sola sapmamız gerekiyor.

Alanya beylerinin oturduğu saray, Alaeddin Keykubad'ın kışlık sarayı gibi kaleiçinde değil, Oba Gülefşen'de. Portakal bahçeleri içinden geçerken Kaygusuz'un çocukluğunda sesini dinlediği, belki gölgesinde uyuduğu eski su değirmenini ardımızda bırakıp Cikcilli köyüne dek uzanır, "Saray Beleni" denilen tepedeki yıkıntılar arasında dolaşabiliriz. Aslında kalıntıları bile kalmayan, temel taşları dozerle sökülüp yerine muz ve meyve ağaçları dikilen Alaiye beyleri sarayının bir zamanlar burada görkemle yükseldiğini hayal edebiliriz. Evet, bir zamanlar duvarlarında yıldız çiniler parıldayan, kitabelerinde nice zaferler anlatılan, hasbahçesinde yaban gülleri açan bir saray vardı burada. Manzara şimdiki gibi o zaman da nefes kesiciydi. Akdağ eteklerinden Oba Vadisi'ne akan ırmak, Akdeniz'e dökülmeden önce narenciye bahçelerini suluyor, yöreye hayat veriyordu. Ve Kaygusuz, Kaygusuz olmadan önce, günün birinde kaybolup Gaybi de olmadan önce, Şehzade Alaeddin adıyla bu hayatın, bu güzel doğanın, Tanrı'nın bu yörede insanoğluna değilse de bey oğluna bağışladığı cennetin içinde yaşıyordu. Yalnızca dünya nimetlerinden değil, cennette yaşadığına göre, hurilerden de nasibini alıyordu elbet. Hatta neden olmasın, kitaplığında mutlaka bulunması gereken *Kâbusnâme*'nin öğütlerine uyarak belki de kışın "ıssı tenli" oğlanlara, yazın "teni soğuk avretlere" meylediyordu. Haz da mevsimine göre, meyve yer su içer gibi yaşanmalıydı. Ya da sefa ve işretin değil, masallardaki gibi bir ahu gözlü dilberin esiri olmuştu. Evet gün boyu özlüyordu bu hilal kaşlı, endamlı genç kadını, geceyi sabırsızlıkla beklemesi bundandı. *Kâbusname*'nin yazarı Ziyari haklıydı. Yayla havası gibi serindi kadınların teni, onlara yazın yaklaşmalı, kışın uzak durmalıydı. Gündüz vakti şehzadeye tuzlu ve derin deniz değil, sarayın havuzu serinlik veriyor, akşam sevdiği kadınla hasret gideriyordu...

* * *

Siz hiç at binmiş bir insan heykeli gördünüz mü? Atatürk'ün bildiğimiz heykellerinden söz etmiyorum. Bozdoğan Kemeri'ne meydan okuyan İstanbul'daki Fatih Sultan Mehmed heykelinden de. Siz atıyla bütünleşmiş, neredeyse yekvücut olmuş eski bir hükümdarın, Alâiye fatihi Alaeddin Keykubad'ın kendi adını taşıyan kentteki at binmiş heykelini gördünüz mü? Yolunuz o tarafa düşerse mutlaka görün derim. Heykel, Akdeniz'e bir kedi gibi tostoparlak çöreklenmiş yarımadanın kayalık tepesine, çok eski zamanlardan kalma surların içine kurulmuş kentin –eski adıyla Kalonoros, yeni adıyla Alaiye, yani Alanya'nın– parkındaydı. Park nasılsa bir köşeye itilmiş, merkezin dışına düşmüş gibiydi. Çarşının da, yazın plajları dolduran turist kalabalığının da uzağında, havuzu, palmiyeleri, çamları, kolayca yeşermediği ilk bakışta belli olan çimeni ve çiçekleriyle biraz mahzun, öyle bir başınaydı. Tam orta yerde tunçtan bir süvari heykeli vardı. Başında miğfer ve sepeneği, düşük bıyıklarıyla bir Moğol savaşçısı sandım önce, sonra kaideye yaklaşıp mermere kazınmış yazıyı okuyunca Selçuklu Sultanı Alaeddin Keykubad'a ait olduğunu anladım. Denizden ve karadan süren iki aylık bir kuşatma sonunda Kyr Vart'tan teslim aldığı kente arkasını dönmüş, dağlara bakıyordu. Ne de olsa bir bozkır adamıydı; ordusuyla hep düz ovada at sürmüş, nehir ve vadilerden geçmiş, Toroslar'ı aşıp Antalya'ya indiğinde denizle karşılaşmış, ama kucaklaşmamıştı. Ne binbir emekle sağlamlaştırdığı surları görüyordu buradan ne de Kızılkule'yi. Bu coğrafyadaki ilk Türk tersanesi olan, küçük körfezdeki denizin bir mağaraya girer gibi içine sokulduğu o beş gözlü taş yapıyı da görmüyordu. Zaten heykeller görmez. Bazen ayaklanıp, geceleyin geç vakit yer değiştirirler. Belki Alaeddin'in heykeli de tırıs giderken gemi azıya alıyor, onu bir şölende zehirleyen oğlundan öç almak üzere Kayseri'ye, Konya'ya, Anamas Dağları'nın eteklerindeki o canım gölün kıyısında yaptırdığı Kubad Abad'a doğru at sürüyor, sonra geri dönüp Alanya'nın bu garip parkındaki

yerini alıyordu. Diyeceğim Alaeddin, adını verdiği kente küsmüş, başını karaya, gençliğinde bir uçtan bir uca kat ettiği bozkır topraklarına çevirmişti sanki. "Ben bu kenti ve onun eski sahibinin kızını almakla karanın ve iki denizin sultanı oldum ama şimdi bir çorak ülkeye bile hükmüm geçmiyor" der gibi. Kaleiçindeki saray yıkıntılarının arasında mı görmüştüm o kitabeyi, yoksa Kızılkule'nin kapısında mı, pek iyi anımsamıyorum. Üzerinde kûfi harflerle, genç yaşta tahta çıkan Alaeddin Keykubad'ın "karanın ve iki denizin sultanı" olduğu yazılıydı. Ülkemizi bugün olduğu gibi o zaman da kuzey ve güneyden kuşatan, biri hoyrat öteki iyi huylu iki denizin sultanı olmuştu belki, ama Konya'daki sarayından vazgeçmeyip burayı bir kuytu liman, bozkırın sert ikliminden kaçıp sığındığı ılıman bir kışlak olarak kullanmış, kırk beşinde oğlu tarafından zehirlenmeden önce kayalık tepenin üzerindeki surlarla çevrili araziye yaptırdığı sarayında güzel günler geçirmişti.

Evet, siz hiç at binmiş bir insan heykeli gördünüz mü? Alaeddin Keykubad gördüğüm ilk tunçtan süvari değildi. Sen Petersburg'da şahlanmış atını dizginlemeye çalışan, nedense tüm tarihçilerin "Büyük", bizimse "Deli" olarak adlandırdığımız Çar Petro'nun, Madrid'de küheylanının üzerinde yiğit bir şövalye edasıyla kasılan Don Kişot'un, ne bileyim Samsun'da Atatürk'ün at binmiş heykellerini de görmüştüm ama, ilk kez bir at, binicisiyle böylesine bütünleşmiş, yekvücut olmuş gibi geldi bana. Belki Selçuklular'da, genellikle de Türklerde ata ayrı bir önem verildiğinden. İspanyolları at üstünde gören Güney Amerika yerlilerinin neden atla binicisini aynı yaratık sanıp dehşete düştüklerini daha iyi anladım. Diyeceğim, Karamanoğlu soyundan gelen şehzade Alaeddin de, yalnızca ahu gözlü bir dilberi değil, adını taşıdığı Selçuklu sultanı gibi at binip avlanmayı da herhalde çok seviyordu.

* * *

Tarihin çok eski devirlerinden beri sık ormanlarla kaplıydı bu yöre. Toroslar'ın yamaçlarında, kekik kokan yaylalarında, çam ve kayın –belki karşı kıyının dağlarında olduğu gibi sedir– ormanları vardı. Ve engine yelken açan kocaman karınlı kalyonlar Lazkiye'ye, Mağusa ve İskenderiye'ye kereste taşıyor, oralardan baharat yükleyip geri dönüyorlardı. Kent Selçuklu egemenliğine geçtikten sonra gelişmiş, sur içinden çevreye doğru yayılmaya başlamış, tersanesi, tophanesi, darphanesiyle; kalesi, kaleiçindeki sarayı, sarnıçları, altı taş üstü ahşap iki katlı evleriyle, cami, mescit, hamam ve çeşmeleri, türbeleriyle bayındır bir yerleşim merkezi olmuştu. Müslüman halkla Türkçe konuşan Ortodokslar, Yahudilerle Mecusiler bir arada kardeşçe yaşıyor, "kara ve iki denizin sultanları"ndan şükran ve desteklerini esirgemiyorlardı. Selçuklu yıkıldıktan sonra Karamanoğlu yönetmişti Alanya'yı, ondan sonra da Osmanlı. İşte Alaiye Beyi bu düzenin, bu refahın mirasçısıydı, Alaeddin de onun biricik oğlu. Ne var ki, oğlunun adamlarıyla ava çıkıp bir geyiğin peşine düştüğünde, bir daha geri dönmeyeceğini bilmiyordu.

Geyik tez ayaklı, adı üstünde ahu bakışlıydı. O kaçtı, Alaeddin kovaladı. Sık yapraklı, güneş görmez ormanlardan, dere yataklarından geçtiler, sarp kayalardan aştılar. Perileri pınar, devleri dağ başlarında bırakıp ormanın derinliklerine daldılar. Geyik, yakan bakışlarıyla kendi dünyasına çekti bey oğlunu, aldı Toroslar'ın dik yamaçlarına götürdü, Elmalı'ya kadar peşinden sürükledi. Bugünkü Tekke köyünün bulunduğu yere geldiklerinde ikisi de yorulmuş, soluk soluğa kalmışlardı. Alaeddin, Gaybi olduktan çok sonra, hatta ölümünden de sonra yazılan menakıbnamede anlatıldığı gibi, "tirkeşinden bir ok çıkardı, kirişe kodı gözledi, çekdi. Toldurdı, ol ahûyu gözledi, küşad virdi, ol ok kirişden çıktı, ol ahûya dokındı, koltugından geçdi. Hayli darb urdı. Ol ahû, sıçrayub kaçdı. Gaybi Beg, anun ardına düşdi."

Ok geyiği vurmuş ama öldürmemişti. Yeniden başladı kovalamaca. Ahu kaçtı, Alaeddin de hiç yılmadan, yorulmadan, avının peşinden gitti. Sonunda Abdal Musa Tekkesi'nin kapısından içeriye girdi av, avlunun bitiminde, revakların altından geçip kayboldu. Avcı durakladı bir an, avından vazgeçip dönmeyi düşündü. Hızla çarpıyordu yüreği. Bu çarpışta atılgan bir bey oğlunun azmi, tuttuğunu koparan bir mirasyedi hırsı vardı. Karşı koyamadığı, tüm benliğini saran bir sahip olma içgüdüsüyle daldı içeri, gidip dervişlerden hesap sordu. Gerisini *Menakıbname-i Kaygusuz Abdal*'ın yazarı o adsız dervişten dinleyelim:

> Dervişler eyitdiler:
>
> – Buraya böyle bir ahû gelmedi ve biz görmedik, didiler. Beg-zâde eyitdi:
>
> – Hiç dervişler yalan söyler mi? Niçün inkâr idersinüz, ben ol ahûyu kendi gözümle gördüm bunda gelüb içeri girdigin, didi. Anlar ta'accüb itdiler.
>
> – Bizim haberimüz yok, bilmezüz, didiler. Beg-zâde melûl-u perişan oldı.

Derken konuşmaları duyan Abdal Musa ne olup bittiğini soruyor. Ve Alaeddin'i makamına çağırtıp derdini bir de kendisine anlatmasını istiyor. Olan biteni dinledikten sonra, "Peki, diyor, attığın oku tanıyabilir misin?" "Elbette, diye karşılık veriyor bey oğlu." Bunun üzerine koltuğunun altından çıkardığı oku uzatıp "Al bakalim" diyor şeyh, "bir daha da her gördüğün canlıya ok atma!"

Alaeddin'in Abdal Musa'ya intisap edişinin öyküsü hiç kuşku yok Bektaşi geleneğinin en güzel, en anlamlı efsanelerinden biridir. Ne var ki, ayrıntılarını *Menakıbname*'den öğrendiğimiz bu öyküden sonra her şey yoluna girmiyor. Tekkede kalıp Musa'ya mürit olmak isteyen Alaeddin Bey'i geri

almak için dervişlerle savaşmayı göze alıyor babası. Musa'nın üzerine Teke Bey'in bahadırlarından Kılagılı İsa'yı gönderiyor. Burada, Musa ve dervişlerinin yanar ateşin içinden sema ederek nasıl geçtiklerini, Teke Bey'i ve Kılağılı İsa'yı nasıl öldürdüklerini, sonunda Alaiye Beyi'nin oğlunu Abdal Musa'ya kendi elleriyle teslim edişini uzun uzadıya anlatacak değilim. Gaybi'ye, tekkeye girip "kaygudan reha" bulduğu için Kaygusuz adını bizzat Abdal Musa'nın verdiğini belirtmekle yetineyim.

Kaygusuz'un basından geçenler, geyik donuyla ormanda dolaşan Abdal Musa'nın kerametleriyle bitmiyor elbette, şehzadenin tarikata girmesiyle başka bir yön alıyor. Kaygusuz bir başka insan olmuştur, Abdal Musa'nın hizmetinde bir abdal, hazdan ve hırstan uzak, kendi halinde bir derviştir artık. Peki o da, Yunus Emre gibi bu "yalan dünyadan", bu "yedi kere ıssız kalıp yedi kere dolan" dünyadan büsbütün el ayak çekip kendini tüm varlığıyla riyazata mı vermişti? İnzivaya mı çekilmişti Elmalı'da? Pek sanmıyorum. *Menakıbname*'den, Kaygusuz'un da nice mürit gibi, Taptuk'un "manisini saçmak" için yollara düşen Yunus gibi, tekkede uzun süre kalmayarak şeyhinden icazet istediğini, Abdal Musa'ya her an, her saniye daha yakın olabilmek, onun nefesini kendi bedeninde taşıyabilmek için "icazet"i daha mürekkebi kurumadan ayranın içine doğrayarak bir dikişte içtikten sonra Akdeniz'i aştığını –belki Bedreddin'in müridi Börklüce Mustafa gibi denizi aba terlikle geçtiğini–, kölemen ülkesine (siz Mısır diye okuyun!) varıp orada kendi dergâhını kurduğunu öğreniyoruz.

Öyleyse bir gezgin dervişti Kaygusuz. Abdal Musa'nın yanına verdiği kırk dervişle sabah namazı ışımadan yola çıkmış, Elmalı'dan düze inmiş, bir su kenarına konmuştu. Hâlâ gülbeng sesleri uğulduyordu kulaklarında, dana şimdiden şeyhini özlemeye başlamıştı. Kırk yıl birlikte yaşamışlar, birlikte gülüp birlikte ağlamışlardı. Yalnızca bir yakınlık değil-

di onları birbirine bağlayan, üzerine Kuran sureleri yazılı bir ceylan derisinin iki yüzü gibi ayrılmaz kılan. Ortak kaderleriydi. Buna, günümüzün bir büyük şairinin deyimiyle "birlikte varoluş" da diyebiliriz. "Diken içindeydiler, ama gül gibiydiler." Gece içinde olup sabah gibiydiler. Onların bu halini yıllar, çok yıllar önce Mevlânâ görmüş ve bu dizelerde dile getirmişti. Belki balçık içindeydiler ama, gönül gibiydiler. Evet gönül kadar aydınlık, sonsuz bir sevgi içindeydiler. Musa boşuna geyik donuna girip ormanda seyrana çıkmamış, Gaybi yok yere onu avlamak için peşine düşmemişti. Ava giden avlanır. Sonunda koskoca Alaiye Beyi'nin biricik oğlunu bir Rum abdalı avlamış, "eti senin kemiği benim" örneği yetiştirmiş, ev bark sahibi değilse de post sahibi yapmıştı.

Hava sıcaktı. Antalya'nın o rutubetli, insana soluk aldırmayan, boğucu sıcağı perde perde yayılıyor, güç koşullarda yaşamaya alışmış, sabırlı, her şeyi olduğu gibi iklim koşullarını da tevekkülle karşılayan derviş kısmını bile canından bezdiriyordu. Nerden mi biliyorum bunları? XVI. yüzyılın başlarında yazılan *Kaygusuz Baba Menakıbnamesi*'nden. Ama, gerçekle olağanüstüyü aynı potada eriten bu ilginç yapıtın bilinmeyen yazarı ayrıntılara pek yer vermiyor. Hatta, sözü uzatmamak için, "Bu bâbda söz çoktur. Eğer Mısır'a gelinceye dek vâki olan hâli zikrolunursa, gayet mufassal olur. Bâri maksûda varalum" diye de yazabiliyor. Demek ki, işin "mufassal" yönünü, bu bahiste Kaygusuz'un içinde yaşadığı coğrafyanın çekiciliğine kapıldığımdan olmalı, kendi hayal gücümle beslemek, adsız yazarın bıraktığı boşlukları bu yörede edindiğim izlenimlerle doldurmam gerekiyor.

Evet, hava sıcak, yol uzun, menzil belki de ulaşılmayacak kadar uzaktı. Kaygusuz yol arkadaşlarını sınamak istedi. Böylesine uzun ve meşakkatli bir yolculuğu güvenilir zevatla yapmak istiyordu. Suyun olduğu yerde kavaklar da boy vermez mi? Elbette verir. Kavaklar boy vermiştiler ama, rüzgârda hı-

şırdamıyorlardı. Dedim ya, yaprak bile kımıldamıyordu havada. Kaygusuz'un o ünlü şiirindeki kazı, "bir kadıdan alıp da kazanda kırk gün kaynatamadığı" kazı kumsalda kuma soksan pişebilirdi, öylesine yakıcıydı güneş. Kavaklar rüzgârda hışırdamıyordu ama ince uzun gövdeleriyle, allı pullu giyinmiş kızlar gibi gökyüzüne yükseliyorlardı. Ne de olsa "zergerdan" denilen cinstendiler. Gölgeleri serin, su saydam, dervişlerin yorgun yüzleri boncuk boncuk terliydi. Kaygusuz "Bu ulu çınarlar ne hoş yerde bitmiş, bâlâ-bülend olmuş" diyerek hayranlığını dervişleriyle paylaşmak istedi. Oysa, Türkmen dilinde aynı adı taşısalar da, kavak ağacıyla çınarı karıştıracak kadar esrar çekmemişti daha, gün kavuşup akşam olmamıştı. Amacı, aynı kaderi paylaşmak üzere birlikte yola çıktığı dervişlerin sadakatini sınamaktı. Kaygusuz'a "Bu ağaçlar çınar değil kavaktır" diye hep birlikte karşı çıktı dervişler. Öyle ya hiç mi çınar görmemiş, içine girip halvet olmamışlardı? Bu sülün gibi ağaçların kağşamış, kalın gövdeli çınarlarla ne ilgisi olabilirdi? Kaygusuz hiçbir şey söylemeden ama dervişlerin terinin kurumasına bile izin vermeden gerisin geri Abdal Musa'nın tekkesine dönülmesini buyurdu. Vardıklarında Peymançe yerine geçip şeyhinin makamına yüz sürdü, başka yoldaşlar istedi. Abdal Musa'ya durum malum olmuştu zaten, bu kez yeni dervişlerle aynı su kenarına gelip kavaklara "Ne güzel çınarlar!" diyen Kaygusuz'a karşı çıkan olmadı. Hatta içlerinden biri kavağa tırmanıp silkeleyince aşağıya *Menakıbname*'nin deyimiyle "kırmızı kırmızı elmalar" döküldü. Su Abdal Musa'ya dek alıp götürdü elmaları, böylece şeyhe müridinden hayırlı haber ulaşmış oldu. Akdeniz'e doğru akan suyun nasıl yön değiştirip Toroslar'a yöneldiğini, adı üstünde Elmalı'ya dek çıkıp elmaları tekkenin kapısına dek nasıl taşıdığını burada anlatacak değilim. Yunus da erik dalına çıkıp üzüm yediğini söylemiyor muydu? Asıl üzerinde durulması gereken, "Abdalan-ı Rum"un birbirine benzeyen kerametleri değil, şiirsel

metaforlarındaki benzerlik. Bu benzerliğin kökenini de, tasavvuf şiirindeki *şathiye* geleneğine bağlayarak açıklamak gerekiyor elbet. Ama sözü Kaygusuz'un şiirlerine getirmeden önce, Mısır'da başından geçenleri, *Menakıbname*'den öğrendiğim kadarıyla sizlerle paylaşmak istiyorum. Hele bir "uzun saplı kaşık" motifi var ki, anlatmadan olmaz.

Kaygusuz ve kırk dervişi Mısır'a varıp, bu ülkenin bir gözü kör padişahını kırmamak için, yani dünyayı onun görebildiği kadarıyla temaşa edebilmek için tek gözlerini pamukla örttükten sonra sarayda bir şölene davet ediliyorlar. "Turna katarı" gibi diziliyorlar avluya, derken uzun masanın çevresinde karşı be karşı yerlerini alıyorlar. Ortaya altın taslarda altın gibi ışıldayan, beyaz, kavuniçi, safran rengi, çeşit çeşit, mis gibi pilavlar geliyor. Kaygusuz hemen oracıkta, uzun saplı kaşıkla nasıl pilav yenmesi gerektiğini bu işi becerememeyen, kaşığı ağız yerine kulaklarına götüren ulemaya göstermeden önce, şu dizeleri söylüyor:

Ey yüzü gül kameti serv-i hıramanım pilâv
Sade yağlı kara benli misk-i Hutenim pilâv

Sonra kaşığını pilava daldırıp karşısında oturan dervişin ağzına "balım dolusu" gibi, yani içki kadehi sunar gibi uzatıyor, derviş de aynı hareketi tekrarlayıp Kaygusuz'un ağzına dayıyor kaşığını. Böylece koskoca Mısır ulemasından daha akıllı, daha becerikli olduklarını kanıtlayıp, hapsedilmekten kurtuluyorlar.

Bir başka ilginç motif de Beytullah'a giderlerken yolda karşılarına çıkan hayali kent. Calvino'nun görünmez kentleri gibi, gerçek olmayan ama her kentten bazı izler ve çizgiler taşıyan bir kent bu. Günbatımında, hava kararırken beliriyor uzakta. Kente varıp konaklıyorlar, pazarından alışveriş yapıyorlar. Saban uyandıklarında bir de bakıyorlar ki, kent yok oluvermiş. Ertesi gün, yine hava kararınca, aynı kent peydah-

lanıp bağrına basıyor Kaygusuz ve dervişlerini, ertesi sabah uyandıklarında yok oluyor. "Bu minvâl üzere tamâm kırk gün yol yürüyüb Beytu'l-lâh'a geldiler" diye yazıyor *Menakıbname*.

Abdal Musa'ya intisap ettikten sonra dünya nimetlerine gerçekten yüz çevirmiş miydi Kaygusuz? *Kitab-ı Mağlata*'de yazdığı gibi düşlere dalan, sanrılar gören, uyandığında kendini bir çölde yapayalnız bulan bir derviş mi olmuştu? Belki de. Ne var ki, şiirine bakıldığında bunun pek doğru olmadığını görüyoruz. Kadınlardan yakınsa da onlarla pekâlâ hoşça vakit geçirdiğini, hatta Edirne'de "akçası çok" ama "eksik bir avrat"la evlendiğini, ondan dayak yediğini ve evden kovulduğunu öğreniyoruz. Bu arada kadın kısmını aşağılayan, onu alaya alan sözler sarf etmekten de çekinmiyor. Şöyle yakınıyor örneğin:

Eksik avradın kötüsü
Dizini dikib oturur
İşinin kolayın bilmez
Tuzunu yıkıb oturur

Boğaza takmış akiki
Aşına bulmaz kekiği
Teni donunun söküğü
Dizini takıb oturur

Ayağında meşin mesi
Kolunda gümüşün hası
Soyunmaya elbisesi
Taşraya bakıb oturur

Yata yata karnı şişer
Eşiğin başında işer
Bitler kanatlanmış uçar
Sirkeye batıb oturur

Kaygusuz aydur atılmaz
Pazara çeksen satılmaz
Soyunup koyna yatılmaz
Bir manda çöküb oturur

Tümünü alıntılamadığım bu ünlü şiir, bir "maço" tavrıyla, halk dilinden gelen kaba ve alaycı sözcüklerle şairin kadına bakışını yansıtıyor. Ne bir dervişe, ne de eski bir "bey oğlu"na yakışmayan külhanbeyi edasıyla bazı kuşkulara da yol açıyor. Bu dizelerin yazarı aynı zamanda didaktik risalelerin, dinsel söylemden kopmadan tasavvufun en ince yönlerini dile getirebilen şiirlerin de yazarı olabilir mi? Yoksa, bazı uzmanların öne sürdüğü gibi, Rumeli'de yaşamış, oralarda dolaşırken "Yamrı yumru söylerim / Her sözüm kelek gibi / Ben âvâre gezerim / Sahrada leylek gibi" diye kendisiyle de alay eden bir başka Kaygusuz Abdal mı var? Eğer iki Kaygusuz varsa, Tanrı'ya meydan okuyan, softalarla alay eden de bu ikincisi olmalı. Örneğin şu dizeleri Abdal Musa'nın halifesi Kaygusuz mu yazdı, yoksa öteki Kaygusuz mu, tartışmaya değer:

Yücelerden yüce gördüm erbabsın sen koca tanrı
Âlim okur kelâm ile sen okursun hece tanrı
Erliği ile anılır filân oğlu filân deyü
Anan yoktur atan yoktur sen benzersin piçe tanrı

Yine *Menakıbname*'ye dönersek, Kaygusuz'un Mısır ve Hicaz'da başına gelenler, dönüşte gerçekleştirdiği kerametler, bu uzun yolculuğun her konağında söylediği şiirler, bize onun, Abdal Musa'nın tekkesinde kırk yıl çile doldurduktan sonra dünyaya yeniden nasıl heyecanla, coşkuyla, hatta şehvetle kavuştuğunu gösteriyor. Doğayı, hazları, yeme içmeyi seven bir hedonistle tanışıyoruz. Ne var ki, bu hedonist, yeri geldiğinde Peygamber'in mezarı başında ona sevgi ve bağlılığını dile getiren,

Muhammed'i ve İslam'ı öven *Gevhernâme*'yi, ya da bir dervişin yol boyunca gördüğü düşleri metaforlarla anlatan *Kitab-ı Mağlata*'yı yazabiliyor. Kaygusuz'un sırrına ermek, bu açıdan biraz zor görünüyor. Hangi şiirleri hangi dönemlerde yazdığını, Yunus Emre örneğinde olduğu gibi adının geçtiği tüm metinleri ona atfedip edemeyeceğimizi bilmediğimiz için Kaygusuz'u anlayıp çözümlemekte güçlük çekiyoruz. *Menakıbname* ve şiirleri birlikte ele alındığında Kaygusuz'un yalnızca Mısır, Hicaz, Irak ve Suriye'ye değil Rumeli'ye de gittiği, bir süre Filibe, Manastır ve Edirne'ye de postu serdiği anlaşılıyor.

Bize bu bilgileri aktaran, Kaygusuz'un dana çok efsanevi yaşamını konu edinen *Menâkıbnâme*'si ne yazık ki şiirleri üzerine yeterli bilgi vermiyor. Oysa onun tekke edebiyatımızın en önemli simalarından biri olduğu, yalnızca şiirleriyle değil geride bıraktığı düzyazı kitaplarıyla da çağına damgasını vurduğu, Yunus Emre'den sonra tasavvufta yeni bir çığır açtığı tartışılmaz bir gerçek. Öyleyse burada biraz durup Kaygusuz'un şairliğini irdelememiz gerekiyor. Bu işe bir Antalya yolculuğu sırasında kalkışmış, Kaygusuz Abdal'ın sanıldığı gibi "gerçeküstücü" bir şair değil, Anadolu tasavvuf edebiyatı geleneğindeki şathiye türünün en büyük ustası olduğunu bir sempozyumda kanıtlamaya çalışmıştım. Şimdi Alanya'da, onun ne derviş ne de şair olmadan önce av avlayıp keyif sürdüğü bu coğrafyada, gerçek yaşam tarzıyla ilgili sorular soruyorum kendime. Örneğin afyonkeş bir derviş miydi? Gerçekliğin sınırlarını zorlayan, olağanüstünün kapılarını aralayan, o kendine özgü, birbirinden acayip ve güzel şiirlerini nasıl yazıyordu? Tekkeye girdikten sonra, *Menakıbname*'de anlatıldığı gibi, değişmiş miydi gerçekten, yoksa dünyaya eskisi gibi bakmaya, şair Nedim'in deyimiyle "hayattan kâm" almaya devam mı etmişti? Böyle olmasa dünya nimetlerinden, doyumsuzluktan, yaşamanın tadından söz eden, keyif verici nesne ve duyumları yücelten şiirlerini ya-

zabilir miydi? İşte bu ve benzeri sorulara kendimce yanıt aramak için Kaygusuz Abdal'ın şiir evrenine –Alanya Kalesi'nden bakıldığında insanı uçuruma doğru çeken şarap rengi denize dalar gibi– girmeye çalışacağım şimdi.

* * *

Kaygusuz Abdal'ın şiirinde şathiyenin önemli bir yeri olduğunu biliyoruz. Hatta bu tür şiirleri, uzmanlarca, edebiyatımızda benzeri görülmemiş, us ve doğa düzenini altüst eden ürünler olarak nitelendirilmekte, Kaygusuz Abdal düpedüz gerçeküstücü bir şair olarak öne sürülmektedir. Örneğin Abdülbâki Gölpınarlı bu konuda şunları yazıyor:

> Birçok şiirlerinde tatmin edilemeyen isteklerin özlemi, bilinçaltı izlenimlerin söze gelişi, özlü bir yaşayış ve dilenen mutluluk özlemi göze çarpar; bazı kere de bu özlem, anlamsız bir şathiye haline gelir ve gerçeküstü bir şiir meydana çıkar. (...) Kaygusuz Abdal tamamiyle özgün bir ozandır.

Kaygusuz'u, "şiiri anlamın basıncından kurtaran ozan" olarak tanımlayan İ. Z. Eyuboğlu da şu görüşlere yer veriyor:

> Özgün içerikli şiirlerinde us ilkeleri bir yana bırakılır, bilincin denetleyici gücünden kaçılır, büsbütün özgür bir alana girilir. Bu alanda Kaygusuz Abdal, günümüzün diliyle, "gerçeküstücü" bir ozandır. Bu şiirlerde bilincin baskısı altına konulmuş duygular, izlenimler bir süzgecin deliklerinden dökülen su gibi dışa doğru akar, ozan içini, bilinçaltını anlatan, anlatmasa bile gün ışığına çıkaran bir durumdadır.

Önce "şathiye" üzerinde duralım. Arapça alaya alma, yerme, kınama gibi anlamlar da içeren ama aslında "benlik ve dava

belirten söz" anlamına gelen "şath"dan türetilmiş bu sözcük, tasavvuf edebiyatında, saydığımız bu nitelikleri içeren şiirleri tanımlamak için kullanılır. Söz konusu nitelikler arasında başkaldırı, ironi, eğlenme, iğneleme hatta saçmalama gibi öğeleri de sayabiliriz. Ne var kişinin ruhsal bir bunalım anında ya da kendinden geçerek söylediği sözlerin Atilla Özkırımlı'nın *Türk Edebiyatı Ansiklopedisi*'nde belirttiği gibi mutlaka "gerçeküstü imgeler"e yol açması gerekmiyor. Yunus Emre'nin "Çıktım erik dalına anda yedim üzümü / Bostan ıssı kakıyıp der ne yersin kozumu" dizeleriyle başlayan ünlü şathiyesinden bu yana, Alevi-Bektaşi edebiyatının ayrılmaz bir parçası olan şathiye türünde birçok ürüne rastlamak mümkündür. Ama bu tarzın en uç örnekleri hiç kuşku yok Kaygusuz Abdal tarafından verilmiştir. Bazı edebiyat tarihçileri, Kaygusuz örneğinde olduğu gibi, afyonkeş dervişlerin esrar etkisinde bu tür şiirler yazdıklarını, bir bakıma Fransız şairi Baudelaire'in *Yapay Cennetler* adlı yapıtında irdelediği şiirsel yaratıyla uyuşturucu kullanımı arasındaki ilişkinin, ondan çok daha önce Doğuda sufi şairler tarafından ortaya konulduğunu öne sürüyorlar. Kalenderiler başta olmak üzere, Rum abdallarının boyunlarında taşıdıkları "esrar kabağı" denilen hindistancevizi kabuklarına esrar doldurarak dolaştıklarını, böylece halkın hem dikkatini çekmeye hem de Gölpınarlı'nın deyişiyle "nefislerini aşağılatmaya" çalıştıklarını biliyoruz. İlahiler okuyarak köy köy dolaşan bu gezgin dervişlerin afyon etkisiyle dile getirdikleri birtakım hezeyanlar, Kaygusuz'un derin tasavvufi anlam taşıyan şiirleriyle karıştırılmamalıdır. Kemal Tahir de *Devlet Ana*'da "gezici ozan âşık Yunus"la afyonkeş dervişleri birbirinden ayırmaya büyük özen gösterir. Şeyh Edebali'ye ziyarete giden Yunus Emre'nin ağzından "cavlak" diye seslenir onlara, akınlarda afyonlu şarapla sarhoş olup "çapula yumuldukları"nı söyler. Bektaşilerin esrara "kaygusuz" adını vermeleri bu gerçeği değiştirmez elbette. Uyuşturucunun duyular üzerindeki etkisi bireyin algıla-

ma sistemini altüst edebilir belki, "*hallucination*" denilen birtakım sanrılar, hatta vizyonlar görmesine de yol açabilir. Ama uyuşturucunun yeteneksiz birini dâhi bir şair yaptığı ne Batı ne de Doğu edebiyatında görülmüştür. Baudelaire ve Rimbaud'nun bu alandaki denemeleri, yaratıcı dehalarını uyarmak, hayal güçlerini artırmak yönünde yaptıkları bazı girişimlerden ibarettir. Çağımızda "*Beat Generation*" diye adlandırılan Ginsberg, Ferlengetti, vb Amerikan şairlerinin uyuşturucu bağımlılıkları da öyle. Dolayısıyla Kaygusuz'un bazı şathiyelerinde esrarın etkisi olsa bile, bu özgün şiirlerdeki olağanüstü dünyayı, Rimbaud'nun deyimiyle söylersek salt "duyumların bozulma" sürecine indirgeyemeyiz sanıyorum. Kaygusuz bazı şiirlerinde esrar özlemini açıkça dile getirir:

Beng ile setreymege ah bize bir bağ olsa
Issı soğuk olmasa havası hub sağ olsa

Hatta "Hayranlık esince cana bengilik de gereğ olur" dizesindeki gibi esrarın gerekliliğinden dem vurur, onu övmeye bile kalkışır:

Gel ey miskin Kaygusuz esrardan al öğüdü
Bu âşıklar otudur yemek vermez her tada

Ne var ki bu tür şathiyelerinin kaynağını şairin esrarla yakınlığında aramak indirgeyici, hatta zorlayıcı bir yaklaşım olur. Aslında "gerçeküstücü imgeler"in uyuşturucu kullanarak yaratıldığı da bir efsaneden ibarettir. Kaygusuz'un "gerçeküstücü" bir şair olmadığını, öyle sanılan şiirlerinin aslında geleneksel halk edebiyatındaki tekerlemelerden kaynaklandığını kanıtlamak o kadar da güç değil.

Gerçeküstücü sıfatını ilk kez Apollinaire 1917 yılında *Les Mamelles de Tirésias* adlı oyununu tanımlamak için kullan-

mıştı. Gerçeküstücülük asıl 1922'lere doğru, Breton'un deyimiyle "Dada"yı salıverdikten sonra etkinlik kazanmaya, özgün yapıtlar ortaya koymaya başladı. Bir yandan geleneksel değer yargılarını altüst ederken, öte yandan bilinçaltı dünyasını, rastlantısal güzellikleri, ancak duygu ve usdışı yöntemlerle kavranabilen "nesnelerle olaylar arasındaki görüntü kıvılcımları"nı vurgulamaya çalıştı. Lautréamont'un "Şiir bir kişi değil herkes tarafından yazılmalıdır" sözünden yola çıkarak, özellikle Breton'un üstelemesiyle, şiir uğraşını toplumsallaştırmak, hatta gerçeküstücü tavrı devrimci bir karşı koymaya, bir çeşit varoluş biçimine dönüştürmek istedi. Ve kısa zamanda yalnızca şairler değil, bütün bir aydın kuşağı etkilendi bu akımdan. Ne var ki, 1930 yıllarına dek bağdaşık bir topluluk oluşturan gerçeküstücüler, Aragon ve diğerlerinin değişik anlayışlara yönelmesiyle dağıldılar. Yalnızca Breton yaşamının sonuna dek "mutlak" bir gerçeküstücü olarak kaldı.

Bu bilgilerin ışığında Kaygusuz Abdal'ın şathiyelerini incelersek, ne bilinçaltının denetimsiz ifadesini gerektiren "otomatik yazı"yla, ne de Lautréamont'un bir şiirindeki "dikiş makinesiyle şemsiye" arasındaki rastlantısal birliktelikten yola çıkarak "gerçeküstücü imge" kavramını ortaya atan Breton'un estetik anlayışıyla ilgisi olmadıklarını görürüz. Gerçeküstücülüğün ilk bildirisinde kübist şair Pierre Reverdy'nin ağzından şu cümleyi yazar Breton:

> İmge bir karşılaştırmadan değil, birbirine uzak iki gerçeğin yaklaştırılmasından doğar. Yaklaştırılan gerçekler birbirlerine ne kadar uzaksa imge de o kadar güçlü olur. Şiirsel gerçekliği ve etkileme gücü o oranda artar.

Kaygusuz Abdal'ın "kaplu kaplu bağalar kanatlanmış uçmağa" dizesiyle başlayan ünlü şathiyesindeki karşıtlıkları, doğadaki düzeni altüst eden ilişkilerin, hayvanlara atfedilen

insani niteliklerin "gerçeküstücü imge"yle, yani birbirine uzak iki gerçeğin yaklaştırılmasıyla bir ilgisi olabileceğini sanmıyorum. Önce şiiri okuyalım:

Kaplu kaplu bağalar kanatlanmış uçmağa
Kertenkele derilmiş diler Kırım geçmeğe
Kelebek ok yay almış ava şikâra çıkmış
Donuzları korkudur ayuları kaçmağa

Ergene'nin köprüsü susuzluktan bunalmış
Edirne minaresi eğilmiş su içmeğe
Kazzâza balta koydum çervişin deremezem
Çuval çayırda gezer seğirdüben kaçmağa

Allahımın dağında üçbin balık kışlamış
Susuzluktan bunalmış kanlı ister göçmeğe
Leylek koduk doğurmuş ovada zurna çalar
Balık kavağa çıkmış söğüt dalın biçmeğe

Kelebek buğday ekmiş Manisa Ovası'na
Sivrisinek derilmiş ırgad olub biçmeğe
Bir sinek bir devenin çekmiş budun koparmış
Salınuban seğirdür bir yâr ister koçmağa

Bir aksacık karınca kırk batman tuz yüklenmiş
Gâh yorgalar gâh seker şehre gider satmağa
Donuz düğün eylemiş ayuya kızın vermiş
Maymun sındı getirmiş kaftan gömlek biçmeğe

Deve hamama girmiş dana dellaklık eder
Susığrı natır olmuş növbet ister çıkmağa
Kaygusuz'un sözleri Hindistan'ın kozları
Bunca yalan söyledin girer misin uçmağa

Bu dizeleri İ. Z. Eyuboğlu söyle yorumluyor:

> Bu uzunca şiirde, ilginç olan, karşıtların yan yana getirilmesi, çelişkilerden bir bütün oluşturulmasıdır. Sinek devenin budunu koparmış, balık kavağa çıkmış, domuzun kızıyla ayı evlenmiş, kaplumbağalar kanatlanıp uçmaya koyulmuş, çuval çayırda geziye çıkmış, leylek bir koduk (eşek yavrusu) doğurmuş, kelebek yayını gerip ok atmış, sivrisinek buğday biçmeye gitmiş... birbiriyle bağdaşmayan yaratıklar topluluğu.

Oysa bu şiirde betimlenen olağanüstü dünya, gerçeküstücü bir anlayıştan kaynaklanmıyor. Bu tür karşıtlıklar, olmayacak görüntüler Jérôme Boch'un tablolarında, Ortaçağ masallarında, "fatracie" diye adlandırılan bizim tekerlemelere benzer yalanlamalarda da var. Bu şiirin kaynakları halk edebiyatımızın sözlü ürünlerinde, "balık kavağa çıkınca" benzeri deyimlerde, özellikle de tekerlemelerde aranmalıdır kanısındayım. Bu olguya ilk dikkati çeken Pertev Naili Boratav olmuştur. Boratav Fransızca kaleme aldığı *Le Tekerleme* adlı yapıtında Kaygusuz'dan yüz yıl önce yaşamış Barak Baba'nın risalesinden "gerçeküstücü" değil ama "usdışı", yani "irrationel" ifade tarzıyla tekerlemeler arasındaki benzerliği örnekler vererek kanıtlar. Ve bu öğelerin Şamanizmle ilişkisi olabileceğini belirtir *Zaman Zaman İçinde*'nin önsözündeyse şu görüşlere yer verir:

> 13. yüzyıl Anadolu'sunun büyük derviş çehrelerinden Barak Baba'ya izafe edilen Risâle'nin bazı yerlerindeki ifade tarzı tekerlemelerin bazı nakışlarını ne kadar andırıyor. (...) Barak Baba'nın düş sayıklamalarına benzeyen bu sözlerinde ciddi ile şaka sınırları ayırt edilmeyecek kadar birbiri içine girmiştir. Anadolu'da Türkçe yazılı şiirin ve nesrin çiçeklenmeğe başladığı çağların bu ilk bitkileri köklerini masallarımızın ve tekerlemelerimi-

zin beslendiği toprağa salmıştı. Barak Baba, Yunus, Kaygusuz gibi derviş şairler, analarından, ninelerinden öğrendikleri tekerlemelerin üslubuyla metafizik soruları çözümlemeyi deniyorlar.

'Halik'in emri beni kûzeger balçığı gibi devranın çarhı üzerine koyup dolap gibi döndürdü. Gâh beni küze düzdü gâh bozdu... Gâh insan gâh hayvan eyledi. Gâh şakirt olup öğrendim, gâh ustâd olup öğrettim. Gâh beni ataya oğul eyledi, gâh atayı bana oğul. Gâh beni tıfl edip analara besletti, gâh anayı bana kız eyledi. Velhasıl başınızı ne ağrıdayım: nice bin kerre ata belinden ana rahmine, ana rahminden cihana geldim.' Kaygusuz'un bu sözlerinde yer yer bizim tekerlemelerin bazı nakışlarını bile seçiyoruz. "Gâh beni ataya oğul eyledi, gâh atayı bana oğul?" derken Kaygusuz, sanki, "ben babamın beşiğini tıngır mıngır sallarken" sözlerini bir başka biçimde söylemiş olmuyor mu?" (...) Dobruca Ovası'ndan büyük yağlı çörekler... Gaziler helvasından cihan dopdolu olsa ya da... Cümle cihan koyunun semiz yahni etseler" derken, engin düşlerini, hayale sığmayacak nimetleri özleyişten gelme sayıklamalarını açıkça haber veriyor. Bunlar bizim tekerlemelerimizden dev ölçülü yeme içme tasvirlerinin aynıdır.

Bu alıntıların ışığında konunun biraz aydınlandığını ümit ederim. Amacım Boratav'ın bundan neredeyse kırk yıl önce ortaya koyduğu tasavvuf şiirindeki şathiyelerle tekerleme ve "yalan masalları" arasındaki türdeş ilişkiye dikkati çekmekti. Kaygusuz Abdal'ın şiirlerini inceleyen değerli araştırmacıların bu yolu izlemedikleri görülüyor. Oysa Kaygusuz'un şathiyelerini "gerçeküstücü" örnekler olarak tanımlamak, onların geleneksel halk edebiyatıyla bağlarını ortaya çıkarmamızı engelliyor bir bakıma. Şathiye tarzında yazdığı şiirleriyle Kaygusuz gerçeküstücü bir şair değil, olsa olsa bize olağanüstünün kapılarını açan bir tekerleme ustasıdır, diyebiliriz.

* * *

Nerede kalmıştık. Kaygusuz'un Abdal Musa Tekkesi'nin duvarındaki resminde kalan gözümde kalmıştık. Yalnızca gözüm mü? Elmalı dönüşü aklım da oradaydı. Hep onu düşünüyor, şairin neye benzediğini, nasıl biri olduğunu, en küçük ayrıntısına varıncaya kadar yüzünü, sonra boyunu bosunu, endamını merak ediyordum. İn miydi, cin miydi, yoksa benim gibi, sizler gibi bir âdemoğlu mu? İnsan ne de olsa derviş kısmının hal ve gidişini, kazınmamışsa kaşını ve gözünü, o gözlerle hayata bakışını, başına gelenler kadar görünüşünü de merak ediyor. Yoksunluk, çile, her gün, her saat, her dakika, her saniye Tanrı'yı düşünmek, onun adıyla, sıfatlarıyla, cemaliyle yatıp kalkmak, giderek "zat"ıyla tanışmak, benliğini Tanrı'nın mutlak varlığıyla doldurmak, onda yok olmak –belki onda olmak– insanın bedeninde nasıl bir değişmeye yol açabilir? Nur dediğimiz o kutsal ışık gerçekten yansır mı bir dervişin, bir şeyhin yüzüne? Bunu ne yazık ki hiçbir zaman bilemeyeceğiz. Gerçi günümüzde de şeyhler var ama, onların kerametleri, o beylik deyimle "kendilerinden menkul". İnanç sahibi insanları kandırmak işleri güçleri, muska yazıp dua etmek, okuyup üflemek. Evet, günümüzde de var bu tip insanlar, "hacı hoca takımı" diyebileceğimiz sunni İslam'ın mezhep tacirleri. Ama eski zamanların, Anadolu ve Rumeli'nin Islamlaşmasında, Osmanlı devletinin kuruluşunda önemli bir rol oynayan tekkelerin artık tadı yok. Sanki belli bir tarihsel dönemle sınırlıydı bütün bu olup bitenler, Anadolu'ya güvercin donunda gelip konmalar, ormanda geyik donunda dolaşmalar, dağları yürütüp topraktan su fışkırtmalar, diyeceğim bu topraklara yayılan göç dalgasıyla gelen Horasan erenleri ve onların başından geçenler.

Sahi nasıldı bu insanlar, neye benziyorlardı? Ahmed Yesevi ak sakallı, çekik gözlü bir Türkmen miydi, yoksa esmer bir İranlıyı mı andırıyordu? Ya Hacı Bektaş, Taptuk Emre, onların müritleri Yunus, Musa, Kaygusuz? Evet, en çok da Kaygu-

suz'u merak ediyor, onu düşlüyordum. Kendisinin olmasa da bu yörede kaldığına inanmak istediğim gölgesinin peşine düşmüştüm. O nasıl bir ahu uğruna Abdal Musa'ya kadar gitmişse, makamına varıp hakikate ermişse, ben de onun kaybolan ruhunun peşine düşmüş izini sürüyordum. Paris'ten kalkıp buralara dek gelmiş, Anadolu'nun en güzel kıyısından Alanya'ya doğru yol alıyordum. İlkyazdı. Deniz turkuvaz renginde idi. Güneş de öyle, kendi rengine bürünmüş, kendi türküsünü söylüyordu. Tepemde, yaz günlerindeki gibi "ateşten bir sarık" olmasa da bulutsuz, mavi gökte parıldıyor, bu yörede yeşermiş uygarlıkların tümünün bekçisi olduğunu, öyle kolayca çekip gitmeye niyetli olmadığını cümle âleme gösteriyordu. Kaygusuz'un kaybolan ruhuysa, artık şiirleriyle *Menakıbname*'sinde yaşıyordu. Bu nedenle tasavvuf edebiyatımızın başlıca kaynaklarından olan, bu satırları yazarken epeyce yararlandığım bu efsanevi metinler üzerinde durmak istiyorum.

* * *

Ahmet Yaşar Ocak *Menakıbnameler* adlı yapıtında, bilimsel bir yaklaşımla incelediği menakıbname türünü bir anlatı örneği olarak şöyle tanımlıyor:

> Genel olarak herhangi bir tarikata mensup bir velinin menkâbelerini ihtiva eden eserlere menakıb veya menakıbname adı verilmektedir. Bu eserlerin yazılışındaki temel gaye, muhakkak ki o velinin müritlerinin yetişmesi ve dolayısıyla tarikatın bütünlüğünü sağlamaktır. Fakat ikinci olarak velinin ve tarikatının propagandasını yapmak gelir. Ama unutulmamalıdır ki, önemli bir âmil daha, menakıbnamelerin yazılışında kendini gösterir. Bu, çoğu zaman tarikatlarına ve şeyhlerine iyi gözle bakmayan ve resmi din görüşünü temsil eden ulemâ nazarında veliyi ve tarikatını kabul ettirmektir.

Menakıbname yazarı üzerineyse şu açıklamayı getiriyor:

> Menakıbname yazarı nadiren muhayyilesini kullanmakla beraber, aslında halkın mahsulü olan menkabeleri tertip ve tasnif ederek yazıya geçiren şahsiyettir. Bu şahsiyet çoğu zaman, menkabelerini yazıya geçirdiği velinin tarikatından yetişmekte olup bazan kalemine hâkim, sağlam bir kültüre sahip münevver biri olabileceği gibi, basit bir mürit de olabilir. Hatta tarikatın dışından bir yazarın da bazan menakıbname kaleme aldığı görülmüştür.

Anadolu Selçuklu devrinden başlamak üzere, bu coğrafyada tarikatların yayılmasına koşut olarak XIV, XV ve XVI. yüzyıllarda bazı menakıbnamelerin yazıldığını, bunların tekke, hatta saray kitaplıklarında korunarak günümüze dek ulaştığını, ne var ki ciddi tarihçilerimizin nezrinde –"hurafelerle dolu" oldukları için– fazla kabul görmediklerini, dolayısıyla da tarih yazımında onlardan yeterince yararlanamadığını biliyoruz. Oysa yalnızca tasavvuf edebiyatımız için değil, eleştirel ve dikkatli bir yaklaşımla ele alındıklarında Anadolu tarihi için de menakıbnamelerin önemli bir kaynak oluşturacakları kesindir. Bu nedenle, sırası gelmişken, konunun uzmanı Ocak'ın sınıflandırmasıyla, bazı Bektaşi menakıbnamelerini, salt adlarıyla da olsa, burada anımsatayım:

Vilayetname-i Hacım Sultan, Menakıb-ı Hacı Bektaş-ı Veli, Vilayetname-i Abdal Musa, Vilayetname-i Seyyid Ali Sultan, Vilayetname-i Sultan Sucâuddin, Vilayetname-i Otman Baba.

Bunlara Şeyh Bedreddin'in torunu Hafız Halil bin İsmail tarafından XV. yüzyılın sonlarında yazılan ve dedesinin başından geçenleri anlatan *Menakıbname-i Şeyh Bedreddin,* Cem Sultan'ın emriyle Rumeli'de derlenip Ebu'l-Hayr tarafından kaleme alınan *Saltıknâme* ve elbette, Yavuz Sultan Selim devrinde yazılan ve Kaygusuz'un başından geçenleri

anlatan *Menakıb-ı Kaygusuz Baba*'yı eklemek gerekir. Ben bu yapıtın Elmalı nüshasını Abdurrahman Güzel'in basıma hazırladığı kitapta okudum, yararlandım, biraz da hayal gücümü ve merakımı işin içine katarak sizlere Kaygusuz Abdal'ın hem gerçek, hem de menkıbevi yaşamını yansıtmaya çalıştım. Onu, Alanya'dan bağımsız düşünemediğim için de oraya dönüyorum yeniden.

* * *

Bu kent, yarımadanın iki yanı boyunca uzanan kumsalı saymazsak, Cilvarda Burnu'nun üzerinde salınan parça parça ak, günbatımında erguvan rengi, gezgin bulutların devinimiyle açık deniz özlemini çağrıştırıyor. Belki tarih boyunca hem bir korsan yatağı hem de ticaret gemilerini barındıran bir liman olduğu için, belki de ufukta, mavi denizin bittiği yerde bir başka denizin, bu görünümünden çok daha derin, daha büyük bir "umman"ın başlayabileceğini tahmin ettiğimden. Karadan, karlı dağ yamaçlarıyla koyaklardan kopan deli rüzgâr o uzak denize doğru sürüklüyor bulutları. Kayalıklardan bakınca aşağıda, uçurumun dibinden Akdeniz görülüyor, elle dokunulabilecek uzaklıkta gibi. Oysa Roma devrinden bu yana "üç taş" oyununa boş yere zorlanmış tutsaklar. Buradan, yaklaşık iki yüz elli metre yükseklikten üç taş hakkını kullananlardan tümü görünüşe aldanarak şanslarını denemiş, ne var ki hiçbirinin attığı taş denize düşmemiş. Özgürlüklerine kavuşamamışlar. Uçurumun dibinde denizle değil ölümle kucaklaşmışlar.

Ben de deniyorum. Var gücümle attığım taş denize doğru yol alırken hızı kesilip kayalıklarda gözden yitiyor. Neyse ki tutsak değilim, sonum taşın akıbetine, buradan tarih boyunca uçuruma atılan binlerce tutsağın akıbetine benzemeyecek. Bu görüntünün; aşağıda ufka dek uzanıp yayılan mavi deni-

zin tutsağıyım ama. Hâlâ Akdenizli sayılırım, uzun yıllardır bir Avrupa başkentinde –kentlerin en alımlısı, en baştan çıkaranı, hadi doğrusunu yazayım, en kahpesi Paris'te– yaşasam da. Denizin inanılmaz bir mavisi var. Turkuvaz desem tam değil, yer yer çivit mavisi, lacivert, ama tümüyle ele alındığında öyle de değil. Homeros bu "hasat vermez engin"in şarap renginde olduğunu söyler *Odissea*'da. Doğru, günbatımında o renge büründüğüne, neredeyse kırmızıya –Bordeaux kırmızısına– kestiğine ben de tanık oldum. Ama şimdi gün ortasındayız. Üstelik ilkyaz, Alaeddin Keykubad'a bu kaleyi alma arzusunu veren kıştan yeni çıktık daha. Şimdi bir yıkıntıdan ibaret sarayın bir zamanlar duvarlarını süsleyen yıldız çinilerin renginde deniz. Evet, o bitki ve hayvan figürleriyle bezeli, benzerlerini Kubad Abad Sarayı'nın çinilerinde de gördüğümüz çift başlı kartalların, vahşi hayvanlarla tavuskuşlarının, hayat ağacının dallarına tünemiş tutilerin ve suda oynaşan balıkların büyüsünü yansıtıyor. Zamanla dökülmüş, yüzyıllarca toprak altında kalmış, dağılıp parçalanmış Selçuklu çinilerinden alıyor rengini, onların ışığını sanki bugüne taşıyor. Onun için böyle gizemli, bu denli çekici ve uzak. Diyeceğim, Melih Cevdet'in şiirindeki gibi anlatılması güç, neredeyse olanaksız.

Maviyi anlarsın
Denizi anlarsın
Mavi denizi zor anlarsın

Bir başka büyük şairin, en güzel yıllarını Bursa Hapishanesi'nde geçirmiş bir kalebendin ünlü dizesi düşüyor aklıma: "En güzel deniz henüz gidilmemiş olanıdır."

Kaygusuz'un dervişleriyle birlikte Mısır'a değil, kendi içinde bir yolculuğa çıktığını, sonunda o gidilmemiş denizde yol aldığını düşünüyorum. Kahire'ye dek gidip Bektaşiliği orada

yaymak için bir tekke kurmuş, bir söylentiye göre Nil kıyısında ölüp oraya gömülmüş de olsa, aslında "sülûk"u tamamlamış, yolunu öylece bitirmişti. O yol ıssız şimdi, dünya çok değişti. Kaygusuz'un izinden giden kimse yok, o yoldan dönen de.

Alanya-Paris, 2002

Tarzan, Merkez Efendi, Saruhan Baba ve Şehzadeler Kenti Manisa

Anadolu'da bir dağla –tek bir dağla– böylesine bütünleşen, halleşip kaynaşan, giderek o dağın bir parçası, uzantısı olan başka kentler de vardır kuşkusuz –örneğin bildiklerim arasında Bursa, Amasya ve Kayseri'yi sayabilirim– ama düz ovadan bakıldığında Manisa sanki yekpare bir dağdır, öyle uzak, heybetli ve yalnız. Minareler, Osmanlı'dan kalma kurşun kubbeler kente yaklaştığınızda ortaya çıkar. Dağın yamacına serpilmiş yoksul mahalleleriniyse bir yokuşa vurduğunuzda görebilirsiniz ancak. Gediz Irmağı dağın güney etekleri boyunca bağlar, hep bağlar içinden akar gider. Yaz kış suyu boldur. Onun böyle ağır, döne büküle akışında dağın da payı vardır. Sanki o yönlendiriyordur ırmağı, yalnızca rüzgârlı yamaçlarla derin uçurumlara değil, tüm ovaya –asma kütüklerinde ballanan o canım üzümlerle tütün tarlalarına, gece lüks lambasının ışığında tütün kıran köylü kadınlarla tozlu yollara– onun hükmü geçmektedir. Evet, önce bir dağdır Manisa. Öyleyse çocukluğumun kentleri arasında önemli bir yer tutan bu kenti anlatmaya dağın öyküsüyle başlamalıyım. Daha doğrusu adı dağla birlikte anılan bir dervişin, Manisa Tarzanı'nın öyküsüyle. Ama daha önce bir başka inziva erinin, ömrünün büyük bir bölümünü Saruhanlı'da, İstanbul'daki edebiyat çevrelerinden uzakta geçiren, toprak sahibi olmasına rağmen en azından sanat yaşamı boyunca bir lokma bir hırkayla yetinen Yusuf Atılgan'dan söz

etmeliyim. Onun yarattığı roman kahramanı Zebercet'in yirminci yüzyıl Türk edebiyatının en ilginç tiplerinden biri olduğunu, ömrünü kapalı bir mekânda yalnız geçirdiğini, ailesinden kalma eski otelin gece bekçiliğini yaparken aslında hem kendi içinde hem de Manisa'nın yakın tarihi içinde bir yolculuğa çıktığını söylemeye bilmem gerek var mı? Evet, çilekeş bir meczup, iyiyle kötü arasında bocalarken deliliğin sınırlarını aşan bir derviş, içine kapalı bir ecinnidir Zebercet. Ölümü de bu yüzden olmuştur.

Manisa, romanda adı doğrudan geçmese de, *Anayurt Oteli*'nin başkahramanı Zebercet'in kentidir. Yusuf Atılgan ilk bölümde Manisa'yı betimlerken, sonradan canına kıyacak gece bekçisi Zebercet'in iç dünyasını, sanrılarını, giderek deliliğe varan saplantılarını bu "dağın eteğine yayılan" kentin yakın tarihine, Kurtuluş Savaşı'yla gelen yıkım günlerine bağlar. Zebercet, çarşıda rastladığım bir yaşlı adamın dediği gibi "meczuplarıyla ünlü" Manisa'nın simgesidir sanki. O da acıdan, yalnızlıktan, cinsel yoksunluktan, geçmişin iz bırakan anılarından payına düşeni almıştır. Belki bu nedenle "kemiksiz gibi"dir yüzü, her şey yüzünde biraz "aşağıya çekik"tir, kaşlarının uçları, ağzının iki kıyısı, burnu. Ve dağ, kente ilk kez gelen yolcuyu –oteli terk ettikten sonra Zebercet'in âşık olacağı genç kadını– korkutur:

"Doğudan geliniyorsa, gündüzse, tren yavaşladığında karşısındakiyle konuşan ya da gazete okuyan biri nereye geldiklerini görmek için başını sola çevirdiğinde birden ürperir; yarı belinden sonra yükselen dimdik kayalarıyla koskoca bir dağ trenin üstüne devriliyor gibidir. Kasaba (ya da kent) minareleri, ağaçlı, geniş sokaklarıyla bu dağın eteğinde yayılır."

Ben trenle gelmedim Manisa'ya, doğu yönünden de girmedim. Ama dağı gördüğümde Yusuf Atılgan gibi ürperdiğimi söyleyebilirim. Oysa aşina olmam gerekirdi bu görüntüye. Dedemin evi Akhisar'daydı. Çocukluğumda Balıkesir'den ka-

ra trenle Akhisar'a yaz tatiline gider, oradan da bir ya da iki günlüğüne İzmir'e doğru "İnciraltı'ndan denize girmeye" uzanırken Manisa'ya uğrardık. O yılların Manisa'sından Sipil Dağı'nın görüntüsü değil, bu dağın yamacındaki kulübesinde yalnız yaşayan, yaz kış çıplak gezen, uzun saçlı ve sakallı Manisa Tarzanı kalmış belleğimde.

O zaman ne Tarzan'ın hayatından haberim vardı ne de kentin bütün ağaçlarını onun diktiğinden. Hakkında anlatılanlar da umurumda değildi. Yok zengin bir beyin oğluymuş da başından geçen mutsuz bir aşk yüzünden böyle hırpani dolaşmaya başlamış, sonra da meczup olup dağa çıkmış, yok bir kanun kaçağıymış da dağda vahşi hayvanlarla yaşarken rastladığı bir hayırsever ona bu kulübeyi yaptırmış ya da ülkesini terk etmek zorunda kalan soylu bir prensmiş. Hatta Rus ajanı olduğu bile söylenirdi. Ama bunların hiçbiri ilgilendirmiyordu beni, onun hakkında uydurulan efsaneleri hep üstün körü dinlerdim. Oysa bugün Manisa Tarzanı'nın Kerkük Türklerinden ve adının Ahmed Bedevi olduğunu, Türkiye'ye gelip Yunanlılara karşı savaştıktan sonra Manisa'da enkaz kaldırma çalışmalarına katıldığını, doğayla kucak kucağa yaşamak amacıyla kendine böyle bir yaşam tarzı seçtiğini, doğal çevreyi korumak için uğraşıp didindiğini, bu nedenle de onu dünyanın ilk çevrecisi saymamız gerektiğini biliyorum. Çocukluğumun Manisa Tarzanı bir solukta dağa tırmanan, yalnızca ramazanda değil her gün saat on ikide savaş yıllarından kalma bir topu patlatan, güneşte yanıp siyahlaşmış, kuruyup kağşamış teniyle ana caddede dolaşan, her eve bir demet çiçek götürmesine karşın çevresine korku salan bir meczuptu. Oysa şimdi, her geçen gün biraz daha yüceliyor gözümde. Onu yeşil hareketin Manisa'daki atası, çocuklarımızın örnek almaları gereken bir ermiş gibi görüyorum. 1963'te öldüğünde on iki yaşındaydım. O zaman çevre bilinci henüz gelişmemişti ülkemizde. Ama Tarzan'ın diktiği

fideler çoktan ağaç olmuş, kent onun sayesinde yeşile bürünmüş, yörenin en güzel parklarından birine sahip olmuştu. Bugün de güzel Manisa'nın parkı, ama Tarzan'ın anısına dikilen heykel –daha doğrusu o küçük büst– çirkin mi çirkin. Oysa, ne yazık ki sonradan değeri anlaşılan Tarzan'ın çevik ve güçlü olduğu kadar yakışıklı olduğunu da biliyoruz. Onun kadınların gönlünü çeldiği, ölümünden sonra o penceresiz, küçük kulübesinde bulunan şu mektuptan belli:

> Tarzan Bey kardeşim... Ben çocuk yapmayı beceremedikleri için iki koca boşamış, hali vakti yerinde, körpe bir ev hanımıyım. İki evim, iki tarlam var. Beni alır ve çocuk yaparsan, ömür billah sana bakarım. Yalnız, mesirmacununun saçıldığı günün gecesi gerdeğe girmek ve macun kapmayı şart koşuyorum. Ve öteki şartım ise şu; dağdan aşağı ineceksin ve dizimin dibinde oturacaksın. Sırtlanlarla, sansarlarla oynaşmak yok. Hemen bana yaz, çağır beni yanına, hemen gelirim.
>
> Cevabını acele bekliyorum... Orla'nın Meryemyeri Köyü'nden Fadime (16 ocak 1957).

Tarzan bu ve benzeri önerilere kulak asmayıp kulübesinde bir derviş gibi yalnız yaşadı ama dünyadan el ayak çekmedi, gün boyu çile de doldurmadı. Çevresini yeşillendirdi, çok sevdiği çocukları şenlendirdi. Zaten genelde, Barkan'ın deyimiyle söylersek "Kolonizatör Türk Dervişleri" tüm vakitlerini zikir ya da semayla geçirmiyor, kendilerine evlatlık statüsüyle vakfedilen toprakları ekip biçiyor, değirmenlerde un öğütüyor, bağ bahçe çapalıyor, bostan bekçiliği yapıyorlardı. Göçebelikten yerleşik düzene geçişte onların önemli bir rol oynadıklarını biliyoruz. Aralarında Saruhan Bey ve oğulları döneminde bir uç beyliği olan bu yöreye gelip yerleşen, zaviyelerini örgütleyerek toplumsal ve kültürel hayata önemli katkılarda bulunan Revak Sultan, Arık Dede, Sofu Sevindik,

Hâki Baba, Sindel Baba, Kırtık Baba, Yolageldi Baba gibi Horasan erenleri de vardı. Çocukluğumda en çok, adının gizeminden olmalı, bu Yolageldi Baba'nın serüvenini merak eder, hakkında uydurulan çeşitli efsaneleri ilgiyle dinlerdim. Bugün Yolageldi'nin, adından da anlaşılacağı ve Bektaşi geleneğinde âdet olduğu üzere "doğru yola", yani tarikata fırtınalı bir hayatı terk ederek girdiğini, zaten babasının da Horasan erenlerinden bir derviş olduğunu, Gürle köyündeki pınarın yanı başındaki mezarlıkta ebedi uykusunu uyuduğunu, tekkesinden geriye birkaç yıkık duvardan başka bir şey kalmadığını biliyorum. Otman Baba da öyle, Fatih'in şehzadeliği döneminde Manisa'ya post seren bu Kalenderi şeyhinin bugün bir türbesi bile yok kentte, ama ilginç kişiliği, kerametleri, en güçlü padişahlara bile karşı çıkan isyankâr tavırlarıyla menakıbnamelerde yaşıyor. Yalnızca menakıbnamelerde mi? Asıl önemlisi halkın gönlünde yaşıyor. Onu kaş, sakal ve bıyıklarını usturayla tıraş etmiş bir halde, dağ bayır dolaşır, dervişleriyle birlikte savaşlara katılır, orduya moral vermek için gülbeng çekerken hayal edebiliyorum. Yolu Manisa'ya da düşmüş, bu topraklarda iz bırakmış Otman Baba'nın tekkesi ne yazık ki Bulgaristan'da.

* * *

Manisa zaviyelerini ve o zaviyelerin mezarlıklarında yatan dervişleri bir yana bırakıp dünyevi konulara dönelim yine. Yakışıklı Tarzan'ın, Tevrat'taki Yusuf gibi, tüm yakışıklı efsane kahramanları gibi kadınların kışkırtmasına kapılmadığını söylemiştim. Bu kışkırtmada kentin mesirmacunu diye bilinen "kuvvet iksiri"nin de payı olsa gerek. Her derde şifa olan, özellikle de erkeklik gücünü artırdığına inanılan bu macunun ilginç bir öyküsü var. Zaten Manisa efsaneler kenti. Niobe'den Tarzan'a, Saruhan Baba'dan Merkez Efendi'ye

kentin ünlü kahramanlarının başından geçenler efsaneleştirilmiş, allanıp pullanmış. Ama Nevruz'da Sultan Camii'nin minarelerinden atılan ve halkın birbirini çiğneyerek kapıştığı mesirmacununun öyküsü, tarihçilere bakılırsa, gerçek bir olaya dayanıyor.

Mengli Giray'ı bilirsiniz, ya da bilmezsiniz. Kendisi Kırım Tatarlarının hanıdır. Ama bu hükümdarın kızlarından Hafsa'nın Yavuz Sultan Selim'e bir erkek çocuk doğurduğu için "Harem-i Hümayun"da Valide Sultan konumuna yükseldiğini, sonra da şehzadesiyle birlikte Manisa'ya gelip Sultan Camii'ni yaptırdığını bilmeniz gerekiyor. İlerde "Kanuni" ya da Batılıların deyimiyle "Muhteşem" sıfatlarıyla anılacak olan Sultan Süleyman'ın Manisa'da Sancak beyliği yaptığı yıllarda annesi Hafsa Sultan hastalanıyor. Bu öyle bir hastalık ki dermanı yok. Devrin en yaman tabipleri bile çare bulamıyorlar. Gün be gün eriyen, sararıp solan Valide Sultan son çare olarak Müslühiddin Merkez Efendi derler, zamanın bimaresinden (yani hastanesinden) kovulmuş, yarı deli bir bilginin kendisine sunduğu macunu deniyor. Ve, tüm masallarda olduğu gibi, anında şifa buluyor. Ne mi var bu tılsımlı macunun içinde? Terkibini, hiç üşünmeden olduğu gibi yazıyorum:

Karanfil, yenibahar, zencefil, galanga, karabiber, kırımtartar, kişniş, havlican, kebabe, hindistancevizi, anason, hıyarşenbe, sakız, safran, ud-ül kahar, çöpçini, hardal, portakal kabuğu, tarçın, mirsafi, iksir, çivit, meyanbalı, kalemi barit, tiryak, sarı halile, kara halile, raziyane, kimyon, zerdeçöp, tarçın çiçeği, hindistan çiçeği, çörekotu, dar-ı fülfül, ravent, limontozu, akule, sinameki, vanilya, topalak, şeker.

Merkez Efendi'nin ilacının Hafsa Sultan'ı iyileştirdiğine göre avamı haydi haydi iyileştireceğine kanaat getirdiğinden olmalı, Şehzade Süleyman bu ilacın macun kıvamında bolca yapılmasını ve Sultan Camii'nin minarelerinden halka atılmasını buyuruyor. İşte her yılın baharında, Nevruz bayramı

gelip doğa yeşerdiğinde, yapraklara su yürüyüp yürekler sevda ateşiyle çarpmaya başladığında, Manisalıların kapıştığı mesirmacunun öyküsü böyle. Aslında her yerde, kentin en ücra bakkallarında bile bulmak mümkün bu macunu. İş onu yutabilmekte. Ben denedim, midem kaldırmadı.

Macunuyla Hafsa Hatun'un yaşamını kurtaran Merkez Efendi'nin Sultan Camii'nin tam karşısında bir heykeli var. Başında sarık, ayağında çakşır, bağdaş kurup oturmuş. Valide Sultan'ın yaptırdığı cami ve külliyenin kurşun kubbelerini seyreyliyor. Derken, bir de bakıyorsunuz, dağa çevirmiş yüzünü. Sonra Muradiye'den yana bakıyor, sonra yine Sultan Camii ve külliyeden yana. Anladınız sanırım, kendi ekseninde bir gezegen gibi yavaşça dönüyor heykel. Döndükçe de, ağustos sıcağında döner kebap misali kızarıyor. Çünkü her şeyin merkezinde olması için dua eden ermişlerden o. Şöyle ki:

Günlerden bir gün Şeyh Sümbül Efendi'nin Kocamustafapaşa'daki dergâhına devranı izlemek ve "nasihati şerif"i dinlemek üzere dışardan sırım gibi bir delikanlı geldi. Yakışıklı, zeki bakışlı, o ölçüde de utangaçtı. Değil şeyhin, en acemi müridin bile yüzüne bakamıyordu. Gözü yerde, kulağı kirişteydi, sanki bir şey arar, gaipten bir haber bekler gibiydi. Şeyhe görünmemek için özel bir dikkat gösteriyordu. Nasihat başlayınca sofanın eşiğindeki sütunlardan birinin ardına gizlenip şeyhi oradan dinlemeye koyuldu. Medrese öğrencisi olduğu için söylenenlerden pek bir şey anlamıyordu ama, Sümbül Efendi'nin coşkun bir su gibi akan sesi içine işliyor, sanki yüreğini serinletiyordu. Derken her şey apaçık ortaya dökülüverdi, sözcükler ses olmaktan çıkıp anlam kazanmaya başladı. Gözünden perdeler kalktıkça dünya, ama bu dünya değil "mana âlemi" denilen bir başka dünya önünde renkli bir Acem halısı gibi kat kat açılıyor, ne var ki renkler gün ışığında yıkanıp tek bir renge, renksizliğe bürünüyorlardı. Varlıkta eriyip yok olmanın çağrısına kapılmıştı bir kez, artık

geriye dönüş mümkün değildi. Işte o gün, medrese öğrencisi Musa bin Muslihiddin, Sünbül Efendi'nin müritleri arasına katıldı, ikrar verip nasip aldı. Ne var ki, şeyhin yüzüne bakmaya bir türlü yüzü tutmadı. Hep öyle çekingen, utangaç, bakışları yerde kaldı.

Bir gün Sümbül Efendi müritlerini çetin bir sınavdan geçirdi. "Siz olsaydınız evreni nasıl yaratırdınız?" sorusuna bir yanıt bulmak gerekiyordu. Allah'ın işine karışmak olmazdı ama, müritlerin hepsi değişiklikten yanaydı. Kimi yeryüzünden kötülükleri kaldıracağını, kimi herkesi ev bark sahibi yapacağını, kimi mevsimleri ortadan kaldırıp yalnızca ilkbaharın hüküm sürdüğü bir dünya yaratacağını söylüyordu. Eşitsizliği, zulmü, yoksulluğu ortadan kaldırmak isteyenler bile vardı. Muslihiddin ise, her zamanki gibi, bir köşede sessiz duruyor, bir şey söylemiyordu. Şeyh ona dönerek, "Peki sen nasıl bir evren yaratırdın?" diye sordu. "Her şeyi merkezinde bırakırdım efendim" diye yanıtladı Muslihiddin, "evren böyle, Rabbimin yarattığı gibi çok güzel, her şey olması gerektiği gibi. Hiçbir şeyi değiştirmezdim Yerinde, merkezinde bırakırdım evrenin düzenini."

Bu alçakgönüllü yanıttan sonra adı "Merkez Efendi" konmuş Muslihiddin'in ve günü geldiğinde o da tüm dervişler gibi şeyhinden icazet alıp yollara düşmüş, dere tepe düz gittikten, gündüz yol alıp gece kurda kuşa yem olmamak için mağaralarda, ağaç kovuklarında uyuduktan sonra, bir kuşluk vakti Saruhan Oğulları'nın ülkesine varmış. Eli boş gelmemiş ama, İstanbul'da edinip dağarcığında biriktirdiği hekimlik bilgisini Yavuz Sultan Selim'in annesi Bezmi-Âlem Sultan'ın yaptırdığı bimarhanenin hastalarını iyileştirmekte kullanmış, onlara, belki eski bir medrese öğrencisi olduğundan, asasıyla yerden su fışkırtarak değil dertlerine derman bularak şifa vermiş. Ne var ki, "doğru söyleyeni dokuz köyden kovarlar" ya, fazla tutunamamış orada da, kimsesiz bir

kedi yavrusu gibi sokağa bırakılıvermiş. Sonra yine yollar, hanlar, kervansaraylar... Mağara ve ağaç kovukları derken, Balıkesir üzerinden ver elini İstanbul.

İyi de, Balıkesir deyip geçmeyin. Bu kentin öznel coğrafyamda önemli bir yeri olduğunu nereden bileceksiniz. Dünyaya gözlerimi Gaziantep'te açtım ama, ilk anılarım Balıkesir'le ilgilidir. Çocukluğum orada geçti, okula da bir zamanlar Karesi Beyliği'nin başkenti olan Balıkesir'de başladım. Altı Eylül İlkokulu'nda Merkez Efendi'den söz edildiğini duymuş, elbette üzerinde durmamıştım. O zamanlar okuduğum tek kitap *Teksas*, bilemedin *Tom Miks* ya da Kızılderililerin derisini yüzdüğü *Kinova*'ydı. Aradan yıllar geçti. Bir daha dönmemek üzere ayrıldım Balıkesir'den, ne var ki çocukluk anılarımı anlattığım *Sağ Salim Kavuşsak*'ı yazarken kırk yıl sonra yeniden döndüğümde gerçekte bu kentten hiç kopmadığımın farkına vardım. Simdi düşünüyorum da, Merkez Efendi'yi öyle kolay bağrına basmayan bu kent gözümde daha bir yüceliyor. Çok değil, bundan beş yüz yıl önce vaaz vermek için orada konaklayan Merkez Efendi'yi hayal edebiliyorum.

Biliyorsunuz bir Halveti şeyhi o. Tarikat zinciri Nur ül Halveti'ye kadar çıkıyor. Onun yerine geçen yeğeni Ömer bin Ekmeleddin-i Lâhici'nin bir çınar ağacının kovuğunda tam kırk erbaini peş peşe çıkardığından, yani inzivaya çekildiği kovukta kırk çarpı kırk gün kaldığından olmalı, Merkez Efendi de ağaç kovuklarında geceliyor. Üstü başı kirlenmiş, yorgun argın, biraz hırpani bir görünüşü var. Fareler incinir diye evinde kedi bile beslemeyen bu dervişin yol boyu hayvanlarla dertleşip konuştuğunu, belki hırkasını üşümesin diye bir kuzuya ya da, neden olmasın bir kurda giydirdiğini, böylece yarı çıplak Balıkesirlilerin karşısına çıktığını tahmin edebiliriz. Üstelik kent halkı Emir Sultan'a sevgi duyduğundan kara sarıklı, yoksul ve yaşlı bir Halveti'yi dinlemek istemiyor. Teker teker terk ediyorlar camiyi. Hangi camiyi derseniz Yıldırım Bayezid

zamanında yapılmış Eski Cami de olabilir, kitabesine 1412 tarihi düşürülen Umurbey Camii de. Hatta, Fatih'in lalası, veziri, hem eniştesi hem kayınpederi olan Zağanos Paşa'nın türbesinin bulunduğu çarşı içindeki büyük cami de. O yıllarda Balıkesir'de cami çok, buna karşılık gözü kapalı vaaz veren bir Halveti şeyhini dinlemek isteyen yok. Merkez Efendi gözlerini kapatmış, kendinden geçmiş, belki cezbeye varmış konuşuyor ama cemaat dağılıp gitmiş. Derken kayyum da ayağa kalkıp "Şeyh hazretleri, müsaade buyurun ben de bağa gideyim, işim çok. İşte caminin anahtarları. Çıkarken kapıyı siz kapatırsınız artık" deyince gözlerini açıp kendisinden başka kimsenin kalmadığını görüyor ama vaazına devam ediyor yine de. Neden mi? Belki melekler dinler diye. Bunun üzerine cemaat geri dönüp Merkez Efendi'yi vaaz bitene dek dinliyor.

Bir gün yolunuz Balıkesir'e değil de İstanbul'a düşerse Mevlânâkapı'nın yanındaki camiye mutlaka uğrayın. Ölüm yılı için Ebussuud Efendi'nin "Dâ'iresin Merkez'in nur ide Allah" tarihini düşürdüğü Merkez Efendi'nin türbesi, çilehanesi ve niyet kuyusu da oradadır. Bir kâğıda hayatta en çok gerçekleşmesini hayal ettiğiniz isteği yazıp atın. Ya da geceleyin, çevrede kimseler yokken, Merkez Efendi'nin ruhu cinlerle tek kale top oynarken, kuyuya eğilip niyetinizi karanlığa haykırın. Günün birinde çıktığını, hayatta en çok istediğiniz şeyin gerçekleştiğini göreceksiniz. Eğer niyetiniz çıkmazsa derdinizi Marko Paşa'ya anlatın, o mutlaka bir çözüm bulur.

* * *

Manisa'da, Merkez Efendi'nin heykelinin yanı sıra, kentin tarihine damgasını vurmuş başka şahsiyetlerin heykelleri de var. Saruhan Bey'in örneğin.

Manisa'yı 1313'te fetheden Saruhan Bey, Anadolu Selçuklu Sultanı II. Mesud'un ümerasından, yani bir alperen. Ken-

ti de, bir gece yarısı keçi boynuzlarına mum bağlatarak Bizanslıları yanıltmak suretiyle ele geçirmiş. Ama halk onu evliyadan sayıyor. Adı, yanında getirdiği Horasan erenleriyle birlikte, Saruhan Baba olarak anılıyor. Beylikler döneminde bağımsız bir uç beyliği olan Saruhan ilinin coğrafi konumunu El Ömeri tarihinden öğreniyoruz:

> Magnisia'nın sahibi Saruhan'dır. Bu memleket kuzeybatıdan Yahşi'nin memleketine, güneyde Denizli'ye mücavirdir. Ön tarafta denizde Midilli Adası vardır. Bu memleket sahibinin on beş şehri, yirmi kalesi var. Askeri on bin atlıdan ziyadedir. Onlara yol dar gelir çünkü savaş ehli kişilerdir.

Arap seyyahı İbn-i Batuta da, bir bahar günü geldiği Manisa'nın bağlarını, akarsularını ve elbette dağını öve öve bitiremiyor. Sonra Saruhan Bey'in bayram arifesinde, birkaç ay önce ölen oğlunun türbesinde eşiyle birlikte sabahladığını belirterek söyle diyor:

> Çocuğun cesedi tahnit edilerek kalaylı demir kaplı tahta bir tabut içine konmuş ve cesetten çıkan kokunun kaybolması için çatısı örtülmemiş bir kubbeye asılmıştı. Bir süre sonra çatı örülecek, tabut yere indirilerek ortaya konacak, üstüne de ölenin elbiseleri örtülecekti. Birçok hükümdar için böyle yapıldığını daha önce de görmüştüm.

Saruhan Bey ölünce oğlu İlyas Bey'in aynı töreye bağlı kalarak babasının tabutunu giysileriyle örttüğünü, torunu İshak Bey tarafından yaptırılan türbesinin çatısının da bir süre açık bırakıldığını varsayabiliriz. Saruhan Bey, Âşık Paşa'nın deyimiyle "Abdalan-ı Rum"dan çok, "Gaziyan-ı Rum"dan olduğunu belirten kılıç kuşanmış heykeliyle yüzünü Manisa'ya dönmüş, kentin bugünkü haline acıyor gibi. As-

kerlerine moral vermek üzere yanında getirdiği Horasan erenlerince kurulan tekkeler, zaviyeler, bizzat kendi buyruğuyla yaptırdığı cami ve medreseler ya yıkılıp gitmiş ya da çirkin apartmanlar arasında kaybolmuş. Osmanlı döneminden kalan yapıların çoğu ayakta oysa. Muradiye, Sultan Camii, Hatuniye Külliyesi ve diğerleri. Ama Saruhan Bey ve oğullarının bu dünyadaki izlerini onların egemenliğine son verdikten sonra silmiş Osmanlı, Anadolu beyliklerinin mirasına sahip çıkmadığı gibi türbelerini bile onarmamış. Saruhan Baba diye anılan ve halkın ortak belleğinde bir fatihten çok bir evliya olarak yaşamını sürdüren Saruhan Bey'in türbesi de ancak günümüzde onarım görebilmiş. Kalın duvarları, sağlam yapısı ve küçük pencereleriyle ilk bakışta dikkat çekiyor. Orada kadınlar rüyaya yatıyor artık. Ve yeşil görürlerse dileklerinin gerçekleşeceğine inanıyorlar. Türbe bekçisi de hoşsohbet bir adam. Türbenin bakımı için sandığa para atarsanız yalnızca plastik sürahiden doldurup verdiği bir bardak soğuk suyu içmeyi değil, Saruhan Baba'nın menkıbelerini dinlemeyi de hak ediyorsunuz. Bekçi, Beylikler döneminde Saruhan iline gelip yerleşen konar göçer Türkmenlerden Çaka Bey'in korsanlık faaliyetlerine kadar ne biliyorsa anlatıyor. Bu arada Esüriddin Baba'dan Kurdoğlu Şeyh İsmail'e, Yolageldi Baba'dan Arık Dede'ye gelmiş geçmiş tüm evliyaların şeceresini çıkarıyor, onların hayır duasını almanız için yine bir bardak soğuk su öneriyor sonra. Parayı sandığa attığınızda bu kez şehzadeler kenti Manisa'da sancak beyliği yapmış padişahların hayali geçit törenine katılabiliyorsunuz.

İşte Fatih, kaftanın içinde dimdik, ona peygamber efendimizin vaat ettiği zafer gününü bekliyor. İstanbul düştü düşecek. Top sesleri geliyor surlardan. Kanuni'nin bir kitap var elinde. İhtiyar ve yalnız, biraz da yorgun. Hürrem'den olma Selim hariç şehzadelerinin tümünü katlettirdiği için böyle düşünceli olmalı. Selim ise güler yüzlü ve şişman. İçkiden ya-

nakları kızarmış, gözleri biraz kaymış. Sonra III. Murad ve III. Mehmed. Onlar da ataları gibi sarıklı ve mağrur durmaktalar. Bir zamanın sancak beyleri tunca dökülmüş, kentin girişinde donup kalmışlar öylece.

Manisa'dan ayrılırken, son yıllarda yapılmış bu ilginç heykele bir kez daha baktım. Dağ, yalnızca kentin değil, olanca heybeti ve güzelliğiyle onların da üzerine abanmıştı. Evet, bir zaman olmuş onlar da gelip geçmişti Manisa'dan, derviş-leriyle Saruhan Bey, Merkez Efendi ile Hafsa Sultan, İbn-i Batuta ile Tarzan, bir de Yusuf Atılgan ile bendeniz.

Manisa, 2002

Geyikli Baba'nın İzinde

Önce adından hoşlandım Geyikli Baba'nın, sonra işlerinden. Yani kerametlerinden. Aslında fazla abartmamak gerek, birçok Anadolu ereni gibi ne kocaman bir kazanda kaynarken az biraz terliyor, ne her gece Mekke'ye gidip geliyor Geyikli Baba. Ne de yüzünü yeşil bir nikapla örtüp, Hünkâr Hacı Bektaş Veli gibi kendi tabutunun ardından yürüyor. Asasıyla yerden su fışkırttığına da hiçbir kaynakta (kaynak sözcüğü burada elbette bir pınarı değil eski elyazmalarını işaret ediyor!) rastlamadım. Belki "Abdalan-ı Rum"dan Horasan erenlerinin birçoğu gibi, Ahmet Yesevi, Hacım Sultan, Hacı Bektaş, Sarı Saltuk, Ahi Evren, Abdal Musa, Otman Baba gibi hakkında bir menakıbname yazılmadığı için, belki de vahşi hayvanlarla (bu arada geyiklerle) biraz fazla içli dışlı olduğu, onları evcilleştirdiği için. Adından da belli değil mi? Geyikli Baba'nın geyiklere hükmü geçiyor yalnızca, Âşıkpaşazade'nin deyimiyle onlara tasarruf ediyor", "varup dağda geyicikler ile yürüyor". Bu dağ eski adıyla Keşiş Dağı'dır, Geyikli Baba da Bursa'nın fethine katılmış, çatal boynuzlu, heybetli mi heybetli bir geyiğin üzerinde surlara saldırıp altmış okka çeken kılıcıyla (bir başka rivayete göre de omzunda taşıdığı yine altmış okkalık kaya parçasıyla) düşmanın yüreğine korku salan bir Rum abdalı. Diyeceğim, Hacı Bektaş Veli gibi güvercin donunda, barışın simgesi olarak gelmemiş Anadolu'ya. Horasan'ın Hoy kentinden kalkıp göç eyledikten sonra Balım Sultan'ın meclisinde bulun-

muş, derken varını yoğunu sırtına yüklediği geyiğiyle Bursa surlarının önünde görünmüş. O savaşçı bir derviş, Yunus-u biçare gibi "miskin" değil. Bazı kaynaklar fethe katılmakla yetinmeyip Kızıl Kilise denilen üç yüz altmış kapılı bir manastırı da kılıç zoruyla ele geçirdiğini, cenk uzayınca bir kestane ağacının kovuğunda dinlendikten sonra savaşa devam ettiğini yazıyor. Bir de, yine ondan söz eden en eski kaynak Tevarihi Âli Osman'a bakılırsa, Orhan Gazi'nin davetine icabet etmeyip kendisini bizzat ayağına dek getirterek, "Şu karşuda duran depecükten berü yercügez dervişlerin avlusu olsun" dedikte padişahtan Kesiş Dağı'nın İnegöl tarafında bir tekke yaptırmasını istediğini biliyoruz. Yetmiş beş yaşında Hakk'a yürüyen Geyikli Mehmed'in Bursa tarihiyle özdeşleşen, kentin fethedildiği 1326 yılından bu yana 680 yaşına basan bir de çınarı var ki, anlatmadan olmaz.

Bir gün Orhan Gazi'nin huzuruna çıkmadan önce bir kavağı (siz çınar diye okuyun, çünkü Türkmen geleneğinde çınar ağacına kavak denirdi!) sökerek sırtlıyor, getirip sarayın bahçesine dikiyor Geyikli Baba. Bugün Orhan Gazi'nin sarayından hiçbir iz kalmamış Bursa'da, oysa Baba'nın diktiği çınar hâlâ ayakta. Belki kağşamış bir kabuk gövdeyle birkaç kuru dalдan ibaret ama, kentin en eski doğal anıtı olarak korunmayı bekliyor. Yoksa yarım gövdesine bir teneke tabela çakıp "Çöp Dökmek Yasaktır" diye yazmazlardı. Bursa çınarlarının adlarıyla vasıflarını ezbere bilen sevgili dostum Ramis Dara'nın dediği gibi "Ortamını bulduğunda bin yıl yaşar" çınarlar, yeter ki değerleri bilinsin.

* * *

Bursa'da yeşille beyazın, suyla taşın, kurşun kubbelerle revaklı avluların halleşip kaynaştığı, neredeyse "yekvücut" olduğu bir sabah, Tanpınar'ın ünlü dizelerindeki gibi "Orhan

zamanından kalma bir duvar / Onunla bir yaşta ihtiyar çınar" eliyorken dört yana sakin bir günü, Babasultan köyüne doğru yola revan oldum. O köyde pek çok hayratı olan Musa Coşkun bana eşlik ediyordu. Ve durmadan kendi işlerini, kendi hayırseverliğini anlatıyordu. Örneğin her yıl ağustosta yapılan Geyikli Baba'yı anma törenlerinde kadınların da hacet giderebilmeleri için tuvalet yaptırmıştı. "En rahat yastık / Müsterih olan / Vijdandır" diye yazdırmıştı duvarına. Burada "vijdan" sözcüğünün j ile mi yoksa c ile mi yazılması gerektiğini tartışmanın da pek anlamı yoktu. Önemli olan icraattı çünkü, Musa Amca Geyikli Baba'yı seviyor, hayırla anıyor, ama kendi işlerini de doğrusu yabana atmıyordu. Oysa, tahmin edeceğiniz gibi, beni ilgilendiren Geyikli'nin işleriydi. Bu nedenle kulağım Musa Amca'da, aklım Geyikli Baba'daydı. Osmanlı'nın ilk başkenti Bursa'ya hiç de yakışmayan derme çatma yapıları, oto tamircilerini, gecekondudan farksız lokantalarla (o kızarmış yağ, soğan, sarımsak kokan lokantalarla) tuğla duvarları, her biri başlı başına bir çirkinlik abidesi olan apartmanları ardımızda bırakarak İnegöl'e on iki kilometre kala ana yoldan saptık.

Bu yörenin belki de en büyük (bin yüz elli nüfuslu) ve hiç kuşku yok en güzel köyündeyim işte. Musa Coşkun kendi işlerine daldı, bense doğanın bu yörede insanoğluna bağışladığı güzelliklere. Babasultan sırtını Uludağ'ın doğu yamacına dayamış, aşağıda uzayıp giden ovaya bakıyor. Buz gibi bir su iniyor dağdan, mermer oluklardan akıp coştukça köye hayat veriyor. Elma ve kiraz bahçelerinin içinden geçiyorum. Mürdüm erikleriyle şeftaliler, ayva, kestane, cevizler "bizi görmeden geçme" der gibi dallardan sarkıyorlar. "Her diri şeyi sudan yarattık" kitabeli eski bir çeşmenin oluğuna ağzımı dayayıp kana kana içiyorum. Geyikli Baba'nın türbesine çıkan yolda tek başınayım. Hava güneşli, gökyüzünde tek bulut yok. Mezar taşlarının, nasıl olup da buraya geldiklerini merak ettiğim,

kuşkusuz Bizans döneminden kalma sütun kaidelerinin arasından dağın yamacına tırmanıyorum. Orada, türbenin girişinde, bir zamanlar Geyikli Baba'nın içine girip halvet olduğu çok yaşlı bir çınar var (tam altı yüz otuz dokuz yaşında), bir de kapının eşiğindeki şu yazı: "Sultanımı Unutma Sen de Gel!" Evet Geyikli Baba'yı unutmayıp bunca yolu geldim ama, herhalde Necdet Topsev imzalı, Diyanet İşleri'nin girişimiyle yazıldığı anlaşılan gerçekdışı bilgileri okumak için değil:

> Geyikli Baba Hazretleri ehli sünnet toplumu içinde yetişip kemal bulmuş meşhur evliyaullahtandır. Ehli sünnetin dışındaki sapık fırkalardan herhangi biri ile en ufak bir bağlantısı yoktur.

Altındaki tarihten bu yazının 2000 yılının şubat ayında buraya konulduğu anlaşılıyor. Ya köy muhtarlığı ya da Sultanbaba köyünün bağlı olduğa Kestel kazası kaymakamlığı "sapık fırkalar"dan neyin kastedildiğini açıklamalı, *Âşıkpaşazade Tarihi*'nde Baba İlyas'ın müridi olduğu ve Seyid Eb'ül Vefa tarikatına intisap ettiği belirtilen Geyikli Baba'yı neden "ehli sünnet"den saymakta ısrar ettiklerini söylemeliler. Yoksa Kızıl Kilise'nin alınışında gösterdiği kahramanlıktan dolayı "merhum Orhan Padişah'ın Geyikli Baba'ya 'baba mey-hordur (yani ayyaştır) deyü iki yük araki ve iki yük şarap' gönderdiğinden haberleri yok mu? diye soruyorum kendime. Bu konuyu Musa Coşkun'la da tartışmalıyım, ama köy kahvesinde kaldı o, Sünnilerin arasında, bense türbeye doğru tırmanırken galiba bir başka yola, "tarikat" yoluna saptım.

Türbenin içinde tavandan sarkan geyik boynuzları ve iki sanduka var. Birinde Geyikli Baba yatıyor, öbüründe Germiyanoğulları'ndan Balım Sultan. Bu zatın Hacı Bektaş'ın halifelerinden Balım Sultan'la bir ilgisi olmayıp iktidar hırsıy-

la yanıp tutuşmadığını, babasının yerine tahta geçerek saltanat sürmektense Geyikli'ye mürit olduğunu biliyorum. Nedense, o beylik deyimle "adını tarihin altın sayfalarına yazdırmak" istemeyen bu Balım Sultan daha bir yüceliyor gözümde. Onunla aynı karakter özelliklerini taşıyan Geyikli Baba'ya da pek yakışıyor. Son uykularını birlikte, baş başa uyuyorlar işte, hayat gailesinden, günlük yaşamın sıkıntılarından, "hayhuy"dan uzakta.

Dönemin güçlüleriyle sıkı fıkı olmaktan kaçan, Orhan Gazi'ye "Mülk size verilmiştir, biz başkayız" diyen, alperenlerden Turgut Gazi'nin üstelemesine rağmen padişaha egemenliği, kendineyse inziva ve çileyi layık gören, ama yeri geldiğinde yalnızca dağdaki geyiklerle değil Hıristiyan keşişlerle de dostluk kuran Baba Sultan, kâr ve kazanç hırsının yaşamın tek amacı sayıldığı günümüzden sana merhaba! Bursa Hapishanesi'nde yatan bir büyük şairimiz de, bir bakıma senin yolundan giderek tam yaşamını adadığı dava için ayrılığı, hapislerde çürümeyi, anadilinden uzakta, sürgünde ölmeyi göze almamış mıydı? "İşte geldik gidiyoruz / Şen olasın Halep şehri" diye haykırmamış mıydı çile doldurduğu hücresinden?

* * *

Ahmet Hamdi Tanpınar Bursa'ya özel bir önem verdiği *Beş Şehir* adlı kitabında Geyikli Baba'dan söyle söz ediyor:

> Geyikli Baba'ya gelince, o Bursa fethini o kadar masallaştıran ve yeni Türk Devletinin kuruluşunu yeni bir dinin doğuşuna benzeten Horasan Erleri'ndendir. İncil'deki Çocuk İsa'yı beşiğinde ziyarete gelen ve ayaklarının ucuna hazineler dolusu hediyeler yığan çobanlar gibi; fakat yıldız yerine şeyhlerin işaretiyle, Asya'nın içinden kimi sadece vatanını, kimisi de eşiğinde doğduğu taç ve tahtı bırakıp gelirler.

Tanpınar haklı. Horasan erleri, doğudan batıya dalga dalga gelen konar göçer Türkmen aşiretleri içinde çok özel bir konumdaydılar. Aralarında, Anadolu beylikler döneminde sınırları zorlayan, fetih hareketine katılan savaşçı dervişler de vardı, tahta kılıç kuşanıp güvercin donuna girenler de. Geyikli Baba'nın, Âşıkpaşazade'nin yazdıklarına bakılırsa, geyikleriyle birlikte savaşa katıldığı, ama Bursa'nın fethinden sonra kuruluş sürecindeki Osmanlı devletinin toprakları üzerinde, "kolonizatör" bir rol oynadığı anlaşılıyor. Onun Orhan Gazi'ye, Meşri tarihinden naklen "Ey Han bu mülk ve mâlı hudâ-yi mütte'al ehline verir, biz bunların ehli değiliz, yine mâl sizlere lâyıktır" demesine bakmayın. İnegöl yakınlarında, bugünkü Babasultan köyü çevresindeki boş araziyi dervişleriyle birlikte adam ettiğini, kurduğu zaviyeyle birlikte tarıma açtığını, bağ, bahçe ve bostan ekip hayvancılık yaptığını biliyoruz. Bu etkinlikler göçebelikten yerleşik düzene geçişi de kolaylaştırmış, tekkelerin siyasi iktidar nezrinde olduğu kadar toplum içersinde de saygın bir yer edinmesini sağlamıştır. Barkan'ın belirttiği gibi "Fukara-yi Yesevi"den olan Geyikli Baba'nın tekkesi, elbette Cumhuriyet'ten sonra kapatılan tekkelere benzemiyordu. Bir karşılaştırma yapmak gerekirse (Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne girmesini ve toplumumuzun Atatürk devrimlerine sahip çıkmasını savunan bu satırların yazarı açısından galiba gerekiyor) iki ayrı dünyadan söz edilebilir. Osmanlı devletinin kuruluşunda ve Anadolu'nun olduğu kadar Rumeli'nin de İslamlaşmasında, Türk kültürünün bu topraklarda kök salmasında en az "Gaziyan-ı Rum" kadar önemli bir rol oynayan "Abdalan-ı Rum'un" kurumsallaştırdığı zaviyelerle, imparatorluğun çöküşünün ardından Cumhuriyet'in devraldığı miskin yatağı tekkelerin, Menemen olaylarını kışkırtan dervişlerin yatağı dergâhların arasında fazla bir benzerlik olmadığını özellikle belirtmek isterim.

Dönüş yolunda geyik sütüyle beslenen, onları evcilleştirmekle yetinmeyip binek hayvanı olarak da kullanan, gerektiğinde geyiklerine tuz yalatan Geyikli Baba üzerine halk arasında yayılmış rivayetleri, bunların İslam öncesi Türk inançlarıyla ilişkisini düşünüyordum. Geyik Orta Asya'da Şamanların kutsadığı bir hayvan değildi yalnızca, Göktürk efsanelerinde anlatıldığı gibi deniz tanrıçası ya da *Moğolların Gizli Tarihi*'ndeki Cengiz Han'ın "deniz geçen" atalarından da değildi. Peşine düşen avcıyı kendi dağına çeken dişi geyikler de vardı. Anadolu'da çok dinlemiştim alageyik efsanesinin değişik rivayetlerini, geyik vuranların (hele dişiyse ve yavrusu varsa) başlarına gelen belaları, geyiğin peşine takılanların nasıl uçurumdan aşağıya yuvarlanarak paramparça olduklarını ve elbette "Ben de gittim bir geyiğin avına / Geyik de çekti beni kendi dağına" türküsünü.

Evet, dönüş yolunda geyik donuna girmiş Abdal Musa'yı okla vuran Alaiye Beyi'nin oğlu kadar kayıtsız değildim. Endişeliydim biraz. Hatta korkuyordum. Bir taşın yola yuvarlanmasından, Keşiş Dağı'nın kalkıp üzerime yıkılmasından, ne bileyim belki bir kuşun uçmasından ya da bir dişi geyiğin karşıma çıkmasından. Yol boyunca ağaçlar yavaşça kararıyor, dağın yamaçlarından belli belirsiz bir ışık yola düşüyor, önümüzü aydınlatıyordu. Musa Amca arka koltukta uykuya dalmıştı, arabayı ben kullanıyordum. Gerçi ehliyetim vardı ama, yıllardır araba kullanmadığım için pek "ehil" sayılmazdım. Geyikli'nin Orhan Gazi'ye "biz bunların ehli değiliz" deyişi geliyordu aklıma. Ya bir virajı alamazsam, direksiyon hâkimiyetini kaybedip aşağıya yuvarlarsam arabayı! Ya bir ağaca ya da çatal boynuzlu bir geyiğe çarparsam! Yine de, içimden gelen, pek anlam veremediğim bir hız güdüsüyle basıyordum gaza. Bu davranışımda İç Asya'dan yollara düşen, sırtlarında postları, bellerinde nacaklarıyla dere tepe düz giden, yalnızca gönülleri değil kaleleri de fetheden Rum abdal-

larının bir etkisi var mıydı bilmiyorum? Yol dar, neyse ki asfalttı. Giderek hızımız artıyor, arka koltukta Musa Amca'nın başı sanki zikirdeymiş gibi her dönemeçte sağdan sola, soldan sağa gidip geliyordu. Derken Pir Sultan Abdal'ın Banaz köyünden haykırdığını, bakışı aslanda avazı turna kuşunda kalan Hazreti Ali'nin diliyle seslendiğini, sözcüklerin bozkırı aşıp dağın eteklerinde yankılandığını duyar gibi oldum. "Haberim duyarsın geyikler ile / Yaramı sararsın şehitler ile" diyordu. Peki kimdi bu şehitler? Ali miydi? Hasan ile Hüseyin mi yoksa? Belki Pir Sultan Abdal'ın kendisiydi ya da onun gibi, Hallacı Mansur'dan Nesimi'ye, Oğlan Şeyh'den Bedreddin'e dar'a çekilen tüm gönül dostları. Belki de dava arkadaşları. "Dönen dönsün ben dönmezem yolumdan" demiyordu, hayır. "Kırk yıl dağda gezdim geyikler ile / Dost senin derdinden ben yana yana" diyordu sazının tellerini inleterek. Bu inlemede, bu haykırışta tüm evliyaların, dervişlerin, Yunus Emre'nin deyişiyle "Aşk oduna yananların" serüveni dile geliyordu sanki, Horasan'dan kalkan bir kafile kona göçe Anadolu'ya ulaşıyor, önce bozkıra sonra uç beyliklerinin topraklarına yerleşiyor, dağ yamaçlarıyla ırmak boylarına, deniz kıyılarına post seriyordu. Geyikli Baba da aralarındaydı. "Korkma" diye fısıldıyordu kulağıma, "bu yol Bursa'ya, Ekmekçi Koca'ya, Emir Sultan'a kadar götürür seni. Adı üstünde, tarikat yolundasın, şeriat değil".

Derken, akşam oldu. Farları yaktım. Anayola çıkınca yavaşladım biraz. Ve bir ışık seli içinde, Geyikli Baba'yı geyikleriyle ardımızda bırakarak vardık Bursa'ya. Dervişlerin mekânı kutsal Bursa'ya.

2004, Bursa

Geceleyin Bursa'da

"Yüzünde nur kalmamış, gel Emir Sultan'a götüreyim seni" dedi. Gece yarısından sonraydı. Bursa'da, eski kentin karanlık, dar sokaklarından birinde yanıma yaklaşıp, önce para sonra esrar istemiş, ikisini de alamayınca dudaklarını bükerek bir süre öyle, ille de bir şey bekliyormuş gibi yüzüme bakmıştı. Ayakta duracak hali yoktu. Belli ki çok içmişti. Esrar mı, rakı mı, yoksa ikisini de mi, ilk bakışta anlaşılmıyordu. "Nurum içimde oğlum" diye karşılık verdim, "içim aşkla dolu. Sen bakma o yüzdeki nura. Yalancıdır, aldatır." Bir yerden aşinaydım bu sözlere, çok sevdiğim bir öykü yazarının, liseyi Bursa'da okuyan, kitaplarında bu kentten de söz eden Sait Faik'indiler, benim değil. O öyküdeki "Yahudi karısının zamparası" gibi "Öyle mi?" diye şaşkınlıkla sormadı hayır, ona umarsız bir aşka düştüğümü anlatmadım. Sait Faik Usta gibi ben de, inmenin kolay çıkmanın zor olduğunu, bir de çıkmasını şaşırırsam iflah olmayacağımı biliyordum. Delikanlı çıkmasını şaşıranlardandı.

Gün boyu Yeşil Bursa'nın pek de yeşil olmayan semtlerini arşınlamış, evliya mezarlarında, yatırlarda, Somuncu Baba'dan başlayarak ermişlerin çile doldurduğu rutubetli, kuytu avlulara bakan dar odalarda, yaşlı çınarların gölgesinde boşuna dolaşıp durmuştum. Huzur bulmak, dinginliğe kavuşmak için mi? Hiç sanmıyorum. "Huzur" bir sözcükten, bilemedin bir roman adından ibaretti benim için. Hayatımda,

"huzur"un değil kendisine, sözcüğüne bile yer yoktu. Kimileri, "huzur" dediğimiz gizli defineyi bir zamanlar Somuncu Baba'nın balçıkla sıvanmış fırınlarında pişirdiği ekmeklerde –evet, pamuk kadar yumuşak, sıcak somunlarda, "bir lokma bir hırka"dan başka beklentisi olmayan gönlü zengin dervişlerin sohbetinde– buluyordu, kimileri işret sofrasında. Bana gelince, hayatta epey yol almıştım ama henüz doymamıştım dünyaya. Yaşamak güzeldi, diyeceğim, damak her zaman daha fazlasını ister, ten de öyle, hazzın kırbacıyla kıvransa da hep daha çok, daha sık, daha uzun, ölesiye demeye dilim varmıyor ama, evet, ölesiye sürsün ister. Hadi doyasıya diyelim, doymak mümkünmüş gibi.

Oysa Somuncu Baba doymak için değil ama doyurmak için gelmişti dünyaya. Sanki insanoğlunun şu çileli, kısa yaşamında, nefsinin sığınacağı bir liman, yaşlı çınarın gölgesinde bir kuytu avluydu. Şeyh Hamid-i Veli'ydi asıl adı, Yunus Emre'nin deyimiyle henüz "çiğ" iken, sonradan ekmek yapacağı fırında değil ama ilim irfan yolunda daha pişmemişken doğum yeri Kayseri'den Erciyes'in eteklerine vurmuş, oradan Şam'a, sonra Tebriz'e, Erdebil'e varmış, burada Şeyh Safiyeddin İshak'ın torunu Hoca Alaaddin Erdebili'ye teslim olmuştu. Erdebili bir güzel ele almıştı Hamid-i Veli'yi, teknede hamur yoğurur gibi yoğurmuş, zahiri ve batini tüm bilgileri müridine aktarmıştı. İyice piştikten sonra şeyhinden icazet alıp yine yollara düşmüştü mürit, diyar-ı Rum'u doğudan batıya kat ederek Bursa'ya gelmiş, kimselere haber vermeden bugün asıl adıyla anılan Şeyh Hamid Mahallesi'ne yerleşmiş, tadına doyulmaz somunlar pişirip yoksullara dağıttığı için halk arasında ünü Ekmekçi Koca'ya, Somuncu Baba'ya çıkmıştı. İhtiraslı sofular gibi medresede ders vermiyor, saray çevrelerinden, iktidar odaklarından uzakta vaktini ibadet ve zikirle geçiriyordu. Evet, Somuncu Baba yıllarca gizlemişti kendini, öne çıkmamış, güçlülerden yardım istememiş, bü-

yük bir şeyh, gerçek bir bilgin olmasına rağmen insanlara ekmek yedirmekle yetinmişti. Ta ki Emir Sultan, Ulu Cami'nin açılış hutbesini onun yapmasını isteyene kadar. Yıldırım Bayezid'in de hazır bulunduğu törende, cemaatin şaşkın bakışları karşısında Fatiha suresinin yedi gizli anlamını yorumlamıştı Somuncu, sonra namazı kıldırmış, "Dua Çınarı" denilen ulu çınarın altında son duasını edip sırrı açığa çıktığı için bir daha dönmemek üzere Bursa'yı terk etmiş, geriye kalan çilesini bozkırın ortasında, Aksaray yakınlarındaki bir zaviyede tamamlamıştı. Göçtüğünde doksan üç yaşında, akça pakça bir ihtiyar dervişti.

Diriyiz daim, ölmeyiz
Karanlıkta hiç kalmayız
Çürüyüp toprak olmayız
Bize gece gündüz olmaz

diyordu bir dörtlüğünde ve dünya nimetlerini biz ölümlülere, bir gün çürüyüp toprak olacaklara bırakıyordu.

Bir anlamda geceyle gündüz benim hayatımda da birbirine karışmıştı ama, aynı neden ve gerekçelerle değil. Sait Faik'in öyküsündeki Setbaşı'ndan aşağıya inmeyi beceremeyen lise öğrencisiydim sanki. Elimden tutan olmasa yukarıya, Uludağ'ın yamaçlarına tırmanmak şöyle dursun, aşağıda Irgandı Köprüsü'ne doğru yayılıp açılan manzaraya bile bakamazdım. Baksam da göremez, görsem de o manzaranın bir parçası olduğum sanısına kapılarak kendimi aşağıya, boşluğa bırakırdım.

Sait Faik'in "Öyle Bir Hikâye"de anlattıkları bir türlü aklımdan çıkmıyordu. Yazarın Bursa Lisesi'nde okurken başından geçen bir olaydan da söz ettiği bu öyküdeki "Yapma bir daha delikanlı. İnmesi kolay. Biri gelir indirir. Ama, bir de çıkmasını şaşırırsan iflah olmazsın sonra" cümlesi günün bi-

rinde yolunu yitirenlere, hayatın gerçeklerinden kaçmak için yapay cennetler arayanlara, içki ve uyuşturucuya başvuranlara bir uyarı gibidir.

Gece yarısı benden ateş –sahi paradan önce ateşim olup olmadığını sormuştu– sonra da esrar isteyen o delikanlıya rastladığımda bol içkili bir akşam yemeğinin ardından otele dönmüş, uyku tutmayınca sokaklara vurmuştum. Eski Bursa'nın eski, çok eski yokuşlarına. Hayat da çıkmakla bitmeyen bir yokuş değil miydi zaten? İnişi olmayan zorlu bir yokuş. Hayat da aşk gibi insanın yolunu yitirdiği bir yokuşlar toplamıydı, evet. Ya da bana öyle geliyordu, belki delikanlıya verebileceğim bir şey olmadığı için. Ateşim vardı gerçi, ama içimdeydi. İçimdeki yanar ateşten yakamazdı cigarasını, hem yaksa bile esrarını sarıp içemezdi. Bildiğim, merak ettiğim, karşılıksız bir sevda gibi peşine düştüğüm tek esrar, ermişlerin esrarıydı zaten. Yani Allah'ın kutlu kıldığı sırları. Metinlerde, artık o çok eski, sayfaları epriyip erimiş eski yazı metinlerde söylendiği gibi. Kitaplığın bir köşesine çekilip okuyordum. "Allah sırrını kutlu etsin Şeyh buyurdu ki" diye başlayan kitapları, risaleleri, evliya menkıbelerinin tozlu sayfalarından dökülen parça bölük kerametleri yutarcasına okuyor, yalnızca nerede olduğumu değil zamanı da unutuyordum. Zaman ve mekânı, aynı anda, sevdiğim kadınla doyuma varır gibi. Bursa, en azından bu yönüyle tatmin ediyordu beni. Gün boyu yatırları, evliya türbelerini, köşe bucakta kalmış dev çınarların gövdelerindeki oyuklarda ömür tüketmiş çilekeşlerin makamlarını ziyaret ediyor, onlarla, hani ne derler, galiba "hemhal" oluyordum. Akşam erken inmiyordu, gün uzun, hayat uzun, yol uzundu. Yalnızca hazdı kısa olan, bir anda parlayıp saman alevi gibi sönüveren.

Diyeceğim, Emir Sultan'a Somuncu Baba'nın sırrı götürmedi beni, fırınların bir köşesinde öyle garip, terk edilmiş iki kedi yavrusu gibi duran tahta kürekleri de götürmedi. Sokakta

rastladığım, daha sonra dost olduğum, yokuş inip çıktığım delikanlı götürdü. Daha doğrusu ben onu götürdüm. Dedim ya ayakta duramıyordu. Bir taksi bulmak için Muradiye'ye inerken yanıma geldi. İyice yapıştı koluma. Ilk anda bu beklenmedik samimiyet canımı sıkmadı desem yalan olur. Ama sonra, nedense, her adımda yalpalayan delikanlıyı benimsedim, sanki ısındım ona. Kol kola taksi beklerken kentin ışıkları aşağıda pırıl pırıldı. Evlerin çoğunda lambalar sönmüştü belki, insanlar uykudaydı. Ama Ulu Cami'nin aydınlatılmış kubbeleriyle iki minaresini, Kozahan'ın taş duvarlarla çevrili avlusunun ortasında yapayalnız duran mescidi ve uzakta, servilerin arasından mavi bir su gibi fışkıran Yeşil Türbe'nin ötesindeki Emir Sultan'ı görebiliyordum. Kendisini değil elbet, türbesiyle iki minareli, rokoko üslubundaki camisini.

* * *

Gecenin bu saatinde türbe kapalıydı. Cami de öyle. Merdivenlerden çıkıp iki sütun arasından geçerek geniş avluya girdik, ben şadırvanın kenarına oturdum, o havuzun çevresindeki mermer taşlardan birine. Konuşmuyorduk. Elimi suya sokunca içimde bir serinlik, gönlümde adlandıramadığım bir genişleme, çözülme, uyku veren güzel bir ferahlık hissettim. Mezarlıkta serviler hışırdıyor, caminin kesme taştan minareleri artık tenime batmıyor, canımı acıtmıyordu. Delikanlının varlığını da, tensel aşkları da, doymak bilmeyen, dünya nimetlerinden her tadışta daha fazlasını isteyen içimdeki canavarı da unutmuş gibiydim. Ahşap revaklarla çevrili avluya kapatılmış, erguvan bayramını bekliyordum. Gün gelip vakt eriştiğinde, yani erguvanlar çiçek açtığında Emir Sultan'ın dervişleri dolduracaktı burayı. Yün dokuma yekpare libasları, boyunlarından sarkan keşkülleriyle diz çöküp tespih taneleri gibi dağılacaklardı avluya. Zikre başlamadan önce belki

nefir üfürecek, belki halka olup hu çekecek, tespih çevireceklerdi. Aralarında erbainden yeni çıkmışlar da olacaktı, Yunus gibi gece gündüz, "dağlar ile taşlar ile" Mevla'yı çağıranlar da. Yunus Emre'nin değilse de bir başka Yunus'un, diyelim ki Bursalı Yunus'un söylediği, baharı müjdeleyen, doğanın uyanışıyla kendinden geçen dervişlerin sevincini dile getiren o ünlü ilahiyi duyar gibiydim.

Emir Sultan dervişleri
Teşbih ü sena işleri
Dizilmiş hüma kuşları
Emir Sultan türbesinde

Yalnızca dervişler değildi Emir Sultan'a gelen. Çarşı pazardan, çevre köylerden halk da toplanmış, avludan sokağa, oradan yamaçlara taşmış, aşağıya set set inen mezarlığı bile doldurmuştu. Uludağ'daki manastırlarını, mağara ve ağaç kovuklarını bırakıp gelen keşişler de vardı içlerinde. Isınmaya başlayan toprak, çağlayan sular, sürgün veren ağaçlar, yapraklarından önce açan, Yehuda'nın utancını mor, kırmızı, pembe bir renk alacasına dönüştüren erguvanlar gibi coşku içindeydiler. Derken Emir Sultan göründü. Dolama destarlı, on iki terkli yeşil tacı vardı başında, siyah hırkası uzun, asası gül ağacındandı. Yeşil softan cüppesi dedikleri kadar parlak, yumuşacıktı. Belindeki kemerden kanberiyesi sarkıyor, yürüdükçe boynuna astığı teslim taşı sallanıyor, Nesimi'nin, Hallac-ı Mansur'un, doğru bildikleri yoldan dönmedikleri, "Vahdet-i Vücud" aşkıyla yanıp tutuştukları için derisi yüzülen, dar'a çekilen tüm sufilerin acısını dile getiriyordu. Melih yüzünde peygamber soyundan gelenlerin nuru, bakışlarında muradına erenlerin huzuru vardı. Sultanın rızasını almadan kızı Hundi Hatun'la evlenip Bayezid'e damat olmuştu çünkü, kayınpederine "Yıldırım" lakabını da o vermiş, sefere çıkma-

dan önce kılıç kuşandırmıştı. Hatta dervişleriyle İstanbul surları önünde görünmüş, tahta kılıcıyla kuşatmaya bizzat katılmıştı. Yıldırım Niğbolu'da onun kerametleri sayesinde tepelemişti Haçlı ordusunu. Şimdi kendinden emin, padişahtan daha çok sevildiğinin, daha çok sayıldığının farkında, ama sarayda dönen dolaplardan, iktidar ve egemenlik hırsından uzak, erguvan bayramını başlatıp zikre katılmak üzere dergâhın avlusunda yürüyordu. Yürürken de doğup büyüdüğü Buhara'yı, Medine'ye peygamberin makamına giderken konakladığı kederli hanları, parası bittiğinde bir köşeye kıvrılıp uyuduğu tozlu, bitip tükenmek bilmeyen yolları, bozkırdaki yalnız ağaçları, çölü kat ederken gökyüzünde yanan ve yakan güneşi, gece ayazında boşluğa asılı duran yıldızları görüyordu. Ve Bursa'ya gelip Pınarbaşı'nda inzivaya çekilinceye kadar ne yol biliyordu ne yordam.

Ona Yunus'un ağzından "Yeşil donlu Emir Sultan merhaba!" demek geldi içimden. Elim şadırvanın suyundaydı hâlâ, damarlarımda aktığını hissediyordum serin suyun. Yemekte fazlaca aldığım alkolden arınmış gibiydim. Zihnim öylesine açılmıştı ki, erguvan bayramını hayal etmekle kalmıyor, Emir Sultan devrinden bu yana baharda yapılan törenleri zemheri ayından görebiliyordum. Birden yol arkadaşımın beni neden Emir Sultan'a götürmek istediğini anladım. Yeşil donlu evliyanın Yeşilaycı kerametini, hiç kuşku yok o da duymuş olmalıydı.

Niğbolu Savaşı'nı kazanırsa yirmi cami yaptıracağını vaat ediyor Yıldırım Bayezid. Zaferin ertesinde, Bursa'ya döner dönmez inşaatın başlaması için ferman veriyor, ne var ki Emir Sultan karşı çıkıyor bu karara. Padişaha, yirmi cami yerine adına yaraşır yirmi kubbeli tek bir cami yaptırmasını tavsiye ediyor. Bayezid de Ulu Cami'yi yaptırıyor. Birlikte yeni mabedi gezerlerken padişahın bir eksiği olup olmadığı sorusuna şu yanıtı veriyor Emir Sultan:

– Her şeyi çok güzel, yerli yerinde Hünkârım. Bir meyha-

nesi eksik. Padişah şaşırıyor tabii. Yine de damadının kendisine dolaylı olarak yönelttiği eleştiriyi anlamazdan geliyor.

– Ne yani, burası Beytullah değil mi? Allah'ın evinde meyhanenin işi ne?

– Orası öyle de, kul yapısıdır. Bu güzel camiyi senin işçilerin, ustaların, mimarların yaptı. Oysa seni Allah yarattı, bedenin onun elinden çıkmadır. Asıl Beytullah olan bedenini içki içerek meyhaneye çevirmekten çekinmiyorsun da, camiye içki sokmaktan mı korkuyorsun?

Bunun üzerine Yıldırım'ın tövbe edip bir daha ağzına içki koymadığı söylenir. Doğru ya da yanlış bilemem. Ben eski kaynakların yalancısıyım.

2006, Bursa

DK DOĞAN KİTAP

Yedi Dervişler

Mevlânâ, Hacı Bektaş, Abdal Musa, Kaygusuz Abdal, Merkez Efendi, Geyikli Baba ve Emir Sultan...

Nedim Gürsel

Gizemli bir dünyayla tanışacaksınız bu kitapta; Konya'dan Beydağları'na, Hacı Bektaş Dergâhı'ndan Bursa'ya eşsiz bir yolculuğa çıkacak, Nedim Gürsel'in kaleminden Anadolu dervişlerinin hikâyelerini bir roman tadında okuyacaksınız.

Kitapları bugüne kadar on iki dile çevrilen Nedim Gürsel, Türk Dil Kurumu Ödülü'nü (1976), Abdi İpekçi Barış Ödülü'nü (1986), Fransız PEN Kulüp Özgürlük Ödülü'nü (1986), Haldun Taner Ödülü'nü (1987), Radio France Internationale'in "Uluslararası En İyi Öykü Ödülü"nü (1992), France-Turquie Ödülü'nü (2004) aldı. Nedim Gürsel'e 2004'te Fransız hükümeti tarafından Sanat ve Edebiyat Şövalyesi Nişanı verildi.